

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és KENDE FERENC

1935, december hó

IV évf. 7. szám

	Oldal
KENDE FERENC: kalendáriuma: December — — — — —	481
KRISTÁLY ISTVÁN: Hiszem a verset — — — — —	487
VETŐ GYÖRGY: Aranyhegyű palavessző (elbeszélés) — — — — —	488
ARATO ENDRE: Klapenciák (vers) — — — — —	497
HERCEG JÁNOS: A bolond házassága — — — — —	498
KISBÉRY JÁNOS: Karácsony (elbeszélés) — — — — —	502
CZIRÁKY IMRE: Lábujjhegyen (elbeszélés) — — — — —	510
RAKIC—AMBRUS: Elhagyott templom (vers) — — — — —	514
SZIRMAI KÁROLY: A sárga állomás (elbeszélés) — — — — —	515
GÁL LASZLÓ: Baráth István lekésik (elbeszélés) — — — — —	519
ARATO ENDRE: Író és olvasó — — — — —	521
MAKSIMOVIC—AMBRUS: Téli nap (vers) — — — — —	524
VIDOR IMRE: Amikor a hályog lehull (színmű) — — — — —	525
HERCEG JÁNOS: Kassák Lajos és a progresszív művészet — — — — —	540
" " : Aragon: A bázei harangok — — — — —	543
LUCIA: Zweig: Stuart Mária — — — — —	546
" : Mauric: Henriette és Thérèse — — — — —	547
Dr. STERN LAZAR: Essad bey: Mohamed — — — — —	551
" : Lamb: Dzsingisz khán — — — — —	554
GERGELY BORISKA: Nusics, a Miniszter felesége és Budapest — — — — —	556
AMBRUS BALAZS: Schöpllin: Ady Andre — — — — —	557
" : Hunyadi: Az ötpengős leány — — — — —	562
TOTH BAGI ISTVÁN: Saurat: A vallások története — — — — —	564
KAZMÉR ERNŐ: Hat új magyar regény: Szomorú Dezső: Horeb tanár ur Szép Ernő: Adámcsutka - Zsolt Béla: Kinos ügy - Sárközi György: Viola Kodolányi János: Feketeviz — Gergely Márta: En, Máté Erzsébet	567

JUGOSZLAVIÁBAN

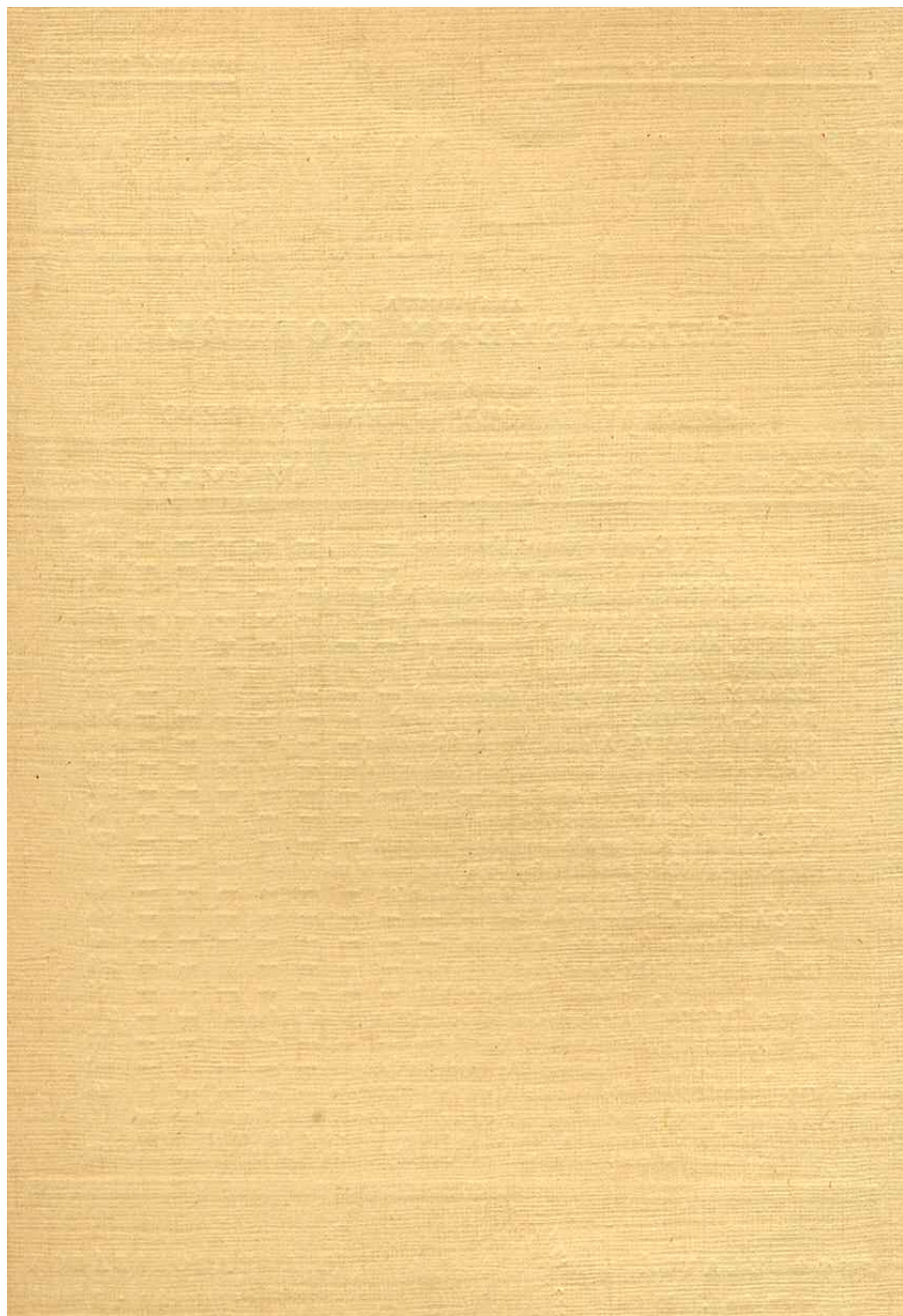
Egyes szám ára . . . 15 Din.
Negyed évre 45 Din.
Félévre 90 Din.
Egész évre 180 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . . 2 Pengő
Negyed évre . . . 6 Pengő
Félévre 12 Pengő
Egész évre 24 Pengő

Cena: Za celu godinu D. 180—, pola godine D. 90—, 15 meseca D. 45— Pojed. broj D. 15—

KALENDÁRIUM

DECEMBER

»... zümmög a pudding az üstben.«

Dickens.

ELSŐ VERS.

Kincses képzeleted tömött tárházának kapuján kopogtatok, Dickens. Szerényen, alázatossággal, tisztességgel. Bebocsátást kérek. A „Karácsonyi ének“ szellemét, szíves hívással megkövetem, jöjjön el most hozzám, az elmúlt karácsonyok felidezésére. Emlékemben ugyan mind elevenen élnek. A szép is, a legszebb is, de jelentésüket megfejteni, csakugy mint Scrooge, a jó szellem nélkül, hogyan tudnám? Mindig áhitattal szenteltem meg az isteni gyermek születésének napját. Ha nem úgy volt, talán nem bűnöm. De fősvény, zsugori, mint Scrooge, sosem voltam. Világéletemben mindig én adtam többet. Az tudja, aki mindent lát. De minek is beszélnem. A szellem a lélek mélyébe tekint, ítélkezzen hát felettem.

Künn hópihékkal hancurozik a szél. Idebenn langyos meleg és a csend ringatja képzeletem. Színes lámpám kék és vörös pásztákat hasít szobám alkonyati homályába. Kályhám tűzének szorgos duruzsolásába kívülről, mint láthatatlan méhek döngése, halk morajlás vegyül. Az emberek okozzák, kiket a szeretet visz boltról-boltra, hogy örömet szerezzenek. Mert adni... adni akarnak. A jóindulat heve meg a csipős decemberi szél arcukat pirosra festi és szemükbe egy-egy csillogó gyöngyszemet lop. A jóságos szívek zsongása szüremlik át a falakon és minden zugot békességgel tölt meg.

MÁSODIK VERS.

Sejtelmes érzések, meleg hangulatok hullámai fürösztöttek, amikor „fény villant fel szobámban.“ Olyan, mint egykor, éjjeli órákban a zsugori Scrooge rideg lakásában.

Az első szellem jelentkezett. Nem lepott meg tulvilági vendégem. Jólismertem Dickens könyvéből és vártam őt. Emlékezték ti is rá. Az az öreg szellem volt, amelyiknek arcát baráz-

dák nem rovátkolták és bőre fiatalos üdéséget sugárzott. Az, amelyik hófehér tunikát viselt és derekát fénylő öv kerítette. De minden tündöklésnél különösebb volt, hogy homlokából ragyogó fényt lövelt és káprázatosan bevilágította szobámat. Nem tagadom, a félelem mégis erőt vett rajtam, de csak addig, amíg megszólalt.

— A régmúlt karácsonyok szelleme vagyok. Kivánságodat teljesítem.

Feleletet nem várva megérintette karomat és ebben a pillanatban minden megváltozott körülöttem. A falak hangtalanul mállottak szét, nagy suhogás és zürzavar támadt. Mégis, mintha mindez nagyon, nagyon messziről történnék. Kimeresztettem szemeimet, hogy lássak. Mire kitisztult a kép, szüleim házában, régi lakásunkban voltam.

A szent este napjának hajnala volt nálunk. Künn az éj sötéte még nem oszlott el, csak a hó világa törte meg a komorságot. Benn a cserépkályha előtt kanócos lámpa pislákol és gyéren világította be a vájt teknőkben, abroszokkal gondosan letakart, este óta kelő tésztákat. A teknők, mint felfordított óriási teknősbékák, hátukon heverésztek a melegben. Édesanyám nesztelenül járt-kelt, majd öreg cselédjevei, Kati néniel megkezdte a tésztadagasztást. A levegőben élesztő és olvasztott zsir szaga vegyült és hirülhözta a gyerekszobába, hogy készül a magyar pudding, a diós, a mákos kalács, hogy ma jön a Jézuska!

Ezen a napon könnyen keltünk. Izgalom, áhítat és kíváncsiság feszítette bensőnket. A reggeli harcizaj helyett ünnepi csendességgel készülődtünk. Szobánk foglyai voltunk és irigyeltük Nényét, legidősebb testvérünket, aki a rejtélyes külvilággal fenntartotta az érintkezést. Szentséges sejtések kerítették hatalmukba. Percek órákká dagadtak és az alkony érkezésének ideje végnélkülinek tűnt. A játéknak már nem volt íze, csak képzeletünk dolgozott szüntelenül. Minden gondolatunk mégis egy kérdésbe torkollott: te mit szeretnél? Látom magamat, amint orromat az ablak jégvirágos üvegéhez tapasztom és ujjaim melegével olvasztott kukucskálókön át a téli eget kémlelem. A kertvégi nádasból angyalok röppennek fel, a levegőben aranyszálak usznak, hallom az égi muzsikát és érzem, hogy minden szép és minden olyan nagyon jó. És éppen mikor nem várjuk, szólal meg az égi csengő. Az ajtószárnyak kitárulnak és Édesanyám kipirult arccal mondja: gyerekek, megjött a Jézuska.

Bódultan rohanunk a tündöklő fény köré. Szent döbbenet, mélységes áhítat fakad gyermeki lelkünkben. Tekintetünk káprázik és imára kulcsolt kezekkel bátorítalanul, de mindegyre harsányabban énekeljük:

Mennyből az angyal lejött hozzátok...

Hálától csorduló szívvel szorongattam a jó szellem karját. Meg akartam köszönni, hogy apámat, anyámat, testvéreimet, magamat láttam, úgy, mint egykor. De tulvilági vezetőm legyintett kezével és máris a karácsony első napjának délutánja volt. Egyedül voltam a karácsonyfa alatt. A többiek még ebédeltek, áthallatszott csörömpölésük. Én megraktam zsebeimet cukorral, majd a konyhába érve, kalácsot csentem el. És se szó, se beszéd, kiszöktem. Madarászékhoz indultam. Az öreg künn lakott a városon kívül a Béga kanyarulatánál. Révész volt. Misi fiával jártam iskolába. A nádfődeles kis paraszti ház lakóit megáldotta az Uristen, mert tucatnyi gyereknek adott hajlékot. Piros arccal toppantam be. A gyerekek, mint az orgonasipok, egymáshoz szorulva ültek, terítetlen asztal körül és főtt krumplit majszoltak. Kiraktam a tésztát meg a cukrot az asztalra. Tizenkét pár fekete, csillogó gyerekszem ragyogott az édes ígéretre. A nagylány osztotta szét, a Marcsa és bizony nem sok jutott egyre-egyre. Mégis örültek és én dagadó kebel-lel, belső elégedettséggel ültem közéjük, a fapadra...

Aztán megindult a játék. A Béga be volt fagyva és azért a legjobbnak láttuk, ha északsarki kutatást rendezünk. Az expedíció vezetőjének magamat szemeltem ki, mert pontos terveim voltak. De nem így lett. Valahonnan még két fiu került elő, nagy vita kerekedett és nem én, hanem a Misi lett a vezető. Ez mélyen bántott és fájdalmas csalódást éreztem. Elhalkultam, majd eszembe jutottak szüleim, akik most miattam aggódnak. Arra gondoltam, hogy milyen jó szívvel és mennyi veszélyvállalással jöttem ide és... és mindezért még vezér sem lehettem. Csendben kisompolyogtam a havas udvarról és keserves sirással indultam hazafelé.

És itt közbeszólt a jó szellem:

— Most megmutatom neked, mi történik, ha kívánságod teljesül.

Vezér vagyok. Fadoronggal szerelem fel a gyerekeket. A kocsiszinből öreg, keréknélküli kordét tolatok ki, hogy szánunk is legyen. Ennek tetejére ülök és harsányan vezényelek. A Béga közepére érünk. A jég hirtelen roppan, habos, zöld víz csap fel, a jégtáblák ágaskodnak és mi mind a vízbe merülünk.

— Szörnyűség, ne mutasd tovább, jó szellem.

De ő a víz alatt tart és én látom fuldoklásomat. Látom, amint halott gyerekestem végtajait szabálytalanul lóbálja a víz sodrása.

És ekkor a szellem eltakarta a képet és hazafelé röptünk alatt így szólt:

— Mennyit lázongsz, mennyit panaszkod bajaidat, hogyan átkozod sorsodat, milyen nehezen viseled buda-bánatodat. Pedig, látod, szerencsés csillagzat alatt születél, őrzőangyalod

hányszor ragadott ki nagy bajokból, annak árán, ami neked röpké keserűséget okozott. Az élet a legszebb. Ezért hát szíved mélyéből higgyél a Mindenttudóban, mert csak ő a megmondhatója, mi, miért történik.

HARMADIK VERS.

Bucsuzás nélkül tűnt el tulvilági vendégem. Náluk odaát bizonyára így szokás. Bántódást nem is éreztem. Inkább hálával telt meg szívem és talán, mint soha, örültem, hogy szobám tárgyai, mint kedves ismerősök mosolyognak rám. Megfogtam székem karfáját, hogy a valóságban jobban higgyek.

Ámde, suhogás támadt és a kályha mögül a második tulvilági lény lépett elő.

— Én a mostani karácsony szelleme vagyok — szolt az óriás. — Nézz reám.

Amint Dickens könyvéből tudjátok ez a szellem hatalmas testű, csupasz mellű és derekán ócska handzsár rozsdás hüvelye himbálózik.

— Jó szellem — mondtam — én csak az elmúlt karácsonyok után sóvárogtam, a jelent — hidd el — tulontul ismerem.

— Nem lehet, ember, ha felidézted Scrooge szellemeit, mind eljönnek. Ilyen a törvényünk.

Ezzel átkarolt és mintha pehelyből volnék, olyan könnyedséggel suhantunk el. Utunk nem volt messzi. Egyszerű falvak felett lebegtünk, majd uccasorhosszat paraszti házakon mentünk keresztül. A vályogfalak utunkat nem állották. Alig percekkel, néhol csak pillanatokat töltöttünk.

Az első házban, a karácsony estéjén, nyolcan ültek az asztal körül. Cserépföldben egyetlen gyertyaszálacska küzködött a sötétséggel. Ez jelképezte a karácsonyfát is. A gyerekek zsiroskenyeret ettek és a szülők hangtalanul nézelődtek. Csak akkor szólaltak meg, amikor a gyertya fogytán volt.

— Feküdjeteek gyorsan le, amíg a gyertya világít.

A másik helyen hideg, földszagu szobában, sötétben gubbasztottak, mert nem tellett sem melege, sem fényre. Alig tudtam a sötétségben alakjaik vonalát felismerni. Két fiatal házaspár huzódott itt össze. A férfiak szikarak és beesett arcuak, az asszonyok sápadtak voltak. Ezek is hallgattak.

A harmadik házban az apa betegen feküdt. Arcát a tüdővész csonttá szárította. Romlot levegőben gyerekei az asztal körül, vízbe áztatott tört kukoricát ettek. A legkisebb fel-felzokogott, mert a kukorica véresre marta torkát. Éppen anyjuk érkezett haza. Köcsögben kölcsönkért parazsat, hóna alatt kórót hozott, hogy karácsony estére begyújtson a kemencébe.

A szomszédban fiatal anya első gyermekével vajudott és rémületes sikolyokkal töltötte be az egész környéket. Az apa

egész testében remegett és az ágy körül álló öregasszonyok tehetetlenül nézték vergődését. De nem jött segítség.

Arrébb az egész család azzal foglalatoskodott, hogy a tetőn becsorgó hólét felszársítsák. Ezek is némán, hangtalanul mozogtak. Odaátról az asszony kiáltása megszűnt és komor csend borult az egész környékre. Sehol öröm, sehol melegség ...

— Jó szellem, miért mutatod e szörnyűségeket?

És ő imigyen válaszolt:

— Látod, ez a te néped. Véred és fajtád. Istenedet a te nyelveden dicséri. Mit tettél értük?

Szólanj akartam. Szent fogadalmat tenni, hogy kis erőmből dolgozni fogok értük.

De a szellem nem ad semmit a szavakra, mégis, bensőm gerjedelmét látva, ellebegett.

NEGYESDIK VERS.

A szellem eltávozása nem oszlatta el bennem e borzalmat, mert jöttünkben-mentünkben nemcsak ezeket, hanem sok szégyenségben és nélkülözésben fáradt, beteg, eltompult családot láttam, ahol a karácsony örömeit már csak hírből ismerik. A verejték vert ki. Lelkiismeretem furdalt és kályhám duruzsolása is, mintha ismételné a vádakat, amit bensőm szórt reám. Tépelődéseim között, szinte hangtalanul, a harmadik szellem jelentkezett. Az, amelyik fekete palástba burkolózik, elfedi arcát meg testét és csak karját nyújtja ki. Az, amelyiknek sötét alakját alig lehet elkülönböztetni az éjszakától.

— A jövődő karácsony szelleme vagyok — mondotta az árny.

— Szellem! — kiáltottam. — Ha Istent ismersz, ne mutasd jövőmet. Nem tehettem annyi rosszat, hogy ezzel büntess. Könyörgöm néked, tekints réám. Látnod kell, hogy nem voltam gonosz. Esedezem, hallgass meg. Hiszen mindnyájan bűnösök vagyunk ebben a siralomvölgyben. Jól tudom ezt, mert eleget forgatom a szent könyv lapjait. De azt is tudom, jó szellem, hogy gyarlóságaim nem akkorák, hogy jövőmet láttasd. Nézd, ezernyi gyengeségemet ez a mindig fájó-vérző szívem ellensúlyozza és te tudhatod, mennyi az igaz és jószándék bennem. Te tudhatod, mennyi fohász roppen el titkon ajkaimról és ha nem is könnyezem, magányomban mennyit sírok. Vedd figyelembe tengernyi vezeklésemet és légy könyörületes hozzám. Tudom, hogy biztos a halál, de ne ölj meg a nagyobb bizonyossággal. Ne takard fel jövőm fátyolát, engedj a bizonytalanságban élni, ami jó hitemet táplálja. Mert én rendületlenül hiszek még jó csekedeteimben, szép alkonyatomban és hosszú életemben. Jó szellem, a keserűség bennem csak képzeletem szertelensége volt, én megvallom néked — szeretek élni.

En birom az élet ezer küzdelmét. Ne tégy hát a bizonyossággal bénalelkűvé, élő árnyá. És tekints azokra is, akiknek én reám szükségük van. Őket nem büntetheted az én vétkeimért. Jó szellem, vedd fontolóra siralmamat és hidd el, hogy nem érdemlem meg, hogy jövőmet lássam.

Elhallgattam.

Tulvilági vendégem feltakarta ijesztő csontarcát és hoszszan nézett rám. Bátran állottam tekintetét, mert mindent úgy mondtam, ahogyan éreztem. Végül pedig ekként szóla:

— Nem vagyok bírád. Scrooge is úgy tért igaz utra, hogy a jövőjét mutattam meg neki. De mert te zsugorj sohasem voltál, legyen akaratom.

És az árny hangtalanul, ahogyan megjelent, eltűnt.

ÖTÖDIK VERS.

Künn hófürgeteg keletkezik, kályhamban ördögfiókák süvitenek. De a szellemjárás szívembe megbékélést, lelkembe a jó áradását adta. Ugy érzem, hogy a szeretet ezer színes virága nyílik bennem és bensőmben ezüstsipu orgona bug fel. Fenséges futamok, sejtelmes melódiák töltenek be. A jó újra születik bennem és izmaimat acélozza.

Szenvedők, szeretnék rajtatok segíteni. Benneteket, akik bünbe estetek, meggyőzni, hogy csak tévedtetek. Lehajolni az elesettekhez, hűsítő cseppekkel segíteni a szomjuhozókon, fedéssel a hajléktalanokon. A nagy szeretet misztériumának hullámai járnak át és kábultan a nagy átéléstől kezdem érteni, karácsony, nagy jelentőségedet. És ettől a szentséges érzéstől áthatva kívánok mindnyájatoknak... neked is... boldog... nagyon boldog karácsonyt.

Kende Ferenc

Hiszem a verset...

A tudomány fénye a bizonyíthatóságon túl kialszik.
De a bizonyíthatóságon felül is van: élet.
Az ember életében ez a fény.
Intelligenciának mondják, mi bizonyíthatatlan,
mi mint simogatás robban az igáz szavakban.
A tudomány törvényé lesz: civilizáció —
gép, kenyér, autó, ruha, rendőr, rend —
de az intelligencia megment s felfedez,
meglátja, amit a rend elfelejt:
Az embert.

*

A kultúra a civilizáció hitele.
A civilizáció büntet, a kultúra felemel:
A rendbe békét ültet, a tudásba hitet —
Az értelem emelőrudját csak kultúra bírja el.

⊙

A harmóniát nem lehet kiszámítani...
Goethe, Rodin, Semmelweis, Rembrandt,
Tolsztoj, Beethoven és Spinoza —
hangnak, színnek, szónak, kőnek és anyának
és gondolatnak alkotói.
Egy szóval több, egy kalapácsütéssel kevesebb
s már összeomlott a harmónia, az alkotás, a költészet.

*

A kontárnak nincs bélyege.
Tudja, de nem érzi a szabályt.
Vagy innen marad, vagy átlépi a határt.
A kultúrát nem lehet megtanulni — de élni: kell!

*

A civilizáció csak jog. A kultúra felette a mérleg.
Nem tud az alkotni, ki nem éli a harmóniát —
a magát hozzáadás gyöngédségét —
a maga kicsiségében a végtelen: egészet.

*

Az egész ember mindig vállalja a részét...
Mint a kicsi gyerek a szívében dobogó életet,
miről nem tud semmit és mégis akarja,
pedig tán bölcsője sincs és elhagyja az anyja.
De benne van az újjászületés öröme —
minden alkotás örök bélyege...
S van-e szebb akarás, mint az élet?
S szebb újjászületés, mint mikor él a gyermek?!

*

Hiszem a verset...

KRISTÁLY ISTVÁN

Aranyhegyű palavessző...

Irtá: Vető György

Az én időmben még nem volt aranyhegyű palavessző. Egyszerű, minden dísz nélküli volt a szürke, kis kőrudacska, amit mi, harmadik kerületiek vettünk az Árvaház-ucca sarki boltosánál. Még csak sima sem volt. Rajta volt a fűrész fogainak nyoma is és hosszában is szögletes volt. De mi erről nem tudtunk. Somogyi tanító ur sem a palavesszőt nézte, hanem a betűket, amiket nagy szivdobogással akartunk táblácskánk piros vonalai közé szorítani. Én az ablaknál ültem, amellyel szemben az ucca másik oldalán, óriási karácsonyfák között, tündéri szép palota állt, homlokán gyereknagy betűkkel, amiket akkor még nem tudtam elolvasni. Ha csak lehetett, másolgattam azokat az aranybetűket, mert aranyból voltak. Egyszer sikerült lemásolni az egészet. Alig vártam, hogy megmutathassam anyámnak. De bár ne tettem volna! Anyám ijedten fedte el a piros vonalak fölé árnyékló titokzatos betűket és kétségbeesett zokogással kérdezte tőlem, tudom-e, mit mondanak azok a betűk?

Nem tudtam. De attól az időtől kezdve valami csodálatos szomorúsággal néztem a betűkre. És ha én irtam őket, valahogyan mindig átlépték a piros vonalakat. Ma is így irom őket, vagy magasan a vonalak fölé emelt fejjel, vagy borongó, vonal alatti, fájó meghajlással. Talán ez az oka, hogy úgy szeretem a leírt, a kézzel irt betűt. S ha valamit olvasok, megkeresem a betűk lelkét. Elolvasom az írást s aztán lehunyom a szememet. S ha nem mozdulnak a sorok, leteszem a nekem néma lapokat. De ha megcsengenek a betűk, ha a sorokon átremeg a kéz vonagló üteme, akkor lehajtott fejjel figyelek és lehunytt szemem mögött megcsillan az írás... Valaki egyszer megmutatta nekem Jókai írását. És ismerősebb írást még nem láttam életemben. Nem olvastam a sorokat, csak a betűket néztem. És mégis, soha nem éreztem úgy, mint akkor, hogy: Egy az Isten... A betűkből Isten szépsége nézett rám.

A föld méhében sok kő van. Legragyogóbb a gyémánt. Királyok koronájában ékkő. Szerelmesek szívében ilyen a ragyogás — a szivárványszínű ábránd. Rokona a fekete szén. A szénnek nincs mása, csak fölmérhetetlen melege. És kis fatokocskákban a gyermekeknek is van köve. Vékony, karcsu kis rudacsokkában. Palavessző. Kis kulccsal nyitják a tokokat. Láncon vagy spárgán őrzött kulcsocskákkal. Én is őrzök egy kulcsocskát s akié

volt a tokban őrzött aranyhegyű palavessző, mert mindig aranyhegyűt vett, megértette velem, hogy a legszebb kő — a palavessző. Az aranyhegyű kő, a palavessző. A lélek egyszerű drágaköve.

Nem tudom, ki aranyozta be először a palavessző hegyét. Betüíró hegyét. Talán azért tette, hogy többet adhasson el, hogy több jusson neki kenyérre, de az is lehet, mert gazdag gyémántokat akart. Nem tudom. De a gyerekek azt vesznek. Aranyhegyűt. Inkább kettőt aranyheggyel egy dinárért, mint négyet aranyhegy nélkül!

A gyerekek tudják, miért...

A püspökvárnál kezdődött a Faludy Ferenc ucca. Ebben a hűvös, csendes uccában laktak a vármegyei urak, meg Ferike. Ferike is a vármegyéhez tartozott. Apja nagy ur volt, nemes Vasy Pál ur, a vármegyei főjegyző. Ferike anyja nem tartozott a vármegyéhez, mert ő csak a szolgálója volt a főjegyző urnak. Én hivatalból jártam Ferikéhez. A játszótársa voltam és ezért minden hónapban kaptam egy pengő forintot.

Ferike nagyon vézna, sápadt, kis fiu volt. Mindketten az első osztályba jártunk. De őt otthon tanította a tanító ur, aki nekem Ferikééknél a helyet szerezte. Ferike sohase mehetett ki az uccára, azért kellett neki a játszótárs. Ma különös, nagy dolgok történtek az iskolában. A tanító urak mind feketében voltak. Lehajtott fejjel, némán jártak a magasboltozatu folyosón. Nem is tanultunk semmit. A tanító ur arról beszélt, hogy van egy kékvizű messzi tó s a levélhullató szeptemberben egy feketeruhás, árva királynét haldokló szemmel ringatott a távoli hegyek alján merengő tó... a fekete ruha alatt aranysziv vérézett... s most árnyék fogta át a tükröző kék vizet, a lelkeinket... mert az aranysziv a mi királynénké volt... s tanuljuk meg az átkozott nevet: Luigi Lucheni...

Ma különös örömmel siettem Ferikéhez. A karomon fekete szallagocska volt. Majd Ferikének is varr az anyja. Hogy fog bámulni Ferike, ha így meglát! A szallagocska büszkévé tett. Mintha több lettem volna, mint eddig. Mi messze, a város szélén laktunk, komor, gyári népek között. Apám is komor, szótalan munkás volt. Alacsony, vállas, mint a szegénységünk. De egyik munkásnak se volt olyan szép keze, mint apámnak. A bal hüvelykje pontosan ketté volt szelve, egészen a csuklóig. Ahol összeforrt, ott sohasem fogta be a korom. Egyenes, fehér vonal maradt faragó szekercéje nyomán. Ez a fehéren összeforrt seb volt az én apám.

Apám odahaza mindig olvasott. Nagyon szerette a könyvet. Ő mondta, hogy a vármegyei ház előtti szobor egy olyan ember szobra, aki a legszebb magyar verseket írta. S mikor

megmondta a szobor-ember nevét: Berzsényi Dániel — fölvette egyik könyvét és elolvasott egy verset, valami vén diófáról...

Mely magas égnei szegezett fejjel,
Mint a király állasz vala társaid közt,
Tégedet látlak, gyönyörű diófa, földre terítve...

Apám letette a könyvet és csak nézett rám. Engem meg különös, döbbszent csend vett körül. A szavak úgy vettek körül, mintha hulló falevelek között járnék, ahol sápadt kis arcomat nekem még néma bánatok ezüsfátyola takarná. Nem értem a szavakat és mégis volt valami egészen világos képm. Megsejtettem a szobor lelkét. Hogy az a szobor ott a vármegyeház előtt — él! Azok a szavak tartották meg, amiket arról a vén diófáról mondott... Talán sehol a világon nincsenek olyan diófák, mint ott, azon a nehéz, agyagos, dunántúli rögön, ahol egy kicsit mindig szomorkásan süt a nap, aztán attól a szavak valami különösen döbbszent, erős ízt kapnak... A nap az Alpok mögött hanyatlik el, amiknek kicsiny testvérkéi ott szenderegnek városunk mögött a kék távolban, s a napnak, ami nekünk világít, roppant magasságokba kell feltörnie, hogy meg ne botoljon azokban a szirtekben, amik csak néha mutatkoznak meg nekünk nagy derülések idején... s az emelkedő napot azok a templomtorony magasságu diófák tartják a fehérkőves utak mentén, amik a hegyeknek vezetnek, kőbe ültetett szőlők között, s amik ott állanak a nehéz vigasságu grófi faluk kicsiny, parasztkertjeiben...

Sokszor láttam a nehéz bronzszobrot, ott a vármegyeház előtt, de most mintha leszállott volna öles kőtalapzatáról, éreztem a lehetőséget, diófaszagu nehéz, borongó nézését...

Mikor szinte futva igyekeztem Ferikéhez és fölértem a püspökvár rézzel vasalt, barnaszárnyas diófa kapujáig, éppen akkor járt ki a négy hollófekete lótól vont püspöki hintó. A sápadt, beteg kis püspök úgy ült a fekete bársony ülésen, mint egy halott gyermek. Mellette a mi rokonunk ült, a kanonok, kiről csak suttogva mertünk otthon beszélni. Ölestermetű, hatalmas, busafejű paraszt, lángoló, öklömnyi, barna szemekkel... éppen olyan, mint a nagyapám... a magas égnei szegezett fejű diófa. Ezüsttarsolyos, fekete, forgós csákJu, görbékardos huszár ült a bakon. De a beteg kis püspököt az a paraszt diófa támogatta, ki nem ismerte a lombját... Semmi se tud úgy fájni, mint a gyerek szíve. És senki se tud nagyobb csendbe temetkezni, mint a szenvedő gyerek. Mert a gyerek nem tudja megcsalni magát. Körülnéztem a nagy téren. Mögöttem a püspökvár ezerablaku, bezártkapuju palotája, ahol a kanonok ur írta a történelmet, szemben a vármegyeház hideg, szürke, négyszögű sziklavára, ahol Ferike apja a főjegyző, de előtte borostyános kis kertben a szobor... Valami úgy vonzott oda. Már hideg volt az ucca köve. Fázott mezitelen lábam. Nagy, fehér, négyszögű kövekkel volt kövezeve a templomtér. A he-

gyek felett is, a mindig borongó nyugaton, ezüstnehéz felhők ültek a halottkirálynés délutánban. Szinte megállott a szívem. Valamit nem értettem. Fölnéztem a szoborra... Kérő, fájó borongós hívéssel.

Mely magas égnek szegezett fejjel,
Mint király állasz vala társaid közt,
Tégedet látlak, gyönyörű diófa, földre terítve...

Ólomnehéz könnyek peregetek végig az arcomon. Nekem ugy tetszett, a szobor sirt.

— Na, mi az, te kis gyerek? ... Miért sírsz?

Az a feketepápaszemes ur állott mellettem, aki vel tegnap találkoztam az épülő nemzeti parkban, mikor forgácsért voltam. Gyorsan teleszedtem a zsákomat s lementem a Gyöngyös-folyó partjára — jól megtömött volt a zsákom, hogy sokáig legyen futni valója anyámnak — és mint szoktam, ha forgácsért jöttem, zsákomra ülve nézegettem a különös, idegen, gyönyörű, néma madarakat, a hattyukat. Egyszer csak ott volt mellettem a feketepápaszemes ur, aki körül nézett s mikor látta, hogy erre már senki se jár, megkérdezte, hogy ismerem-e őt? Mondtam neki, hogy még sohase láttam. Akkor leülök melléd, szólt, s már le is ült. El akartam huzódni. Maradj, mondja, de olyan szomorúan, hogy jól esett a közelsége. Ő is nézte a hattyukat. Majd a zsebéből kiflit vett elő, kettétört, felét nekem adta, felét meg morzsolgatni kezdte a hattyuknak...

Sokáig ültünk ott. Csend volt és mélység körülöttünk. A hattyuk némán és finoman hajlongtak. Egyszer csak megszólalt a feketepápaszemes:

— Kinek viszed a forgácsot?

— Kedves anyámnak.

— Szegények vagytok? — és a szívemig nézve figyelt.

Apám fehérsebb kezét láttam és boldogan mosolyogva feleltem:

— Nem!

A feketepápaszemes felkiáltott, de olyan remegő hangon, hogy még Isten fehér hattyui is fölfigyeltek...

— Kinek emeljek szobrot itt én?!

Mögöttünk, a készülő parkban óriási építkezés folyt. Évszázados jegenyét döntöttek le a porba és barlangos mélységekig ástak le, hogy fölszedjék az elvágott dereku tönkök minden gyökerét. És a Gyöngyös folyónak is új medret ástak. Még a folyót is kiemelték medréből...

— Az új szoborért van mindez — szólt a hattyukat etető ember és összetette a kezét, mintha imádkozna — és kitépem az utolsó gyökereket is... és új irányba terelem a folyót is.

És most itt a szobor előtt olyan összetört és fáradt volt.

— Á, te vagy az — mondta. — Mit keresel itt?

De mintha ő keresett volna valamit. Botjára támaszkodva, reszketően lépkedett. Mintha a szobor csak nekem élne...

őt lesújtotta... aki még a folyónak is új medret vágott. Az emberek mélyen megsüvegezték... Alásszolgája, polgármester ur!

— Hát izé... — köhögte — mit tudsz erről a szoborról? És én könnyes, gyermeki ragyogással szavaltam:

Mely magas égnek szegezett fejjel,
Mint király állasz vala társaid közt,
Tégedet látlak, gyönyörű diófa, földre terítve...

Otthagyt. Ő hozta a hattyukat, nyugat néma, fehér madarait a Gyöngyös partjára. Lassan, egészen elfáradva lepeggett tova. Az Uri ucca fordulójánál majdnem elgázolta a villamos, amit szintén ő épített. Félve nézett vissza.

Alkonyba hajlott a délután. Már régóta eljárt a Ferikének szánt idő. Fekete szallagom feledten lógott a karomon. A szomorúságom feloldódva, fájdalom nélkül játszott a szívemben, nekiindultam a hegyeknek...

Mentem a vadgesztenyefás sötét állén, amely a Sas-várhoz vezetett. Hüslombu villák zárkózott során magányos, mezitlábbas gyerek. Komor, bus szavak ütemein lépkedtem, amik megcsendítették körülöttem a hegyeket és az agyagos, nehéz mezőket. Gyerek voltam, csak az életet sejtettem. A szájam, a hitvány kis gyerekszájam csodálatos izekkel telt meg és mikor elértem a Sas-várig, ahova négylovas hintón jártak a vármegyei urak, kardos, tarsolyos huszárokkal a bakon, úgy mentem be a tárt kapun, mintha engem várnának... Lent a lábam alatt az uccák egyenes során és a Perint és Gyöngyös patakok mentén már bágyadt aransugarakat hintettek a pislákoló gázlámpák, amiknek a fénye visszatükröződött a patakok gyémántos habjain... Feletem meg, a vadgesztenyék gyérülő, őszi lombján átsütött a hold s ezüstbe foglalt árnyékom királyi palástként uszott mezitlábbas, vézna alakom után. A várkastély körül sötét, hallgatag hadsereggként árnyéklott a szőlőtőkék tengere... Kicsi létem megfénylett egy izben, melynek alján széles mezők tavaszi hívását éreztem... És néha még most is megjedek, ha arra gondolok, mi lett volna velem, ha nem hallgattam volna erre a hívásra...

Mentem fel, emelt, boldog léptekkel oda, ahova csak megszíról küldött, halott vágyakkal nézhettem az Újvilág uccából, ahol széles karimájú, feketekekalapos, pirosnyakkendő munkások ököllel fenyegetőztek a vár felé.

Fent a terrasz szélén, elém állott egy fekete, forgós csákJú huszár.

— Mit akarsz te itt? Takarodj! És megmarkolta a vállamat.

Felsikoltottam, mintha a szobor lelkét fojtogatnáknak benem.

— Mi az, János bácsi? — hallatszott egy női hang.

Néha ilyen hangok muzsikáltak a fülemben... mikor anyám a nagy titok mögül előszedte a nehéz garasokból ki-

nőtt karácsonyi ajándékokat, vagy mikor a Forrás, a részeges napszámos halálára gondoltam, akinek a szájában kék lángok égtek a pálinka és csufoltuk: Forrás, szűk az út... Aztán Forrás felakasztotta magát és én láttam, mikor levették a kötélről... olyan fehér volt a mindig szomjas szája... elégett... és a Tipor Náci bus hangja, akit az apám néha elhozott hozzánk enni, mert apám falujából való volt, aki mindig panaszkodott, hogy éhes és csak nézte az ételt, mert felgyújtotta a faluját és látta, hogyan vált tüzzé a magtárakban a kenyérnek való... csak sirt, ahogy a lángok ropogtak: minden hiába, Náci... Beleugrott a tűzbe, el akarta tiporni a tüzet és sirta: tiporj, tiporj, tiporj Náci... De az ő tüztét sohase lehet eltiporni...

A huszár visszakiáltott:

— Kegyelmes asszonyom, egy uccakölyök.

— Ne bántsa, várjon!

A vár előtt, a vén diófák során nappali világosságot árasztottak az üvegkoronás gyertyák. Talán száz is, a nagy fehér asztalon. Elkáprázott szememmel csak akkor láttam meg a vármegyét, a feketeruhás vármegyét... mikor egy magas, karcu hölgy ellépett a fehér asztal mellől... Csodálkozva meredtem a fénybe, amely körül, mint egy nyitott sir körül, ült a feketeruhás vármegye...

A hölgy odajött hozzám. Gyémántgyűrűs fehér kezével megsimogatta a fejemet. A gyémántok kigyultan csillogtak fájó hangjára.

— Hogy hívnak, kisfiu? — kérdezte.

Félő és ijedt volt már a hangom, amikor mondtam:

— Gyöngyös István.

Egy ur felugrott az asztalnál:

— Hazudik a kölyök!

A hangjáról megismertem. A kanonok volt. Kiáltani akartam neki, de csak kétségbeesett zokogás tört fel belőlem. És ekkor egy másik ur odajött hozzám, fekete vadászruhában volt. Már mikor fölkelt megismertem és én is feléje mentem. A nagyapám grófja volt. Mindig elment, ha a lőrinci majordában járt, a nagyapámhoz, ki ott az ispánja volt, parasztkenyérrel enni. Ott láttam én a grófot. S amint jött felém, mint ha jönne mögöttem erős árnyékként a legerősebb törzsű vén diófa, a nagyapám, a hatalmas, nagycsontu paraszt... a hallgatag száju rög nemes gyümölcsfája, aki soha életében nem mondta nekem, hogy szeret... de úgy nézett rám, ahogy a hegyek fölé emelkedő nap érinti a nehéz, agyagos rögöt, hogy életet ragyogjon bele...

— Hogy hívnak, te gyerek? Mondd még egyszer!

A nagyapám kenyerének ízével lelkendeztem:

— Hiszen a kegyelmes gróf ur ismer engem!

A nagyapám mindig azt mondta neki: kegyelmes ur és

olyan hűséggel nézte a véznamagas, sörtekalapos urat, hogy szinte megroppant bele az óriás két válla.

A gróf csodálkozva nézett egy pillanatig, aztán elmosolyodott:

— De jókor jöttél, te kölyök.

Aztán az urak felé fordult:

— Hol vagy te kanonok? No, hol vagy te asszonyember?

— Elment — mondta hűvösen egy ur. Albin ur volt, a vármegyei Hiradó szerkesztője. Őt is ismertem. Gyakran jött Ferike apjához, a vármegyei főjegyzőhöz.

— No, kár volt — legyintett a gróf mérgesen. — Hanem azért mégis elmondom. Ülünk csak vissza az asztalhoz és engedelmetekkel ezt a gyereket odaültetem mellém, a kanonok helyére.

Az apró, gyöngyszemű kavics csörgött a megbolygatott uri sereg lábai alatt. A fekete uszályos ruhákban suhogó bánatokként libbentek a hölgyek, a hajuk a homlokuk felett mint egy utolsó hullám... éppen olyanok, mint a messzi tavon haldoklón távolodó királyné képe és a fekete vadásruhás urak, mint az a kékszemű ur a királyné mellett... Mindez roppant különös volt. Sötét és megremegtető... A Sas-vár a város felett lebegett, örökké lehuzott zöld zsalugátereivel, becsukott, nehéz, vaslándsás kapuival. Külön élt a várostól. Uralkodói magasságban. Szép volt és parancsoló. Mi gyerekek féltük és vágytuk. Lélegzetvesztett futással szaladtunk el előtte, de a messziből úgy néztünk vissza rá, mint elvesztett szívdobogásunkra, amikért de jó lenne visszamenni... Az urak és hölgyek lassan helyet foglaltak. De egyrészük nem ült le. Köztük Albin ur, a szerkesztő. Szivarjuk tüze paráztolt, mint izzó vércsöppek az éjszakában... mint az én vergődő, alélt kis gyermekszivem...

A gróf beszélt.

— Hát tudjátok, urak, ez a kölyök az én lőrinci ispánom, a János unokája. Rettenetes nagy ember ez a János. Négyszáz pár iga van a keze alatt, meg háromezer hold föld. A legjobb földjeim. Harminc év óta. Én mondom nektek, urak, hogy ebben a királygyilkos időben ez a János olyan ember, akire egyedül lehetne alapozni ezt a szegény országot. Ide figyelj Albin és te, kegyelmes főispán uram... János harminc év alatt özszeleporgatott hét hold földet. Tudjátok-e, hogyan lett az a hét hold föld?... Tisztább annak minden röge, mint a felettünk ragyogó mennybéli csillagok! Én csak akkor tudok bizni, ha erre a hét hold földre gondolok. S ha erős akarok lenni, elmegyek Jánoshoz kenyeret enni...

A gróf lehajtotta a fejét...

— No, az a kenyér!... A földpadozatu ház fehér gyolcsfüggönyű alázatában a középén áll a pirossteritős asztal. Annak a középén fehér kendőben a megszegett, nehéz, barna kenyér.

Mellette régi agyagkorsóban a kutviz. János kihuz egy tulipántámlájú széket az asztal mellől s a tenyerével megtöröli a szék lapját, az ő tenyerével, amivel harminc év alatt hét hold földet szerzett. — Foglaljon nálam helyet, kegyelmes gróf ur! — mondja aztán. Így mondja: nálam. Hát igen urak, nála! No, mondom, János, már megint elnehezült fölöttünk az idők járása. Megéheztem. Ekkor János leemeli a fehér terítőt, a kés-sel keresztet vet a kenyér aljára és aztán átnyújtja: szegjen belőle, uram! Eszem a kenyeret és szólok: ugye János, a te földeden termett ez a kenyér? — Ott uram. — Mindig ebből kínálsz? — Mindig, uram! ... Ide figyelj, Albin. Ismered a családomat. Tudod, ki vagyok. A történelem nagy dolog. Tudom, mert már jó pár száz év óta csinálja a vérem. Hanem a János, az éli a történelmet, adja hozzá az életet. Most megölték a királynét. Nagy dolog! Az öreg ur körül kihült a világ. Vigyázzunk!...

A gróf morzsákat csipegetett az asztalról, kenyérmorzsákat.

A nagyapám meg csak áll, elgondolkozva, hajadonfővel, komolyan, tisztelettel. A szája mellett két mély árok, nagy, ősz bajusza eltakarja a száját. Nem szól, pedig boldog. A két rop-pant vállá kissé remeg, mint a vén diófák egyenes sudarán az alig libbenő lomb, melynek mélyén fészkek pelyhedzenek, amik adják az éneket...

— Ma délután megint Jánosnál voltam.

— Hallottad-e János, hogy mi lett a királynéval?

János dereka, amivel négyszáz igát emelt, most meghajolt.

— Azt mondják, hogy szeretett minket, uram!

Sokáig fürkésztem az arcát, de csak hűséget láttam rajta.

— És... ha nem szeretett volna minket, János?

— A Rudolf anyját akkor is nagyon fájlaltuk volna!

A gróf felkiáltott: hallod, Albin!

Az urak most mind az asztal köré gyültek. Tele voltak izgalommal.

És akkor azt kérdeztem Jánostól: hát az urát nem sajnáljátok?

— Kegyelmes uram, kegyelmes uram! — jajdult fel János — én harcoltam ellene... a falunkat felégettette... és én nem tudom hinni, hogy az a harc hiábavaló volt!... S a kegyelmes gróf ur is...

A gróf felnevetett, mintha a szívét tépték volna.

— Nekem ötvenkétezer holdam van, neki hét, amit harminc év alatt kapart össze négyszáz iga alatt! Ó, hogy ti ezt nem látjátok! Aztán kinek kuporgat ő? Mi? ... Nem magának! A fajtájának! Nézzétek ezt a gyereket! Ennek már nem lesz egy talpalattnyi földje se. Ezt hallgassátok meg! Az öreg János most újra megveszi a saját földjét, a saját fiától. Kifizeti a földből, mert elment a földtől. És ti azt mondjátok, hogy

a János nem ért a történelemhez! Hát mi lenne a történelem János történelme nélkül? Azt mondjátok, hogy ez nem elég. Én is tudom, nem elég. A föld erejéhez a faj géniusza is kell. Sőt tovább megyek: elismerem, a faj géniusza több a földnél. De elszakadhat-e a géniusz a földtől? És ki volt a géniuszunk ellen?

A főispán rácsapott az asztalra: megint kérdezed és éppen most?

A gróf jeges hidegséggel válaszolt: éppen most! Mert a gyepelő most egészen kiesik a kezünkéből. Bécs felé nem lesz semmi erőnk! S itt bent is érződik ez. A városaink tele vannak máris...

Albin ur egy nevet lobbantott fel:

— Marx...

— Igen — mondta a gróf. — Marx... A géniuszunkat Bécs morzsolja föl, s a nemzeti vagyont az idegen tőke... és a kettő között iszonyu szegénység árad ránk... s tele lesz minden árvaház!...

Mintha harangoztak volna, riadt, feketekarszallagos csöndítésekkel. Minden csöndítés egy nagy, gyereknagy betű volt, amik most első kis táblámról dörgő robajlással hulltak anyám sirásába foglalt szívembe: V á r m e g y e i á r v a h á z...

Fölöttünk magasan egy csillag elmozdult a helyéről, aztán egyre növvő sebességgel lezuhant a nyugati hegyek mögé, ahonnan hideg, jeges szél ömlött a vén diófás terrasz fölé. Ahova behatoltam egyszer, alig addig, míg egy csillag lefut az égről. A diófákról ólmos, nehéz hullással peregetek a levelek, mintha rengene a föld. Kavargott, nőtt a vihar, mely engem is felkapott... A nagyapám hét holdjából nekem semmi se jutott, csak a kenyérének ízét érzem úgy, ahogy megkinált vele szobros szeretetével, amit soha ki nem mondott, de úgy nézett rám, ahogy a hegyek fölé emelkedő nap érinti a nehéz, agyagos rögzöt, hogy életet ragyogjon bele... csak a két roppant válla remeg kissé, mint a vëndiófák egyenes sudarán a lomb, melynek mélyén fészkek pelyhedzenek, amik adják az éneket...

Szoborkereső idő volt!

Klapenciák

I.

Pisztolylövés kastélyok termein,
melyre felzeng mind a boltozat
s fogvacogón megcsörren az üveg:
ugy hullámszik át a lelkemen
a sértésed,
mit meg nem érdemeltem.

II.

Mint örült marcona
gladiator, üvölt, recseg,
sziszeg, hörög a harsona,
a zápor harsonája.

III.

Az eső sokrétű szövetét
hajlitja, hajtja, gyüri, lengeti,
kuszálja, mint morcos gyerek
a szél,
az október éber szele.

IV.

Már rég nem irtam le e szót: szeretlek,
idézem édes ízét a nevednek,
nevetnek rajtam, egy kicsit se bánt.
Játszom veled, neved ejtegetem,
a szerelmemet rejtegetem,
milyen dallamos, mindennél édesebb,
melegen csengő, játszikedvő nótá:
Zsuzskám, Zsuzsó, pici Zsuzsu, Zsóka.

ARATÓ ENDRE

A bolond házassága*

Írta: Herceg János

Engem többé már nem látnak a faluban. Bő nadrágban járok, mint az urak, kemény köcsögkalapom is van, senki nem mondaná, hogy faluról jöttem. Bajuszt is növesztettem, feleségem is van.

Amikor álmomból felébredtem ott a kocsmaudvaron, ahol a gazdám hasát fölvtágták, nagyon elfogott a busulás. Mert hiába kérdeztem a kocsmárost, meg a viháncoló lányokat, akik körülfogtak és úgy kacarásztak fölöttem, mintha csiklandozták volna őket, senki sem tudta megmondani, hogy mi lesz a pénzemmel, amiért behajítottam az ökröket.

— Keresheted a gazdádat — mondták — úgy vitte az innen a beleit kétkézre fogva mint a kucséberek a kosarat. Azóta már biztosan egy valóságos mennybéli angyal legyezgeti ingével azt a kopasz, kugli fejét.

Mégis elmentem a kórházba. A kapunál megállított egy ember és azt mondta, hogy még nem mehetek be, majd csak két óra múlva. Hiába kértem, hiába mondtam neki, hogy a pénzemért jöttem, amiért behajítottam az ökröket. Rám se hederített, hanem becsukta a kaput az orrom előtt. Gondoltam, ha várni köll hát várok, de nem hagyom a bőriben a pénzt. Mondtam az embernek, ha itt lesz az idő kiáltson. Ezzel lefeküdtem a fübe, ami ott huzódott a kórház kerítésével szemben. Harmonikáztam.

De alighogy megszólalt a muzsikám, egymásután gyűltek a kerítéshez azok a csontos, sárgaarcu emberek, akik bent ögyölögtek az udvaron.

— Hallod-e te legény — kiáltották nekem — ittvan pénz, eredj abba a bótba, hozzá cigarettát. Amikor visszajöttem, mások újra átküldtek. Így rohantam vagy tizszer, de megvolt a hasznom belőle, mert mindegyik hagyott a markomban egy-pár garast.

— Amiért szaladtál — mondták, én meg röhögtem, mert már régen nem jutottam ilyen könnyen pénzhöz. Aztán mire kifujtam magamat, már szólt is az ember a kapu mögül.

— Na most bejöhetsz, te legény.

Amerre néztem, mindenhol fehérkabátos asszonyok meg emberek lődörögtek. Akkor odaértem a házhoz és benyitottam

* „A bolond legény“ ciklusából.

egy szobába. Akkor szoba volt az, hogy az otthoni házunk istállóval együtt elfért volna benne. És az egész szoba teie volt ágygal, amiben hangosan nyöszörögtek az emberek. Bekiáltottam:

— Itt van-e a gazdám, akinek az éjszaka fölvtágták a hasát?!

Erre hosszú fehér kabátjában odajött egy ember. Olyan bűdös volt, hogy alig birtam megmaradni mellette. Kimutatott az ajtóra, hogy odamenjek, mert ott köll neki lenni. Oda is beszéltem. Innen meg egy fehér ruhás asszony jött ki és azt mondta, jöjjenek vele, mert az élők között alig lesz az már; meg köll nézni a halottaknál. Így kerültünk egy sötét hodályba, ahol a fekete falakról víz csurgott. Magas asztalok álltak egymással szemben, amik fehér lepedővel voltak letakarva. Csak az egyik falon volt egy akkora luk, mint a kalapom, azon süttött be a nap. Olyan csend volt ebben a kamrában, hogy még légy se zümmögött, de körülnéztem, egyre a lábaim alá, mert gondoltam, patkánynak köll lenni itten, ha már ilyen sötét van és a falakról víz csurog. Hiába néztem, nem láttam egyet se.

Akkor az asszony odalépett az egyik asztalhoz és fölemelte a lepedőt. Ott feküdt a gazdám nagy, kövér fejével, nyitott szemmel és tátott szájjal a lepedő alatt. Láttam, hogy halott, ezért nagyon mérges lettem:

— Hát a pénzzel mi lesz most? — kérdeztem az asszonytól. — Azért kinlódtam az ökrökkel, vigyáztam, hogy egynek se legyen baja?

— Majd megnézem fönt — mondta az asszony — hátha maradt valami pénz a zsebeiben, aztán bejelentjük az irodában.

Ő elment, én meg lent maradtam a halott gazdám mellett. Egészen lehúztam róla a takarót. Meztelenül feküdt a hasával, ami olyan volt most, mint a lukas zsák, amiből kifolyt a korpa. Ahol a vágás volt, azt spárgával bevarrták. Az arca is olyan sárga volt és puhának nézett ki, mint a frissen közpült vaj. Próbának benyomtam az ujjamat az arcába, hogy mély luk maradt benne, aztán amikor elvettem az ujjamat, lassan jött ki a luk, mint a kelt tészta. Csak a lába állt feszesen, egyenesen, mintha haragudna. A körmei feketék voltak, a bütykei meg szinte átlátszóak. Amikor megfogtam, mintha jeget fognék, úgy éreztem.

Akkor visszajött az asszony és azt mondta, hogy bizony nem találtak egy árva garast se a gazdám zsebeiben. Olyan helyről hozták, ahol nem hagyják meg a pénzt. Nem szomorodtam el ezen, mert tudtam, hogy így járok. Megcsörgettem a zsebemben azt a pénzt, amit a cigarettával kerestem és így bucsúztam a gazdámától:

— Behajtottam az ökreidet, mind az egész csordát, amit sok pénzen vettél. Én nem kaptam semmit ezért, aztán lám,

mégis megvagyok. Te meg itt fekszől a piszkos, hideg lábaidal, meg a bevarrott hasaddal, ami olyan, mint a zsák. Így jöttem el a kórházból.

Az uccán olyan jókedv fogott el, hogy harmonikázni kezdtem. Meleg volt, talpamat égette a kő, szaporán kapkodtam a lábaimat és csak harmonikáztam. Aki emberrel találkoztam, megállt és utánam nézett. Volt itt is olyan, aki nevetett rajtam, hallottam némelyik azt monda, bolond vagyok, de én nem törődtem senkivel. Arra se gondoltam akkor, hogy mi lesz velem, csak mentem, mentem.

Akkor találkoztam egy emberrel, aki finom uri ruhába volt öltözve és már messziről kiabált felém:

— Hallod-e hé! Akarsz-e dolgozni?

— Éppen azt akarok — mondtam — és így elmentem vele.

— Vittél-e már zongorát? — kérdezte az ember.

— Majd megnézzük — mondtam — lehet, hogy vittem, lehet, hogy nem.

De amikor még három emberrel fölemeltem a zongorát, akkor már láttam, hogy ilyent még sohse vittem. Egy nagy liszteszsákot könnyebben fölemeltem, mint ezt a zongorát negyedmagammal. De azért az urnak tetszett az erőm. Kérdezte, akarnék-e itt maradni. Mindig csak emelgetnem köliene. Zongorát, meg asztalokat, székeket. Így ott maradtam.

Nagy kocsma volt ez, azt mondták szálloda. Sok emelete volt, s az mind tele szobával és én mégis a pincében aludtam. De azért mégis jó volt. Cepeltem a szekrényeket, asztalokat, vittem az urak után a nehéz kofferokat. Aludni nem sokat lehetett, mert éjjel-nappal talpon köllött lenni. A harmonikám is megsüketült és megkukult, mert nem játszhattam rajta. Egy éccaka azért mégis elővettem. Aludni köllött volna, de én már nem birtam ki tovább. Muzsikálni kezdtem rajta. Alig, hogy párat huztam a muzsikámon, bejött hozzám a Rozi, aki a szobákat sikálta mindég, meg a tányérokat mosta. Azt mondta, hogy szeretné hallgatni, amit muzsikálok. Hagytam, hadd hallgassa. Én meg csak muzsikáltam és néztem a Rozit. Kicsi feje volt, akkora, mint az öklöm, vörös a meztelen lába és kék, meg összeropedett a keze. Ő is mindég talpon volt, mindég sikált, mindég mosogatott. Most ahogy néztem, mintha nem is ő lett volna. Csendesen ült és az ölibe fektette a kék, sebes kezét. Akkor egyszerre sirni kezdett.

— Mért sirsz Rozi — kérdeztem tőle — amikor én nem vagyok szomorú?

— Nincs én nekem senkim se; se apám, se anyám, csak mindég a sikálás.

Erre letettem a harmonikámat és elkaptam a Rozit, mint öregapám engem, amikor gyerek voltam és az ölembe ültettem. Nem szóltam semmit, csak szorongattam.

Azon a kicsi ablakon, ami szobámon volt, kiláttunk az ud-

varra. Ott is muzsikáltak, de abból nem lehetett semmit se hallani, csak éppen lábakat láttunk, sok lábat, amint táncoltak. Arra följebb ott volt a csillagos ég, de abból nem láttunk semmit se. Egymást átöleltük és hallgattunk szomorúan. De azért jó volt így ülni együtt, mintha régen ismernénk egymást. Akkor azt mondtam a Rozinak, hogy eljöhet hozzám minden éccaká. El is jött egy darabig, de aztán már nem köllött neki átjönni, mert együtt aludtunk az én ágyamban. Jó volt így, egészen megemberesedtem és amikor a zongorát meg a szekrényeket cepeltem, mindig a Rozi járt a fejemben, hogy most ő hol lehet, melyik szobát síkálja. Sokszor, ha nem volt dolgom, én síkáltam helyette.

Egyszerre aztán sirva jött a Rozi. Alig birtam kifaggatni, hogy mi baja, mert csak sirt, sirt és nem tudott szóhoz jutni sokáig.

— El köll menni nekem innen — mondta nagysokára. — Máma szólt a Grün ur, hogy ilyen ribanc nem maradhat a szállodában. Azt mondja, hogy gyerekelem lesz. Azt mondja, aki nem tud vigyázni magára, az rohadjon el a szemétdombon.

Nagy harag fogott el. Ugy megmarkoltam a széket, ami a kezemben volt, hogyha a Grün ur a közelben lett volna, biztosan széttöröm azon a vörös fején. Mert egyszerre világos lett előttem, hogy a Rozinak tőlem lesz a gyereke. Aztán az öröm fogott el, hogy nem is szóltam a Rozinak, csak leszaladtam a szobámba és elkezdtem muzsikálni a harmonikámon. A Rozi sirva jött utánam.

— Hát nem törődsz velem — kérdezte — nem bánod, mi lesz velem?

— Csak hallgass most — mondtam neki — hadd muzsikálom ki az örömömet. Még nyomkodtam párat a harmonikámon, akkor így szóltam hozzá:

— Most én már csak veled maradok, Rozi, mert tudom, hogy az én gyerekemet hordod magadban, az meg enni akar majd, muszáj neki megkeresni a kenyeret.

Nem tellett sok időbe és kint voltunk a szálloda előtt a Rozival. Hajnal volt éppen, zörögtek a tejeskocsi és káromkodtak a szemetesek. Rozi vörös lábán valami fehér cipő volt, amit elhagyott egy naccsága, én meg a köcsög kalappommal — amit a Grün ur adott egyszer — és bugyogós nadrágomban álltam, hátamon a batyukkal meg a harmonikával. A nap is előjött az égre és mink álltunk, álltunk egy darabig, mert nem tudtuk, merre menjünk: jobbra vagy balra, előre vagy hátra. Aztán mégis elindultunk.

Karácsony

Irta: Kisbéry János

Nemsokára hát ismét karácsony lesz. Még egyszer és újra karácsony. Mintha egy végtelen körben mozognám tova és életem apróbb-nagyobb állomásai időről-időre visszatérnének hozzám. Tavasszal hitetlenkedve meregetem a szemeimet: újra tavasz lesz? Hát nem mult el végérvényesen és visszavonhatatlanul a tavalyival, az ifjúsággal? Nem örök állapot-e az elmulás, a pusztulás, a tél? Minden előről kezdődik, ismétlődik? És most a karácsonyban is kételkedem. Minden évben kételkedem benne. Miért lenne karácsony? Hiszen elmúlt már. Az egész olyan valószínűtlen, mint egy álom. Karácsony... Tél, fehérség, az égen szikrázó csillagok, a szívekben ünnepi áhitat, a levegőben az angyali ének hangjai...

E pillanatban még nincs karácsony, de közelsége nyugtalansággal tölt el, mint utast a cél közelségének tudata. Készülődöm, kászolódom, mint aki nemsokára megérkezik valahova és kiszáll.

Hitetlenül élek, az egész életem hétköznapi, de a karácsonyt mindig kikötőnek éreztem céltalan-parttalan életemben, ahol megállapodni, célhozjutni kívántam.

Mintha a karácsony tartogatna a számomra valamit.

Évről-évre elfog a vágy a karácsony méltó megünneplésére. Már hetekkel az ünnep előtt titokban lázas előkészületeket teszek, számolom a napokat, programot csinállok. Annyi lomposan, felöltözetlenül és megborotválkozatlanul átténfergett ünnep után ezen a napon ismét szükségét érzem annak, hogy tetőtől-talpig felöltözködjem, a lábamon cipő fényesedjék, a nyakamat keményített gallér feszélyezze.

Forró vízben mosakszom, sok szappannal. Ötpercenként a tükör előtt állok, fésülködöm, nyakkendőöt kötök.

Ünnepelőbe vágom magamat, pedig nem megyek sehova és hozzánk sem jön senki. Csak úgy, magamnak. A karácsonynak.

Ha egy lakatlan szigeten élnék, teljes egyedüllétben, akkor is így tennék. Viselkedésem oktalannak és mosolyognivalónak látszik, én azonban tudom, hogy nem az. Ugyanazt csinálom, amit az álmodó, aki felébredt, de továbbra is lehunyva tartja a szemét és a valóságról nem vesz tudomást, mert álmát folytatni szeretné.

Egy álmot kergetek az emlékek illúzióiban, mely megejtett egykor és ígérete alatt tart azóta is.

Gyermek voltam.
Ez volt az álom.
És a valóság most az, hogy nem vagyok többé gyermek.

„...nagy a kezem. Halántékom deres már.
Játékaim még itt vannak köröttem.
Hol az anyám? Hol az anyám? Segítség!
Ötven leszek már. Nemsokára ötven“ —

írja a „Szegény kis gyermek panaszai“ költője, Kosztolányi Dezső, feleszmélve egy fejfájós, kába délutánon arra a valóságra, amelyet számára az idáig megtett ut „az álom alagútjában“ jelent.

Az álmaink egyre rosszabbak lesznek és álmunkban is szeretnénk elaludni, ott folytatni, ahol még jó volt álmodni.

Az életem hajótörést szenvedett valahol. Elvesztette ízét, zamatát, értelmét, megfakult, elvizenyősödött. Csak emlékeim vannak.

Elszegényedtem és abból élek, amit az emlékeim jelentenek a számomra.

A gyermekkorom boldogságát idézi vissza a karácsony is mindabban, ami rá emlékeztet.

Ez a szertartás az ünnepestével, a készülődés, az öltözködés az emlékek mágikus varázsával hat rám. Mintha a tárgyaknak lelkük volna és magukban rejtegetnék mindazt, ami volt egykor és boldogga tett.

Hétéves voltam. Volt-e azelőtt is karácsony? Nem emlékszem. Szegények voltunk, gond, küzködés, nélkülözés töltötte ki az életünket. A karácsonyt talán eltitkolták előlem. Nem akarták a szívemet fájdítani vele, céltalan vágyakozásoknak tenni ki örömökre szomjazó gyermeklelkemet. Ebben az esztendőben azonban bizonyos jólét költözött be hozzánk. Annuska és Csörike hugaim elhaltak, átmenetileg egyetlen gyermeke maradtam a szüleimnek, kevesebb kenyér, tej, ruha, cipő fogott és így történhetett, hogy ezidén karácsonyra is jutott.

Ez volt az első karácsonyom.

Már hetekkel előbb készülődtem rá. Ábrándos lettem és szórakozott. Életem sok kis célja, csákJa, kardja, furulyája és fanyelű bicskája után most valami nagy dolog következett. Végtelen és felmérhetetlen. A karácsony.

A világ világossága, fénye, ékessége, gyermekálmaim királya, a legszeretnivalóbb lény, a kisgyermek Jézus látogatását jelentették be szerető szüleim, mint megfélebbezhetetlen tény, hogy ajándékokkal jutalmazza meg a jókat és számonkérje viselkedésüket, szófogadatlanságukat, engedetlenségüket, csínyeket azoknak, akik rosszak voltak.

A lelki teherbíróképességem legnagyobb próbatételét je-

lentette a közelgő karácsony. Becsvágyó kisfiu voltam. A dac és elfordulás oly dolgokkal szemben, amelyek számomra valamilyen okból elérhetetleneknek látszottak, nem elégített ki. Ehhez sohasem voltam eléggé vásott és rosszindulatu. Ha a szüleim valamiért megbüntettek, nem menekültem duzzogásba, megátalkodottságba, mint önkéntes számkivetettje az életnek, hanem az ellen fordultam, aki mindezt okozta: a bennem lakozó rossz ellen s esetről-esetre őszintén megfogadtam, hogy megjavulok, nem teszek többé olyat, ami miatt meghasonlásba kellene jutnom a környezetemmel és önmagammal. Most is, hogy a kis Jézuskát vártam s számot kellett vetnem a rossz lelkiismeretemmel, nem találtam kielégítőnek azt a megoldást, hogy nem kell nekem a kis Jézuska meg az ajándéka s legfeljebb megszököm előle vagy lefekszem és a falfelé fordulok. Nekem bizony kellett. Szerettem a kis Jézuskát s hogy a bűntudat és rossz lelkiismeret választat elé állított, habozás nélkül megtagadtam minden közösséget rosszabbik én-emmel.

Hatalmas lelki-nagytakarításba fogtam.

Most láttam csak, hogy mennyi kivetni-, rendbehozni- és számonkérnivaló van bennem. Mennyi bűn, elvetemültség, alávalóság ülepedett a lelkem iszapjában, mintha ott sem volna s ez mind csak most vált nyilvánvalóvá, hogy ez az esemény az iszapot felkavarta.

Volt két pajtásom, a santa Mészáros Sanyi, meg a szomszédja, a Bulyovszki Misi. A velük töltött órák, különféle csi-nyek, beszélgetések, illetlenségek emléke most aggodalommal töltött el. Különösen aggasztott a hármunk között fennálló bűnszövetség ügye. Ez abból állott, hogy Bulyovszky és Mészáros, akik nálam idősebbek és raffináltabbak voltak, egy napon nagy titkolózva félrehívtak és beavattak egy tervükbe, melynek értelmében mi hárman szövetezünk arra, hogy a Bulyovszkyék kissé már korhadásnak indult deszkakerítését nap-nap után rendszeresen — hogy is mondjam csak... — le-illetlenkedjük, mert így majd hamarabb elpusztul, ujat kell a helyébe csináltatni és mi hozzájutunk egy csomó deszkához, amiből nagyszerű kocsikat, hajókat, vizimalmokat és egyéb játékszerket lehet csinálni, amit azután hosszú időn keresztül kitartó fanatizmussal és következetesen végre is hajtottunk. Ez határozottan csunya dolog volt és kártevő szándékkal történt. Bűn volt. Vajjon mi erről a kis Jézuska véleménye, aki előtt nincs titok, aki mindent tud és lát s így minden feltevés szerint erről a dologról is tudomása van? Vajjon nem sujt-e a megvetésével és fordul el tőlem, mint olyan valakitől, aki méltatlan a kegyeire, eljátszotta a jussát ahhoz, hogy oldalán a jók és igazak közt helyet foglaljon s egykor elnyerje a mennyországot?

Megfogadtam, hogy Bulyovszkyval és Mészárossal nem barátkozom többé, karácsony után sem, mert az ő társaságuk, modoruk, viselkedésük, erkölcsi és jellembeli magatartásuk ősz-

szegegyeztetetetlen egy olyan kisfiu lelkiigényeivel, aki a kis Jézuska elismerését akarja kiérdemelni.

Egyszer elloptam egy krajcárt és cukrot vettem rajta. Ez is eszembe jutott. A gyomrom émelygett a bűntudattól, az a rég-megbevett cukor kikívánczolt belőlem. Loptam! E bűnöm nyomasztó és sötét emlékeivel úgy bujkáltam napokig a kertben, az ól és a félszer mögött, meg a padláson, mint Káin, miután megölte öccsét, Ábelt. Nem volt nyugtom, maradásom, féltem a holnapra gondolni. Vajjon van-e erre a bűnömre bocsánat? És ha nincs? Ha a kis Jézuska szóváteszi, számonkéri tőlem azt a krajcárt? Rám mutat ujjal és elárulja a szüleimnek, hogy krajcárt loptam és cukrot vettem rajta? Ha fogja a karácsonyfát és felháborodva kijelenti, hogy amely kisfiu pedig krajcárt lop és cukrot vesz rajta, annak nem jár karácsonyfa, hanem virgács és végig is ver rajtam? Az arcom égett a szégyentől, a lelkifurdalástól, amikor ezt a bűnömet esténként, az ágyban, számonkértem magamtól és hideglelős lázban vacogtam, remegtem a dunnám alatt. Megfogadtam, nagyon és igazán, hogy nem, ezt sem teszem többé. Csak most, még az egyszer bocsássa meg a kis Jézuska, ne taszítson el és jelentse ki, hogy elkárhozott vagyok, örök gonoszságra és megvetésre ítélve. Jó leszek, szófogadó leszek. Olyan leszek, mint a kis Jézuska. Ő lesz az egyetlen barátom, játszótársam és csak azt teszem, amit ő is jóváhagy. Majd, nemsokára, ha meghaltam és feljutok az égbe, a mennyországba, ahol angyal leszek...

Igy vártam a karácsonyt, kétségek, aggodalmak és reménykedések közepette. Ezidőtájt játszani sem mentem sehova. Ott-hon ültem és a leckémet tanultam vagy a szüleim parancsát lestem. Én magam ösztökéltem őket parancskiadásra, hogy engedelmesskedhessem s a szófogadásommal szaporithassam erőnyeim számát. Mindent elkövettem, hogy égi számlám követelrovatát aktívá tegyem. Törlesztettem a bűneimet, vezekeltem.

És esténként, mielőtt álomra hajtottam a fejemet, mindig megállapítottam a szüleimmel, hogy hányat kell még aludnom karácsonyig és ugyanígy reggel is, miután felébredtem. Ellenőriztem, hogy az idő valóban mulik-e s közeledünk a várvavárt esemény felé.

Esteledett. A szobában sötét árnyékok nyújtózkodtak. Félttem, vacogtam. Félttem kimenni. Félttem az ablakon kinézni. Anya mellé bujtam, szorosán, az ölébe és sóhajtottam. Anya magához szorította a fejemet és megcsókolt. Ez olyan megnyugtató volt. Éreztem, hogy mégsem vagyok elhagyatva egészen. Anya itt van mellettem, anya szeret és anya — ki tudja — talán még a kis Jézuska haragjával szemben is meg tudna védelmezni. Mindenesetre szószólóm lehet, pártomra állhat, ellenézést, bocsánatot kérhet a számomra a maga nevében is.

Karácsony este volt.

Az uccán, a fákön, a háztetőkön hó fehérlett, a tintafekete égboltozaton millió fényes csillag tündöklött.

Ahogy telt-múlt az idő a tétlen várakozásban, már vagy tízedszer ajánlkóztam, hogy ne hozzák-e be fát a tüzre vagy vizet a kancsóba. Annyi bűnbánat, fogadkozás és vezeklés után most, az utolsó pillanatban ismét kishitűség fogott el. Keveseltem mindazt a jót, ami a javamra szól s amelynek birtokában a kis Jézuska kegyeit minden kétséget kizáró módon a magaménak tudhattam volna. Szerettem volna a rendelkezésemre álló időt még kihasználni, behozni annyit, amennyit csak lehetséges. De fa is volt bent elegendő, a vízeskancsó színültig megtöltve a helyén, az udvar, az ucca elsöpörve, minden rendbetéve, a helyére rakva, sehol semmi elvégezni való, amivel az égben érdemeket lehetne szerezni.

— Imádkozzunk — susogtam ekkor páni félelemben, még szorosabban hozzábujva az édesanyámhoz.

És imádkoztunk:

— Az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevében, amen. Mi Atyánk, Isten, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a Te neved...

Szállt ajkunkról az imádság, betöltve a szobát, az egész mindenséget. Lassan a lelkem feszültsége is felengedett és bizakodni kezdtem. Éreztem, hogy aki imádkozik, azzal együtt van a jó Istenke. Az imádság az a varázsigé, mely megnyitja a jó Istenke szívét és feloldja a rosszmagaviseletű kisfiukat bűneik nyomasztó terhe alól.

Lámpagyújtás után kezdtem készülődni. A cipőmet már délután kifényesítettem, a ruhámat is kikéfélttem. A keményrevasalt ingem az ágyra kikészítve. Most a mosakodás következett. Anya segítségét nem vettem igénybe. És nem csaltam, nem amerikáztam, olyan alaposan megmosakodtam, sok-sok szappannal, nem feledkezve meg a nyakamról és a fülemről sem, hogy bármely felnőttnek dicséretére vált volna. Szép és tiszta akartam lenni, kívül-belül.

És amikor ott állottam a petróleumlámpa meghitt, sárga fényében, tetőtől-talpig ünneplőbe öltözködve, keményített ingben, megfésülködve, a mosakodástól lázpiros arccal, égő fülekkel, a szappanhabtól illatosan, szorongva és lámpalázasan, mint a színész, aki a színpalak mögött áll és a jelenésre vár, ünneplőesség és a tisztaság és szeretnivalóság érzete fogott el. Mintha a mosakodással a lelkemet is tisztára mostam volna s a keményített inggel és ünneplő ruhával a keményített ünneplő lelkemet is magamra öltöttem volna. A vasárnapi lelkemet, amelyben mindig szebbnek, jobbnak, tisztábbnak, magamhoz méltóbbnak éreztem magamat. Nem féltem már úgy.

Akkoriban az elemi iskola első osztályába jártam. A tanítóbácsinak, akihez jártam, volt egy szokása, mely nekem módfelett imponált. Ez abból állott, hogy miközben a padok

közt fel-alá sétált, a két hüvelykujját a mellénye hónalj-kivágásába akasztotta és a kezeit összekulcsolta a mellén. Voltaképpen a tanítóbácsi volt az, aki nekem imponált, én azonban a szokásait is azonosítottam vele s azokat az ő felsőbbrendűsége megnyilvánulásaként fogtam fel. Primitív emberek a felsőbbrendűekkel való érintkezésükben elsősorban azok külsőségeit veszik át, a modorukat, öltözködésüket, hanghordozásukat és csak azután, fokról-fokra azt, ami a lényeg bennük. Engem is főként a tanítóbácsinak ez a póza kapott meg, ebben kívántam őt utánozni, hozzá hasonlóvá tenni. Ezért addig kértem, rimámkodtam az édesanyámnak, míg az édesapámnak azt a fehér mellényét, amelyet sohasem viselt, át nem alakította nekem.

Most a kis mellény is rajtam volt. A karácsonyeste volt a prómiérje. Amikor megálltam a tükör előtt és megláttam magamat benne, boldog büszkeség fogott el. Kiválasztottnak, a sors kegyeltjének, gazdagnak, hatalmasnak, irigyléreméltónak éreztem magamat. Mellény volt rajtam. Nyomban ki is próbáltam azt a bizonyos pózt és attól fogva a hüvelykujjaimat a mellényke hónaljába akasztva, a mellem fölött összekulcsolt kezekkel és kidüllesztett képzeletbeli pocakommal sétáltam fel-alá a szobában, önérzetesen és méltósággteljesen. Így vártam a Jézuskát, szapora aggodalommal pislogva az ajtó felé, minden kis nesztől, képzelt fényvillanástól összerезzenve és a szerepem nehézségeivel küzködve.

Ezalatt künn teljesen beeseteledett. Az ablakok mögött áthatolhatatlan feketeség honolt. A kis Jézuska minden pillanatban jöhetett. Izgatott várakozásomban minduntalan hallani véltem az égi ügyelő csengetését és halálraváltan, szivdobogva néztem szembe a sorsommal.

— Vajjon elég lesz-e a fa, ami idebent van? — kérdezte ekkor az édesapám.

— Hát, lehetne még behozni pár darabot... — vélekedett az édesanyám.

— Szaladj, kisfiam! — biztatott apám.

Egyikről a másikra néztem, ijedt aggodalommal, mint az elítélt. Mint Krisztus az olajfák hegyén, amikor vértizzadva térdrogyott és az égre sóhajtott: „Uram, vedd el tőlem e keserű poharat. Mindazonáltal ne az én, de a Te akaratod teljesedjék.“ Kimenni fáért, most, amikor a kis Jézuska minden pillanatban jöhet és hozzá egyedül, ebben a sötétben? Viszont szót nem fogadni, most, amikor minden pillanatban a kis Jézuskát várom? Dilemma előtt állottam. A szüleimhez fellebeztem esdeklő tekintetemmel, az ő belátásukra bízva a sorsomat.

— No, csak rajta, egy-kettő! — szólított fel apa.

Nem volt kibuvó. Lenyeltem kitörni készülő sirhatnékomat, összeszorítottam a fogaimat és behunyt szemekkel, mint

az alvajáró, hátrabotorkáltam a fáskamrába. Ott egy-kettőre megrakodtam és loholtam vissza.

— Itt van! lihegtem halálos izgalommal, sápadtan és verejtékezve, mint aki a halál torkából jön.

Az édesapám tanácstalanul nézett össze az édesanyámmal.

— De hát miért ilyen keveset hoztál? — kérdezte azután.

— Hideg van már, megfagyunk az éjjel.

Szorongva hallgattam. Nem mertem ajánlkozni, hogy még egyszer visszamegyek. De az édesapám már határozott is:

— Csak fuss vissza és hozz még pár darabot.

Ujra nekivágtam a sötétségnek, mint egy hős.

— Várj — szólt utánam az édesapám — én is veled megyek.

Ennek nagyon megörültem. Ha apa velem jön, akkor nem félek. Megrakodtunk a fával, bezártuk az ajtót, már éppen indultunk visszafelé, amikor az édesapám meglepetve felkiáltott:

— Hát ez mi?

Felnéztem. És ekkor a kamra ablakában megláttam a karácsonyfát. A kis Jézuska tehát már itt járt. És a karácsonyfát letette ide az ablakba.

— A karácsonyfa! — sikoltottam boldogan.

— No, majd én beviszem — ajánlokozott apa.

Lelkendezve rohantam be a szobába az édesanyámhoz, a hirtel. A karácsonyfát az édesapám hozta utánam.

Szegényes karácsonyfa volt, közönséges galagonyabokor, én azonban még sohasem láttam másikat és úgy hatott rám, mint a mesebeli tündérkert muzsikáló csodafája. Mi minden volt azon, Istenem. Minden tüskéjén aranydió. Azután alma, füge, cukor, mézeskalács. Kard is volt rajta, amelyet már régóta szerettem volna s amelyet a szüleim biztatására nyomban felcsatoltam az oldalamra.

Lassan mindent apróra felfedeztem a karácsonyfán, csak egyet nem, ezt végül is apának kellett meglátnia: egy cifrán kifaragott pálcát, mely a karácsonyfa közepén állott, nyilvánvaló emlékeztetésül arra, hogy a kis Jézuska tud a rosszaságomról is s nem szabad elbizakodnom. A tényt megilletődötten vettem tudomásul és hálás szívvvel gondoltam a kis Jézuskára, aki nem árulta el sem a krajcárt, sem a többi csinyjeimet és nem szolgáltatott ki ezzel a szüleim megvetésének s megfogadtam, hogy a jövőben példásan fogom magamat viselni.

S hogy a nagy megpróbáltatás elmúlt felettem, anélkül, hogy el kellett volna szenvednem, hálám és szerencsés menekülésem fölött érzett boldogságom kitörő áradásban kívánczozott ki belőlem. Lelkesen magyaráztam a szüleimnek, hogy a kis Jézuskának bizonyára sietős volt az útja és ezért nem jött be, hanem csak letette a karácsonyfát az ablakba. A boldogság nagylelkűvé tett és arról tartottam előadást, hogy mennyit kell a kis Jézuskának ezen az éjszakán fáradoznia, fa-

gyoskodnia. Olyan gazdagnak éreztem magamat, hogy okvetlenül juttatni kívántam belőle pár morzsát annak is, akinek köszönhettem s előadásom konkluzióját a következőkben vontam le:

— Szegény kis Jézuska...

A Jézuska szegény volt és én gazdag.

Ma már én is elszegényedtem. Kikoptam az illúziókból, a hitből, fogytán a gőz, mely új célok, új eszmények felé lendíthetne és most, a karácsony előestéjének küszöbén visszafordítom tekintetemet a múltba, egy sugárzóarcu, boldog kisfiúra ott a karácsonyfa alatt és arra kérem, hogy sajnálja meg azt a szegény koldust, aki lett belőle, juttasson neki is pár morzsát, abból a boldogságból, amelynek egykor osztályosa volt s amelynek hiányát egy életen át sinyleni fogja.

Lábujjhegyen...

Írta: Cziráky Imre

Délután moziban voltunk.

Meg se néztük nagyon, mit hirdet a műsor. Csak úgy, vasárnapi megszokásból tévedtünk oda. Könnyű, kacagtató, hétköznapi feledtető látványosságot szomjajztunk.

Megdöbbentő realitásu háborus filmet pergettek pedig.

Ködbevesző, háborus emlékeim fájó, idegesítő felelevenedéssel dobbantak elélem. Vállamon éreztem a menetelő katonák nehéz rüsztungjának tompa nyomását. Fanyar mosolygással figyeltem a lövészárkok tetvészkedését. A háborút járt katonák soha el nem muló szokása szerint ösztönösen mesélni, magyarázgatni kezdtem mellettem ülő feleségemnek. Hogy ez nem nevetni való! Ez... ez rettenetes valami! Amikor az a sok férfi ott leül az árokban mint otthon az öregasszonyok estendén az eperfa alá és szuszogó, lusta mozdulatokkal... tetvészkedik! Bizony valamikor én is...! Ajjaj, de mennyire! Az, az, ott, az gránát! Nem mondom, itt is rémületes, de a valóságban! Mikor közeledik kísérteties, félelmes, egyre erősebben süvöltő bugásával!

Igen, az ott ágyugolyó felhője. Srapnell. A valóságban olyan rózsaszínű... Így magyarázgattam.

Kezdetben még csak elfojtott hangon úgy oda-odasugtam valamit. Egy-egy odavetett szóval magyarázni, figyelmet felhívni, láttatni, észrevétni akartam, hogy lásd, ez a háboru...! Ilyen rettenetes! Pedig amugy is meg volt rémülve szegény.

De aztán, amikor a bódító hatású tömegjelenetek után csupán egyetlenegy rongyos, a drótsövények közt lihegve vergődő, utat kereső katona, haláltáncos utat bukdácsoló emberke maradt csak a vásznon, már nem jött szó a számra.

Eddig csak a háborút, csak a katonákat, a retteneteségükben is megdöbbentően szép jeleneteket láttam, mint a törzstisztek, messziről, távcsővel... és a borzalmasságok közt lenyűgözött a fenségesség, a borzalom ereje, szépsége. De most...!

Tágra meredt szemmel dültem előre a mozi fekete csendességében, magamfeledten olvadtam eggyé azzal az árva, rongyos emberkével, akiknek a vergődése hatalmasabb volt, megrázóbb minden tömegjelenetnél. Éreztem, én vagyok az ott...

Lihegve törtetem a hullákon, sebesülteken keresztül. A drótsövény ruhámat, husomat tépte... kerestem az utat... ki innét... ki...! De nem lehetett! Ujabb hullák, újabb drótsövények botlottak élém... elénk... a térdünk megbicsaklott... az ujjaink görcsösen markoltak hol ebbe, hol abba... aztán egy hosszú, szinte trillázó, ideges sikoltás... vagy pillanatnyi sötétség... és befejezésül megjelent a vásznon újra az örvöngve hadonászó katona feje. Minden pillanatban közelebb, közelebb jött hozzám, rikoltó hurrázása mind erősebb lett, vadul, az örület lázában forgó szemének átható csillogása szinte bevilágította a nézőteret... Nem tudtam levenni róla a szemem, mert ebből az örült szemből vijjogva kacagott felém a már elfeledett Rém...: a háború.

A végén úgy mentünk ki mindannyian, mint az alvajárók. Szóltanul, szinte lábujjhegyen.

Kinn, a világoson, mintegy parancsszóra összenéztünk. Beszélni nem tudtam, sem én, sem a feleségem. Csak összekaroltunk és csendes magunkba roskadással megindultunk hazafelé.

Nem beszélgettünk az uton sem. Mellékutcára kerültünk hogy ne kelljen találkozunk senkivel.

Valahogy azt éreztem, hogy ha valakinek jó estét kellene most mondanom, nem állnám meg, hogy utána ne kiabáljam a fülébe: ember, nem igaz! Nincs jó este! Hát nem látjátok, nem érzitek, hogy bomlik a világ, hogy az eltemetett, rothadásra ítelt kisértet mozgolódik a sírjában, feszegeti koporsója fedelét, melyet — jaj — gyatra puhafából készítettek neki, mikor eltemették... Hát nem látjátok, hogy bomlott idegzetű hullarablók még segitenek is feszegetni a rothadt koporsó fedelét? Kincset keresnek ott, ahol — tudhatják — csak büzlő enyészetet találhatnak, hiszen ők voltak annak idején a sírásók is...!

Jaj, emberek...!

A feleségem megrántotta a kezem. Az utca tulsó felén Szekeresék mentek. Köszöntek. Hangos — jó estét — kiáltott át az ember. Velem egyivásu. Ő is ott volt. Őt is elvinnék még. Visszakivántam mégis a jóestét. De csak halkan, talán meg sem hallották. Nem mertem hangosan szólni. Még a járásunk is csendes volt, mintha lábujjhegyen mentünk volna. Mintha halottas ház előszobájában topognánk, úgy rottuk a kövezetet hazafelé.

Otthon a gyerekek, mint máskor, most is hangos zajjal fogadtak. Aztán, hogy látták a szótlanságom, elhalgattak ők is.

A kis lányom azért odabátorkodott.

— Apukát bántotta valaki? — kérdezte.

— Még nem... de...

— De?

— Semmi.

— Hogy semmi?

Nem feleltem. Egy darabig csak állt ott mellettem feleletet várva, aztán leült a babája mellé s messziről nézett rám.

A vacsora nem izlett. Immel ámmal ettem valamit, majd megszokott mozdulattal nyultam az ujság után.

Adua... guerilla-harcok... légi bombázás...

Ledobtam az ujságot. Valami könyvet akartam keresni, valami mást, akármit, csak ezt ne! De a kis lányom már is ott termett s a földre dobott ujságot visszanyomta a kezembe.

Eltoltam.

— Hagyjátok most Apukát — suttozta az anyjuk — és csak csendben játszatok, lábujjhegyen! Különben is itt az idő vetkőzni, feküdni!

Én csak ültem ott az asztal mellett, mogorván, sután, szórtanul. Egy pillanatig a rádióra gondoltam, de hogy a feleségem, ellesvén odavetett pillantásom, fel is csavarta, oda-szóltam

— halkabbra!

Katonai indulókat játszottak. Olyan furcsa, olyan groteszk volt ez a halkan muzsikált katonai mars, annyi hazugságot éreztem benne, hogy a rádiót is lecsavartam. Nem kell.

Vetkőzni kezdtem. A lányom odalopakodott mögém és amint hátra nézek, látom, hogy ott áll meztláb, hosszú háló-ingecskéjében és sugva mondja

— szabad egy kicsit odamenni Apuka ágyába? Hancurozni?

— Hagyj most kis lányom, nincs kedvem. Szépen, csendben feküdj le.

— Csak egy kicsit...! — rimázkodott.

— Nem! Tessék csendben lefeküdni! Elég volt ebből a zajból! mondtam idegesen.

Szegényekét meglepte kemény hangon. Megfordult, odament ágyáig, aztán megint visszajött.

— Csak egy kicsit!

Nem szóltam én semmit, csak ránéztem. Hogy mit olvashatott ki arcomból, nem tudom, de ijedten fordult el tőlem és meztelen lábát lábujjhegyre erőltetve sietett az ágyához. Betakarózkodott és sirni kezdett. Az anyja már ott is termett és halkan csittítani kezdte.

Én meg az éjjeliszekrényemre kikészített könyvek közt kezdtem kutagatni. Finot: „A boldogság tudománya“ akadt a kezem ügyébe.

„Vigasztaló fénysugarak egy sötét, borus korszakban. Minden sorában az emberiség szebb és boldogabb jövőjébe vetett hit s az a meggyőződés sugárzik, hogy az emberiség fejlődése egyenes haladás a jobb és becsületesebb és boldogabb kor felé.“ Ezt írja az ajánlása.

Már tizet is elütötte az óra, már csend ült a szobán, már ott tartottam, ahol arról elmélkedik a nagy bölcselkedő, hogy a boldogság bennünk van, de akkor, hogy, hogy nem, egyszerre csak zavarni kezdett a csend.

Aludtak már mindannyian. Egyenletes lélekzetvételüket figyeltem egy darabig. Letettem a könyvet.

A boldogság bennünk van... Jaj, de miért kell félni az elvesztéstől? Miért is kellett megnéznem ezt a háborus filmet?

Aztán hirtelen az jutott eszembe, amit a könyvben olvastam. „A földi dolgokhoz való ötszörös ragaszkodás: ez a fájdalom, mondja Buddha“.

Talán igaz. Talán azért volt ilyen megrázó hatása ennek a filmnek is, mert felébresztette bennem azt a gondolatot, hogy elveszthetem, amim van: a családom, a fiam, a lányom... ésők engem. Hogy sirnának, ha nem jönnék vissza! Újra egyedül maradnék én is...

Hirtelen, mintegy villámszerűen beleékelődött gondolataim közé egy kép. Azóta sem jutott eszembe, csak most.

Az olasz fronton gránátverésen kellett keresztülmennünk. Kellett.

Lépésről lépésre, felugorva, előrerohanva, bukdácsolva, gránáttűzben, minden percben a halált rettegve, de mentünk.

Egy nagy gránáttölcsér öblébe menekülve így imádkoztam: Isten, irgalmazz nekem! Mert miért adtad nekem az életet, ha így, itt kell elveszítenem!? Tudom, itt körülöttem mások is remegnek s a futás talán nehezebb nekik, mint nekem, mert öregek. De lásd Uram, engem még senki sem szeretett! Ha szerettek is, az oly rég volt, hogy elfeledtem. Én még nem csókoltam, nem öleltem, sem engem senki! Ezek itt mellettem már szerettek. Volt, vagy van szerető párjuk, gyerekiük, akik meg is simogatták, meg is csókolták őket. De ki simogatott meg szeretve engem? Uram, élni akarok! Add, hogy megérjem, add megtudnom, milyen az, amikor a feleség, a gyerek bársonykarja fonódik a nyakra s aztán... nem bánom, ha... csak most ne még...!

Talán pogány volt az imádságom, de tizenkilenc esztendő s voltam.

Hogy is jutott ez az eszembe? Épen most...

Tudom, nagy sár volt. A kezem is sáros volt, ahogy összekulcsoltam. És senkim sem volt, csak én meg az imádságom.

Most? Mi lenne, ha újra el kellene menni... Újra behúzódni a gránátgödörbe... Remegve ostromolni az eget, hogy Uram... a gyerekeim...!

Tudom, fájna az egyedüllét, tudom, hogy nagyon magam előtt látnám mindig a fiam, a lányom és ott nem simogatná meg senki az arcom és a kezem a sárban kotorászva mennyire kívánná megsimogatni a gyerekek fejét, nyakamra kulcsolni a karjukat...

A lányom ágya felől nesz hallatszott.

Ébren van talán...? Nem. Alszik. Álmodik. Szepeg, sir álmában. Vergődik... Talán, hogy az este sirva aludt el... mert nem engedtem odabujni mögém, az ő fészkébe, ahogy mondani szokta.

Felugrom és odamegyek.

Kiemelem az ágyból és csendben, lábujjhegyen, hogy a többi fel ne riasszam, odaviszem magam mellé. Ahogy babusgatva betakargatom, félálomban ráékszél arra, hogy nálam van.

Elmosolyodik... odasimul a hátamhoz, az ő fészkébe, átkarol és amikor már érzem, hogy elaludt, megcsókolom a puha haját... kezembe veszem kis kezét...

Ugy aludtunk el.

M. Rakić

Elhagyott templom

Itt áll szegény Krisztus az oldalán mély hit
Vérpatak szívárog mellkasának falján
S feje fölött ezüst auerola fénylik.

Ez a kép ajándék: ájtatos és üdvös
Csillog a nyak körül arany pénz veretje,
Szinezüstből való ütődött keretje,
A keretet véste egy debari ötvös

Fekszik szegény Krisztus elhagyottan árván
Özönlik a sötétbe az ablakrámán
Az éji madár meg prédát lesni készül.

Suhog a homályban vad vámpirok szárnya
Szegény Krisztus karját öleletre tárja
Várja árva nyáját s itt áll hívek nélkül.

Fordította: AMBRUS BALAZS

A sárga állomás

Írta: Szirmai Károly

Pupszerű domb alatt, vörössalakos téren terpeszkedett az állomás. Szokatlan hosszú falairól, melyeket valaha olcsó festékekkel sárgára mázoltak, hullott-hámlott a vakolat. Szinte tenyérnyi szürke foltok ragyázták. A falak felső része barnás-feketére volt füstölve, mint a régi kémények nyaka, s egészen egybeolvadt a koromfekete tetővel.

Amilyen szokatlan volt az állomás, ugyanolyan szokatlan volt a pályaudvar is. Sinpár sinpár mellett, vonat vonat hátán. Mind befűtött, dohogó, utrakész mozdonyokkal. A vonatok hosszú sorai szinte végtelenbe nyultak.

A pályaudvaron, a délutáni napsütésben, rengeteg ember hullámozott, mintha a fél világ odacsődült volna, hogy elutazzék. De senki sem beszélt kiabálva vagy lármásan, tompa moraj töltötte meg a levegőt. A járókelők közt feltűnően sok volt a feketébe vagy szürkébe öltözött, annál kevesebb a világos ruhás.

Nem messze az állomástól, kicsiny gyepkockás téren, magas villanyoszlop álldogált, s akár egy hórihorgas, nagykalapos, lornyonos dáma, mereven nézte a pályaudvart.

Ugy hat óra felé fiatal, karcsu, gyászruhás asszony közeledett az oszlophoz. Könnyes szemű, sápadt kisiut vezetett, s lehajolva, halkán csittitgatta.

— Anyukának most el kell menni, hogy jegyet váltson, de mindjárt visszajön. Te addig itt maradsz — mondta s magához vonva, hangtalan, gyengéden, többször megcsókolta; még megnyugtatóan sugott valamit, azután elment. Nyulánk, fekete alakja könnyedén bontott utat a hullámozó sokaságban.

A jegypénztárhoz érve nem talált senkit. A cementlapos folyosók üresen kongtak, a pénztárfülkéik előtt egyetlen utas sem várakozott, a csapóablakok mind leeresztve, mintha mindenki előre megváltotta volna a jegyét.

Odabenn a formaruhás hivatalnokok tétlenül álldogáltak, s ajtóhoz, asztalhoz, szekrényhez támaszkodva cigarettáztak, beszélgettek vagy unatkoztak. Egyikük sem dolgozott, s egyikük sem tekintett ki a фуlke előtt várakozó fiatal, gyászruhás asszonyra, aki vékony pénzdarabbal kocogott az ablakon. Zavartalanul tovább társalogtak, mint akiknek semmi közük a profán külvilághoz.

A fiatalasszony még várt egy ideig, azután aggodalommal pillantva karórájára, a szomszédos fülkéhez sietett. Ott is be-

kopogtatott, ott is elismételte, ugyanoly halkan és elfogódottan:

— Jegyet kérek.

A hivatalnokok közül azonban senki sem fordult felé. Mintha ott sem lett volna, tovább társalogtak.

Ekkor erősebben kopogtatott be. De a bennlevők rá sem hederítettek.

— Istenem! — rebtent el ajkáról akaratlanul a sóhaj. Azután lassan felvette a fizetési párkányra helyezett retiküljét, s tétova léptekkel a harmadik pénztárhoz indult.

De ott is hiába kopogtatott. Ablakot sehol sem nyitottak, jegyet sehol sem adtak. Ernyesztő tehetetlenségbe hullva ment tovább.

A hüvös folyosó üresen kongott, mint valami rideg kriptaboltozat, s az ablakok közömbösen bámultak reá. Néha reménykeltő léptek közeledtek, azután újra eltávolodtak. Senki sem jött többé jegyet váltani.

Már semmiben sem bízott, semmiben sem reménykedett. Legszívesebben visszasietett volna a kisleányhoz, ezerszer fogadkozva, hogy többé sohasem hagyja el. De lábai nem eresztették, tovább vitték, cipelték, egyre messzebb, egyre beljebb, míg csak el nem zárta az útját a folyosó vége, s egy reá tekintő, szürke ablak.

Itt különös szorongással állott meg.

Legjobban szeretett volna visszafordulni, visszasietni, lemondani a jegyváltásról, elutazásról — kijutni újra a nagy, szabad, megváltó ég alá — s hazamenni, de a szürke ablak fogta, tartotta, nem eresztette. Hiába huzódott, vergődött, ellenkezett, lába tehetetlenül előre lépett, s halavány keze letörten hullott a kiugró pénztárparkányra. A kiejtett pénz ijedten csörrent a recés üveglapon.

S még ki sem mondhatta, hogy mit akar, mi a kérése, még csak oda sem lehelhette, a szürke ablak már is nyílt, s alig hallhatóan félrehuzódott. Odabenn kemény ércbélyegző koppant, döngve csapott le egymásután kétszer, s hátán fekete kereszttel, keskeny, szürke jegy hullott eléje. Az ablak újra zörrent, hosszú csontkéz bukott ki rajta, s csörögve bekaparta az üveglapon heverő ércpénzt.

A világos négyszög ismét bezárult, kemény, szürke lap csukódott rája, oly szorosan, akár a kriptára a hideg márvány.

A gyászruháas asszony ismét egyedül volt a folyosón.

Az ablak többé már nem fogta, nem huzta — eleresztette — de ő még ott állt a helyén, félig kábultan s furcsa-tétován, mint aki nem tudja, hogy mit tegyen a különös jeggyel: elhajítsa-e vagy retiküljébe zárja. Legszívesebben eldobta volna, hogy fel se használja, de mégsem merte, mintha valaki számontartotta volna nála. Becsusztatta hát fekete bluzába, leá-

nyosan gömbölyű keble alá, hogy hamar elő tudja adni majd a vonaton.

Utána, sietve indult vissza, telve szorongással, aggodalommal, hogy ilyen sokáig elmaradt. Vajjon nem történt-e közben valami baja a kisfiának? Miért is hagyta egyedül a pályaudvaron, miért is nem hozta magával? Ó, bizonyára sirva találja, talán nehéz, fudokló zokogásban. A nap is lemenőben, bárcsak jobban siethetne.

A tömeg azonban érthetetlenül összetorlódott, összecsomósodott, mintha feszülten várt volna valami jelre, jeladásra. Az egymáshoz tartozók összekapaszkodtak, keményen megvetették a lábukat és senki sem akarta átengedni a helyét másnak.

A gyászruhás fiatalasszony tehetetlenül járt föl s alá a fekete emberfal mentén. Sehol sem tudott rést bontani, sehol sem átvergődni.

Ekkor könyörgésre fogta.

— Kérem szépen, a kisfiamhoz szeretnék eljutni. Egyedül van egészen... Csak most kaphattam jegyet — mentegetődzött s kék szeme könnyes lett gyermeke említésére.

— Tessék — válaszolta egy jóakaratu öreg házaspár. — Mi utat engedünk, csak a többiek engedjenek.

Megköszönte s beljebb huzódott a sokaságba. De nem tudott előrejutni.

— Istenem! — rebbent el ajkáról akaratlanul a sóhaj — nemsokára már este lesz.

— Kisfiam, kisfiam — suttogta felcsukló sirása közben.

De az emberek nem figyeltek rá. A vonatok mentén már felhangzott a kalauzok ismert kiáltása: „Beszállni, beszállni!” — s az eleresztett szó, mint gyorslábu küldönc, ide-oda futkosott a pályán. Nyomban reá megszólaltak a sipok, s szaporán felelgetni kezdtek egymásnak. A mozdonyok is feldohogtak, s neki-nekirugaszkodva, dörömbölve rugdosták meg a sineket. „Beszállni!” — riogatott újra s a felizgatott sokaság, mint egyetlen roppant test, meglódult és sustorgó áradatként csapott fel a kocsikra. Zűrzavarosan tomboló felszínén: emberfejek forogtak, kavargottak, bukdácsoltak, senki sem tudott ellenállni a roppant erejű iramnak. Aki megtántorodott, elsodorták, magukkal hurcolták s belökték a tátott szájjal várakozó kocsikba... A fekete vonatok éhesen falták a betóduló utasokat, s nemsokára az utolsót is elnyelték. Odakünn már csak a bucstú integetők sötét sorfala maradt.

A sirás és zokogás fekete foszlányai még ott usztak a pályaudvar felett, de a feldübörgő mozdonyok vad robogása teljesen szétszaggatta őket.

A sárga állomás is elmaradt, s a feketebársony vonatok hallgató utasaikkal odakünn robogtak már a végtelen pályán. Csak a kihunyó nap tekintett be mégegyszer hozzájuk. A gyászruhás fiatalasszony sápadtan nézett vissza. Olyan messze volt

már tőle minden — öröm, szenvedés, bánat — az egész élet, mint az eltűnő napsugár. Csak balkeble alatt érzett néha fel-szuró fájdalmat, ott, ahová a feketekeresztes jegyet rejtette.

Azután teljesen elmerült a nap, s a feketebársony vonat megállás nélkül száguldott a lehulló alkonyatban. De mielőtt beállott volna a teljes sötétség, ködbevesző hidra futott rá, s azon robogott tovább. A hid szédítő magasban lebegett, s alatta roppant vízfelület szürkéllett. A gyászruhás asszony érzéketlenül nézett le a sivár mélységbe. Mikor újból feltekintett, ködbekanyarodó sinpáron vonatot látott elsuhanni. Az egyik ablakban ott állott a kislfia, s szomoruan nézett reá. Ekkor találkozott vele utoljára.

Baráth István lekésik

Irta: Gál László

Néhány levél még volt a fákon. Sápadt, elhulló levelek és a meztelen ágak között csöndes, kis őszi szél szaladgált.

Baráth István feltúrta zöldes trencskotján a gallért, — fejét behuzta és megindult az iroda felé.

Néhol, az uccán, kelletlen köszönésre emelte kalapját, néhol megbiccentette fejét csupán és egy gyorsan elillanó autó előtt mélyen meghajolt:

— Az igazgató ur...

Baráth István harmincéves volt, sápadt, kicsit tüdőbajos segédkönyvelő, ezerkétszáz dinár fizetéssel, ideges főnökkel és... eddig csak batisztfelhérműbe öltözött lányokat csókol. Cukrázslányokat, pincérlányokat, varrólányokat.

Pedig selyemre vágyott. Habos, testszinű selyemcsodákat álmodott, pirosra festett körmöket, Worth és Paquin ruha költeményeit és nagy-nagy utazásokat csodakék tengerek, szikrázó havasok mentén.

Baráth István még sohase mozdult ki Szuboticáról.

A Pasicseva ucca szürke házai közül indult el minden reggel. Négy évig az elemibe, nyolc évig gimnáziumba és tíz évig irodába.

A korzó ritka lámpái jelentették a nagyvárosok fénycsodáit, a mozik lepedőszagu látványosságai az utazásokat és savanyu borok, a mellékuccák kis korcsmaiban, a savanyu borok hozták el az álmokat, vagy — néha — az öntudatlan elfeledkezéseket.

A boldogságot.

Baráth István egyforma mozdulattal ült minden reggel nyolckor íróasztala mellé, egyforma sóhajrással vette kezébe a tollat és egyforma unalommal indult tizenkettőkor a kis vendéglő felé. Hétfőn gulyásleves, csipetkével, lekváros tészta, — kedden töltött paprika, pozsonyi kifli, — szerdán hagymás rostélyos, barátfülével, — így-így ment napról-napra, hétről-hétre s ahogy a házak álltak egyformán az egyforma utak mellett, úgy jöttek és mentek az egyforma napok, programszerűen, fáradtan, unottan.

Baráth István nagyon fáradt volt és nagyon unott.

És gyenge.

Egyidőben, sokszor gondolt már arra, hogy el kellene indulni akárhová, akármerre, akárhogyan. Itt hagyni az ezerkétszáz

dinárt, a menüt, a tiz év óta egyformán butorozott szobát, az egyforma szerelmeket. Elmenni valahová, akárhová, ahol, ha rosszabbul is, de másként van. Ahol más színűek a házak, más színű az égbolt, más izűek a csókok.

Ahol nem ismer senkit és ahol nem ismeri senki. Ahol mindent előlről kezdhet és mindent máskép.

Ha csomagot hordana is...

És jólesően felsajgott válla az ismeretlen kinoktól.

Elindulni...

De nem indult. — Anyámnak fájna, — gondolta. Aztán meghalt édesanyja is. És megint nem indult. — Ez a Mancsi most olyan kedves és szeret, biztosan szeret. És megint nem indult el. Most egy barátja volt, akit kár lenne itt hagyni. Most egy szép ruhára spórolt, egy kabátra. Most egy új filmet még megvár...

Baráth István itt maradt.

És most és ma este harminc esztendő.

A tükör elé ült és nézte a haját, a szemeit, itt-ott már hibás fogait, gyenge vállait, a kezeit, — harmincesztendő, miért is való, önmagát figyelte.

— És, ha most elindulnék, ha most mindent itt hagynék, — ha holnap valahol máshol... idegenben, idegenben ébrednék fel. Ha holnap nem látnám Schwarz néni mosolygó arcát, amint a reggelit hozza, — kávé, két kifli — ha holnap nem mennék az irodába, a piszkos, tintafoltos íróasztal mellé, — ha holnap nem kellene felugrani, amikor bejön az igazgató... Ha holnap tényleg holnap lenne... új... más... holnapos holnap...

Lázasan öltözködni kezdett. Legjobb ruháját, a legszebb nyakkendőjét, szarvasbőrkezyűt, raglánt, kis neszeszert — és furcsa szorongással, de büszkén indult a sötétedő ház lépcsőin...

— El, elmegyek... utazom...

Az üres korzón csak néhány fáradt éjszakai lány lézengett, — a kávéházak félvilágos ablakai mögött néhány kártyázó, — a park reszketően ruhátlan fái közül a Szokoldóm majdnem kész oszlopai...

...és a füstszagu pályaudvar.

Baráth István idegesen állott meg a sötét pénztárosfülke előtt.

Egy álmos vasutas megsajnálta:

— Talán reggel. Éjfélután nem indul vonat.

Aztán megkérdezte:

— Hová akar utazni?

Baráth István csüggedten rázta meg fejét:

— Nem tudom... úgy látszik elkéstem.

A vasutas csodálkozva nézett utána.

Író és olvasó

Írta: Arató Endre

Nihil humanum a me alienum puto

Itt ülök a Sljeme tetején 950 méter magasan. Az októberi nap melegít, a felhők járása szórakoztat. Gondolataim járása. A bükk, cser és fenyőfák mögül csendes szél kerekedik. 37 éves szemfedőgyáros, én, betegségem után tudómet szellőztem. A szalmaszékeken macskák hancuroznak, a cserepes virágok leveleit rágcsálják, örülnek a napsütésnek. A vendéglő teraszán egyedül vagyok. Lehet-e az ember egyedül? Az előbb csavartam el a rádiót, tudom, hogy sorstársam e panzióban, Philomena Hoffmann most a fanyar Sostschenkot olvassa, lám ő is kis fodrot zavar tudatomon.

Velem van egész multam, tetteim belevésődtek szerveztembe, vérkeringésem, agyam munkája s minden, ami hatással van rám, aminek hatása rajtam sokszorozódik, s amikre visszahatva én is befolyok a világrendjébe: elválaszthatatlanok tőlem.

Mindaz ami van, ami volt, s amire mint valószínűre várok. Vágyakozom. Ezek a vágyak, szegény kis életem kielégíthetetlen csökevényei.

A valóság, mint széttörhetetlen üvegbura vesz körül, bom-báz a valóság, gépe tele a füled a szemed, a bőröd élményekkel, agyad precíziós gépe zakatol, regisztrál, összevon, torzít, egyéniségedadta uton asszociál, **rajta ember, fogd meg a valóságot.**

A valóságot! mondom!! A szlovén szobalány kellemes kis hangján dalol. Szlovéniát, a hazáját dicséri a dal, csacsiság, hogy érzelmeskedem. Ki ne szeretné a hazáját? A környezetét, mely megszülte, amely kiformálta, amely visszafogadja magába.

A felhők alatt Zágreb körvonalai látszanak, kissé elmosódva a Száva fényes szalagja, s a ködben a horvát síkság. Mintha repülőgépben ülnék.

Csupa friss élmény, élet, meglehet fogni, igaz, érezni a szagát, a tudóm boldogan lélegzi be illatát, páráját, elektromosságát, igen be kell látnod nem hazudok. Ó, hogyis bizonyíthassam? Mire ideírom a papírra, mire ezek a betűk a te szemedbejutnak és gondolatokká lesznek a fejedben: holt mult, a villogó lepkék helyett, bábok, hazugság, emlék. „Mit is adhatok át csupasz szavaimmal?”

Mit közölhet az író arról a világról, melyet fotografál,

arról a lélekről, amely egyedül az övé? Amit mondani akar, a nyelv horizontján kell kifejeznie azt, ami a lelke síkján vetítődött. A szavak bizonytalan értékű és más más lelkitartalmat magábanfoglaló hamis valutájára kell felváltania — no hadd legyen frázis — a lelke aranyát. Tudjátok mi ez. Tudjátok megnyit kinlódik, míg megtalálhatja azt a csak valamennyire is megfelelő kifejezést, amelyet megbízhat élményei kifejezésére. S milyen álnok megbizottak a szavak, ezek a gyors futárok, ezek a hiu és beképzelt kis szörnyetegek. Azt hiszik, öncéluakká váltak, az egész csak azért, hogy az ő csillogó (no-no) ruhájukban jelenhessen meg a pucér gondolat.

Az író, amikor alkot, a szavai mellé trombitaszót is akar, sugárzó napot, szívdobogást, azt akarja, hogy maradéktalanul megmarkolhassa a valóságot, hogy kinyithassa a lelkét: egyétek és vegyétek, ez az én életem, s **ez a ti életetek is. A ti életetek.** Itt az érintkezési pont, itt a kapocs az író és olvasó között. Az író élete kiteljesült emberi élet, magában foglalja embertársai életét, a közös emberi sorsot. Ezért nem pusztába kiáltott szó az író szava, ezért nem lehetetlen az élményátadás annak ellenére, hogy a szavakkal való közlés sokkal nagyobb elemi akadályokba ütközik, mint a művészetek bármely más ágának technikája.

Itt a definíció. Az író akármilyen lángész és különlegesség: élményeit csak általános utalásokkal fejezheti ki, mely utalások nemcsak az ő jelenvaló, hanem más körülmények között megszületett más, csak nagyjából is hasonló élményeknek is megfelelője.

Az olvasó megkapja ezeket a jeleket, utalásokat és saját élmény-emléktárházából életre galvanizálja a megfelelő érzés- és gondolatcsoportot, kinyitja élete legzártabb redőit is, az író varázspálcájának érintésére résztvesz a bálban, arca kitüzesedik, szeméből kicsordul a könny.

Áthatja az emberi sors — az a szétörhetetlen közösség, érzi, itt élned-halnod kell. A sorsa az ő sorsa, ha pápuákról is van szó, a happy end boldogsága az ő boldogsága, természetesen. Ez az általános emberi. Köszönöm, professzor ur, mondom magamban a szemfedőgyáros bőrébe bujt titkos profeszszornak, hagyjuk ezt. Aki tudja, tudja, s mi a csodának ezt olyan nagy lére eresztetni? Irodalomról beszélni, olvastam valahol, annyi, mint víz alatt trombitálni. Mit lehet beszélni egy költőről, például, olvasd el, engedd keresztül magadon, azaz hogy engedd csak beléd. Majd ő megteszi a magáét. Ha süket vagy rá, a te dolgod.

Ez az elvetélt professzor azonban nem hagy nyugton, diktálja mondatait — higgyék el kérem, én itt a Sljeme tetején, biz isten inkább udvarolnék Philoménának. Hallottak már önök ilyen nevet? Pacsirta. Milyen fantaszták lehettek szülei (de higgyék el, nem tehetem).

Az irodalom szerepe nem új valóságok költése (ezt ugye sem tudja), hanem az egyetlen és csak egyszeri történés olyan szférába emelése, amelyre nem érvényesek az elmúlás törvényei. Ezt már Horatius is, kétezer évvel ezelőtt, lerögzítette. Ha az író az általa érzékelt valóságot hűséges szeizmográf módjára rögzíti, kortárs, aki számot ad koráról, akinek műveiben a kor megtalálhatja magát, az utókor pedig az eltűnt korszakot. Az író természete szabja meg, hogy a valóság mely benyomásaira visszhangzik legjobban, hogy mennyit töröl élményeiből a tudata alatt működő titkos cenzura. Ez a tudattalan ártusítás, ez az ugynevezett egyéniség szabja meg, hogy milyen módon társítja a gondolatokat, hogy ez az állásfoglalása a világgal szemben. Mellett.

A gondolatársítás törvényét a pszichológusok kutatják, az ő munkájukba nem kontárkodnak bele, annyit azonban célom érdekében meg kell állapítanom, hogy egy ismeretlen (az író egyénisége) csak felváltanak sok ismeretlenre, amikor azt mondják, hogy a gondolatársítás törvénye az író természete (?), fizikai valósága, gyermekkora, származása és mindaz a tényező határozza meg, mely környezetéből rá hatással lehet.

Ez a miliő, ez a külör lokál, de ebben benn van az író állásfoglalása társadalmi osztályához is. Igen, igen, megszabja, persze, hogy megszabja, senki sem ugorhat ki a saját bőréből, megszabja talán a kereteket, megszabja a tartalom fanyarságát és melléköngéit, de nem szabja meg mégsem az alkotás mikéntjét és azt a hogyant és mikort, amikor az alkotás szükségyszerűen és csak egyetlenül megszületik. A szociális helyzet - persze, az se kiskutya, de milliószor szociális helyzet: mégis egy és egyetlen Tolsztoj, Shakespeare, Petőfi vagy Gorkij.

Az író feladata nem is osztályhelyzetének demonstrációja, hanem ennél sokkal több, kifejezni az élet egy szektorát, maradéktalanul, megdokumentálni a kort, hogy akkor is éljen, ha emlékeiből csak az író alkotása maradna fenn csupán.

És ez szórakoztat? Valami furcsa törvény miatt nincs kedvesebb a mi számunkra annál, mint mikor rólunk beszélnek; életünk kiteljesedik, maradandó formát kap, bekapcsolódunk az egész emberi sorsba. És ez jó, ez így, csakis így képzelhető.

Az író korának lelkiismerete. Ami disznóságot, kizsákmányolást, tönkretévést bárhol és bármikor elkövetnek, bárminek nevében, az író kifejezi, mert ő az egyetlen, aki minden emberi fájdalmat a saját bőrén érez, s ezért van az, hogy az igazi író művein keresztül felhangzik az emberiség jajszava. Mert az az író, aki szonettekét költ szerelmese szép szemeiről, amikor körülötte ropognak az eresztékek, aki betömi füleit, s elsekélyesíti síkolyát, amikor elherdálják a legfontosabb emberi javakat, az **emberi jóságot**, az emberi együvértartozás érzését: himpellér, futóbetyár inkább, mint író.

Most veszem észre, hogy szónokolni kezdtem, pedig nem

szokásom, ha hárman hallgatnak s nekem kell beszélni, bizony megbicsaklik a hangom. De higgyék el, olyan ponthoz értem, amikor lehetetlen nem fujni meg a kürtöket.

A szemfedőket azért jó árban fogom továbbra is eladni, nincs semmi más okoskodás, az élet szabja meg működésünk, gondolkozásunk törvényeit és ez több, sokkal több, mint osztályhelyzetünk.

Lirai vagy szatirikus befejezést parancsolnak? Lira és szatira feloldódnak az époszban, a történetek nagyszerű hősköltéményében. A regény az egyetlen műfaj, amely pontosan kifejezheti ezt a kort, 1935 év összegabalyított, keserű-édes korát.

Desanka Maksimović

Téli nap

Mint a fehér virág.
Repülni, elszállni messze volna jó
Egész nap csöndesen hullott a hó
Hisz nagy a világ.

Repülni messze a hó pilléken átál
Mint könnyű lepke
És szólni hozzá, mint egy édes lány dal
Halkan epedve.

Egész este halkan hullott a hó
Ugy havazott.
Szerettem volna valakit látni,
De nem jött. Sötét az út.

Az ég fehér, a hó még egyre hullik
Havas a táj.
Hogy fáj, ha nem jön az akit vártál
S az ég leszáll.

Fordította: AMBRUS BALÁZS

Amikor a hályog lehull

Írta: Vidor Imre

I. Jelenet.

— Szanatóriumi betegszoba —

László, Anna.

László: (karosszékekben ül, kötés van a szemén): Tehát ma! Most!

Anna: (mellette üli): Igen. De rem szabad izgatottnak lenned! A tanár is mondta.

László: Hát lehet másra gondolnom?

Anna: De mégis... Nem szabad.

László: Adj egy cigarettát! (Anna ad. Rágyujti). Így. Ez jó. Hány óra?

Anna: Féltíz.

László: Egy óra talán... Anna! Egy óra!

Anna: Igen. Csak nyugodtan szívem!

László: Egy óra!... És látni fogok. Mindent. Téged.

Anna: Isten meg fog segíteni.

László: Téged. (Megfogja Anna kezét).

Anna: Mindent. Az egész világot.

László: Téged!

Anna: Igen.

László: Tizenöt éve. Addig tartott. Az éjszaka. És most virrad. (Csend). Mikor utoljára láttam, az ég kék volt.

Anna: Most február van. Tél.

László: Ilyenkor az ég szürke. Tudom. Szürke... Azt hiszed, a szürke csunya? Minden szín szép. Mind. Csak a fekete nem. Az nem is szín. Éjszaka. Vakság. Utálok. Fekete ruhát sem fogok viselni. Soha. Ugye te sem?

Anna: Ha kívánod...

László: Igen. Az ég most szürke. Tél van. De tavasz lesz. Megint kék lesz az ég. És én látni fogom! Virág lesz. Virágot fogok látni! A színüket. Gyönyörű! Persze... a vak a színeket szereti. Látod: virág sincs fekete. Mert az csuf. Gyász. Csak vak ember találhatta ki a fekete gyászt.

Anna: Vak?

László: Valaki, akinek megvakult fájdalmában a lelke. És feketeség borult rá. Én tizenöt éve vagyok gyászban...

Anna: Ne ilyen szomorú dolgokat beszélj!

László: Igazad van. Látni fogok!

Anna: Elmegyünk utazni.

László: Nem. Minek? Hiszen csak most érkezem majd haza. Az éjszakából. A multból. Nagyon messziről. Megnézem majd a lakásunkat. Hiszen nem ismerem. Nem is tudnék innen hazatalálni. Még sohasem láttam! A butorainkat. Az asztalunkat. Az ágyunkat. Téged! Hiszen nem ismerem a feleségemet!

Anna: László!

László: Furcsa ugye? Tíz éve vagy a feleségem és ha ma elhagynál...

Anna: László! Nem szabad ilyenre gondolnod!

László: Ha ma elhagynál, nem tudnám holnap megtalálni a feleségemet. Elmehetnél mellettem az uccán és én nem tudnám, hogy te vagy az.

Anna: Milyen gondolat!

László: Azelőtt nem is gondoltam erre. De most sokszor. Csak a hangod az enyém. A fülemben van. A szívemben. Az arcod...

Anna: Ha majd meglátod az arcomat...

László: De... látom. Most is látom. Az arcodat. A szemedet. A hajad színét. Olyan tisztán látom, mint akkor...

Anna: Tizenhat év előtt. Azóta megváltoztam.

László: Nem. Emlékszel? Az ajtóban álltál. A fejedet kissé oldalra hajtottad. Az arcod! Szép! És a szemed! Gyönyörű a szemed.

Anna: Nagyon régen volt.

László: Régen? Tegnap este. Tizenhat év... Nagy idő pedig.

Anna: Sok.

László: Tizenhat év... Ti láttátok. Nekem az idő megállt.

Anna: Elmult. De szép volt ugye?

László: Nagyon. Akkor. Nyár volt. Milyen nyár! Csupa virág. Körülöttünk. Bennünk. És te! És a sétáink! Emlékszel a sétáinkra? És az erdőre? Milyen erdő volt! Mindig hűs és homályos. Mert olyan vigyázva, olyan rejtelmesen lopózott oda a napsugár, hogy az árnyékot valahogy el ne riassza. Fiatal beszédek is voltak az erdőben. És titkos kézzszorítások. Talán még csók is...

Anna: Ugyan! Csók!

László: Igaz. Csók? Ajkak csókja? Nem. Isten őrizz! Csak a kezünk csókolta egymást. Remegve. Bátortalanul. És ez volt a szép. De terveztük a jövőt. Bátran. Bizakodva. Szerelmesen. Mi: két gyerek. Aztán a bucsu. A háboru. Virágos dalos vonatok. A front. A lövészárók. A gránát, amely lecsapott. És az éjszaka. A vakság.

Anna: És én nem hallottam rólad. Semmit, sokáig. Annyit sirtam. Azt hittem, elfelejtettél. Hogy... igen... hogy hűtlen lettél.

László: Szegénykém...

Anna: Akkor halt meg apa. Kis hugommal árván, egyedül maradtunk. Laura néni vett magához. Oda nem jött hír. De hogy te?... Ma sem bocsátom meg.

László: Én? Őszetört vak ember lettem. Megöregedtem. Nem az idő vénít. Én? Te szép leány voltál. Fiatal. Mit várhattam? Mit kérhettem?

Anna: Mert nem ismertél. Mert akkor nem hitted, hogy van tiszta szerelem.

László: Van. Tudtam. Az erős, egészséges emberek szerelme. Beteg embert, nyomorékot nem lehet szerelemmel szeretni.

Anna: Ne mondd ezt! Nem igaz! Hát nincs önzetlen, önfeláldozó szerelem?

László: Van önzetlenség és van önfeláldozás. De ez nem szerelem. A szerelem akkor tiszta, ha az, akit szeretünk, ugyanannyit ad nekünk, mint amennyit mi adunk neki magunkból. Mihelyt az egyik többet, vagy kevesebbet ad, megszűnik a szerelem. Lesz belőle: erény, bűn, vagy áldozat. Én kevesebbet adhattam.

Anna: Ezek csak szavak László. És üresek. Mert nincs bennük a lelked.

László: Azt mondom most, amit akkor éreztem. Amiket akkor gondoltam.

Anna: Amikor első könyved megjelent, csak akkor tudtam meg mindent. És rögtön eljöttem hozzád.

László: És meghallottam a hangodat. Odalett minden okos elhatározásom. Oda a sok józan bölcsesség. Ennyit érnek. Le szerettem volna borulni a hangod elé. És... vakon visszamentem a székbe! Szerettelek! Boldog akartam lenni! Amikor a legkevesebb jogunk van rá, akkor áhitjuk legjobban a boldogságot.

Anna: Volt jogod.

László: Így volt. Elfogadtam tőled az áldozatot.

Anna: Nem volt áldozat. Szerettelek. Ezért lettem a feleséged.

László: Mindent neked köszönhetek. Ami lettem. És ami leszek. Mindent. Légy áldott érte!

Anna: Boldog voltam.

László: És soha nem bántad meg? Látod, most ha meggyógyulok, most majd jóvátehetem, amit ellened elkövettem.

Anna: Nincs mit.

László: Látod, erről eddig sohasem mertem veled beszélni. Amit kaptam tőled, alamizsnának éreztem, amit hálásan meg kell köszönni. De most... Mondd, amikor a feleségem lettél, nem haboztál? Nem féltél? Lekötötted magadat egy vak embernek.

Anna: Akkor? De... Gondolkodtam. Sokat gondolkodtam.

László: Min? Miért? Mondd!

Anna: Mert egykoruak vagyunk. Akkor mindketten huszonötévesek voltunk. Ezért.

László: Ezért?

Anna: Igen. Mindig azt hallottam, mindenütt azt olvastam, hogy az ilyen házasság nem jó. A nő korábban öregszik, mint a férfi. És ez tiz-tizenöt év múlva bajt okoz.

László: Ostobaság. Biztosan Laura néni mondta.

Anna: Igy mondják. Erre gondoltam akkor. Ettől félttem. Nagy harcot vívtam magammal. De...

László: De?

Anna (mosolyog): Hisz tudod. Nagyon szerettelek. És azt hittem... Azt gondoltam...

László (meghatva simogatja): Csacsi vagy! Hiu asszony vagy! Együtt voltunk fiatalok. Együtt fogunk megöregedni. Érted: fogunk! Mindketten még fiatalok vagyunk! Most kezdjük majd csak az életet!

Anna: Igen. Így lesz.

László: Te eddig mártír voltál. Az én mártirom. Az én kegyetlen hervasztó vakságom mellett telt el a te drága fiatal életed.

Anna: Nem! Ne mondd ezt! Boldog voltam!

László: Valaki jön...

Anna: Nem hallom. (Feláll). Majd megnézem. (Elindul az ajtóhoz megy, kinyitja): Laura néni!

2. jelenet.

LÁSZLÓ, ANNA, LAURA NÉNI

Laura: Drága gyerekeim! (Annával, Lászlóval kezét csókolta magának és mindkettőt arcon csókolja). Szervusz! Szervusz! Hogy vagytok? Jaj de szaladtam! Az ország széléről idáig szaladtam. Egészen kifogyott a lélegzetem. Le kell ülnöm. (Leül). Jaj de izgatott vagyok! Nem volt nyugtom. Ide kellett futni. Hát igaz?

Anna: Igaz Laura néni.

Laura: Na? És? Hát hogy volt? Mondd hát! Jaj de izgatott vagyok! Ne kinozz hát! Beszélj! Otthon voltam, régi fészkemben. Látogatóban. A Stanci hugomnál. Szegény, ő se gyerek már. Hatvan éves. Ott kapom a te leveledet Anna. De mesélj hát! Azt hittem, a villám üt belém. Ilyen váratlan! Ilyen hirtelen! Ki hallott ilyet! Rögtön, mindjárt, még tegnap este vasutra ültem. Egész éjjel utaztam. Egész éjjel nem aludtam. De hát mondj már valamit!

Anna: Igen...

Laura: Így jöttem haza. Még otthon sem voltam. Nem is láttam a lakásomat. Talán be is törtek. Talán ki is raboltak. De nem birtam. Az állomásról ide futottam. Egyenesen ide. Itt vagyok. És egy szóval se nyugtatod meg aggodó nénédet. Hát szólj már az Istenre kérek!

Anna: Ugy volt Laura néni, hogy a szemorvosok kongresszusára egy nagyon híres tanár is eljött...

Laura: Ki? Hogy hívják?

Anna: Dr. Walter.

Laura: Nem hallottam róla. Na nem baj. Tovább!

Anna: Kenéz doktor elvitte hozzá Lászlót. Hogy nézze meg. És ő megvizsgálta. Azt mondta, meg lehet próbálni műtéttel. Hogy már volt ilyen esete. És sikerült megoperálni.

Laura: Majd nem azt fogja mondani. De tovább! Mondd már!

Anna: Aztán megoperálta. Itt a szanatóriumban. És azt mondja, hogy eddig minden a legjobban folyt le. Mára ígérte, hogy véglegesen leveszi a kötést.

Laura: Mára? Jaj de izgatott vagyok! És mennyibe került? Képelem. Mi? És ez a szanatórium? Gondolom. Különbösen ez mellékes. A fő, hogy sikerüljön. De mi lesz aztán? Mi lesz veled fiacskám?

László: Velem? Látni fogok. És így meg fogom látni, mi lesz velem.

Laura: Te viccelsz. Az még jó. De hogy fogtok megélni drágaságom?

László: Ahogyan eddig.

Laura: Talán költő akarsz maradni?

László: És miért ne Laura néni?

Laura: Mert az nem lesz jó drágaságom. Azt te is nagyon jól tudod. Mert minden embernek, ha ép és egészséges, rendes foglalkozásának kell lenni. Eddig az emberek — már tudniillik a jószíviúek — azt mondták magukban: igazán ez egy szegény ember, nős is és nem lát, nem tud dolgozni. Segítsünk rajta! Vegyük meg könyveit! Tán nem így volt? De bizony így volt. De csak volt. Csak eddig volt így.

László: Lássá, erre nem gondoltam Laura néni. Hát ez bizony baj. Baj. Szóval maga azt ajánlja, hogy saját jól felfogott érdekemben vakuljak vissza, illetve maradjak vak?

Laura: Szent atyám az égben! Hogy kiforgatjátok az ember szavát! Az nem vicc! Legalább is nem jó vicc. Hát jó. Én csak figyelmeztetlek. Én, nőd nagynénje. Aki őt magamhoz vettem. Amikor árva lett. Pedig nekem sem volt sok. Én figyelmeztetlek, mint a te szerető hü rokonod. Aki már tapasztalt egyetmást az életben. És én mondom neked: most nehéz idők jönnek. Nagyon nehezek. Most majd neked is kell dolgoznod drágaságom!

Anna: Ugyan Laura néni! Miket beszél megint?

Laura: Ja, ha nem szabad beszélni...

László: Csak beszéljen Laura néni! Amennyi jól esik.
Laura: Nem szívesen teszem. De mit meg nem tesz az ember a rokonaiért! Igen drágaságom. Dolgoznod kell! De mihez fogsz? Mihez értesz? Ez a baj. Azelőtt ugye jogász voltál? De nem vizsgáztál. És azóta mindent elfelejtettél. És most csak nem járhatasz egyetemre!

László: Miért ne?

Laura: Mert már öreg vagy.

Anna: Laura néni!

Laura: Szegény fejem! Milyen baj is az — lám — ha az embernek felnyitják a szemét. Hanem tudja mit Laura néni, ha majd látom, hogy sehogyse megy a dolog, szimulálni fogom a régi vakságot.

László: Megint egy vicc. De jó kedved van drágaságom! Csak aztán így is maradjon!

László: Amig Laura nénit hallhatom! Hát még ha majd láthatom!

3. jelenet

ELŐBBIEK, ÁPOLÓNÓ

Ápolónó: Nagyságos asszony! Tessék a telefonhoz.

Anna: Igen, jövök. Bocsánat Laura néni! (Ápolónó és Anna el).

Laura: Csak eredj fiam, ha dolgoz van. (Feláll). Én is megyek. Hogy néz ki az a szegény asszony! (Leül). Olyan, mint az ujjam. Nem csuda. Az évek. A gondok. A sok munka. Tisztára agyon van dolgozva.

László: Ki? Anna?

Laura: Nem is én. Azaz, hogy én is, szegény fejem. De ő! Anna! Milyen szép, erős, gömbölyű lány volt. És mi lett belőle! Kész öregasszony!

László: Laura néni! Most már én is kérem. Ha nem tud kellemeset mondani...

Laura: Jól van fiam, hagyjuk. A férfiak nem szeretik az igazságot. Tudom. De nem baj. Csak annyit mondok: ha viszsza akarsz látogatni — én kívánom tiszta, hü szívből — legyen gondod a feleségedre. Megcsókolhatod a ruhája szegélyét. Amit ez az asszony művelt érted...

László: Tudom.

Laura: Ha tudod, akkor jól van. Csakhogy mit tudtok ti férfiak?! Hát ha tudod, antul jobb. Ella is... Igaz, hol van Ella?

László: Dolgozik. Ilyenkor szokott idejönni.

Laura: Az is olyan bolondos lány volt mindig. Mintha nem is a testvére volna Annának. Mennyit beszéltem, mennyit prédikáltam! Hogy kezdjen valami okosat. Például varrni, kalapot csinálni. Esetleg hivatalnoknő. Amig férjhez nem mehet. De hiába. Nem. Ő festő lesz. Már most kérdezlek én téged:

miért? Minek? Mit akar festeni? És kinek akar festeni? Kinek kell az, amit ő fest? Aztán micsoda pálya az? Egy lánynak?

László: De ha tehetsége van!

Laura: Na és? Egy lány! És még hozzá szegény lány! Mintha nem is jó családból származna! Szegény jó apja! De jó, hogy ezt meg nem érte. Mert jó ebből nem lesz.

László: Mintha az ő könnyű járását hallanám. Azt hiszem, éppen jön.

Laura: Még szerettem volna róla valamit mondani.

4. jelenet.

LÁSZLÓ, LAURA NÉNI, ELLA

Ella: Jó napot, László! Á, kezit csókolom Laura néni. Mi rosszat beszélt?

Laura: Ez is vice? Te meg a sógorod. Ti vagytok a viccelők. Micsoda kérdés az, hogy mi rosszat beszéltem? Szoktam én rosszat beszélni?

Ella: Szokott. Jót tenni, arra képes. De jót mondani? Arra nem.

Laura: Ezek vagytok ti! A mai fiatalság.

Ella: Nem tiszteli a kort.

Laura: Nem. Pedig az öregebb mégis csak többet tapasztalt. Jobban ismeri a világot.

Ella: Azelőtt talán úgy volt. Aki régebben élt, többet is tudott. Da ma? Ma már vannak dolgok, amiket a fiatalok tudnak jobban.

László: Kár erőlködni, Ellácska. Régi dolog ez. A ma lázadása a tegnap ellen.

Laura: Igen. Az. Lázadás.

László: Csakhogy amíg viaskodik a ma a tegnappal, széptassan nyakára nő a holnap. És így lesz észrevétlenül tegnap a mámból. És ma a holnapból. A vita pedig tart tovább és mindig ugyanaz. Ime: Laura néni a tegnap. És vagyok a ma. És te vagy a holnap.

Ella: Nem. Én már a ma vagyok!

László: Te? Gyerek!

Laura: Na, ami azt illeti, már nem is olyan gyerek. Már férjnél lehetne. Egész bátran már két gyereke is lehetne.

Ella: Laura néni! Ne tessék pikáns dolgokat beszélni!

Laura: Nagyszerű! Huszéves lány már nem gyerek.

Ella: Pardon, csak tizenkilenc.

Laura: Hát tizenkilenc. Az egy hujján husz.

László: Csodálatos...

Ella: Mi?

László: Már ma másodszor... Meglep, hogy az idő mulik.

Laura: De mennyire mulik! Remélem, ez nem volt célzás? Mulik? Hát mulik. Aki nem akar megöregedni...

5. jelenet.

LÁSZLÓ, LAURA NÉNI, ELLA, ANNA

Anna: A telefonnál voltam. A tanár...

László: Valami baj?

Anna: Nem. Dehogy. Csak értesített, hogy ma kissé később jön. Hogy ne nyugtalanzkodjunk.

Ella: Milyen kedves tőle!

Laura: Nem ingyen teszi.

László: Hát várunk. Azt a kis időt már kibírjuk.

Anna: Azt gondoltam, hogy most egy percre hazanézek. Közel van. Most már nem vagy egyedül. Ella is itt van.

László: Dolgod van?

Anna: Meg akarom nézni, hogy otthon minden rendben van-e. Tudod, ma haza megyünk és te...

László: Igen. Először fogom látni...

Anna: Az otthonunkat. Akarom, hogy szép legyen.

László: Köszönöm!

Laura: Látod? Ilyen asszony! Én neveltem! Anna! Én is veled megyek. Rendbe hozom magamat. Az éjjeli utazás után. Nem is megyek hozzám haza. Hát tudok én most hazamenni? Hisz olyan izgatott vagyok!

Anna: Hát menjünk Laura néni! Mindjárt visszajövünk.

Laura: Igen. A viszontlátásra!

László: Igazán: a viszontlátásra!

Laura: Még egy vicc! Azért én nem haragszom. Majd küldök neked holnap egy kis befőttet.

Anna: (Lászlóhoz megy, a homlokát megcsókolja): Mindjárt itt leszek fiam!

Laura: (erre szintén odamegy és szintén megcsókolja): Én is drágaságom! Ne felejtse el, amit mondtam. (Anna, Laura néni el).

Ella: Mi az, amire a drága Laura néni figyelmeztette?

László: Semmi Ellácska. (eltűnődik).

Ella: (kis zsámolyt visz László elé és leül): Nem mondja?

László: Hisz tudod, miket szokott mondani...

Ella: Olyan komoly! Miért?

László: Tudja Isten...

Ella: Ma örömmel van.

László: Igen. És mégis...

Ella: Mégis? Miért? (Csend). Nem mondja?

László: Nem is tudom...

Ella: De. Tudja.

László: Nem lehet szavakba formálni mindent, amit az ember érez.

Ella: De. Lehet. Magának lehet.

László: Az érzés sem világos. A gondolat még nem is alakult ki. Csak úgy borong. Gomolyog. Mint a köd. Mint a füst.

Ella: Mondja el! Ugy, ahogy érzi. Nekem. A titkáranak. A kis tanítványának. (Megfogja a kezét). Ugye elmondja? Próbálja meg!

László: Mondd Ellácska! Én... már öreg ember vagyok?

Ella: Öreg? Hogy volna öreg? Ha jól tudom, negyvenegy éves.

László: A hajam ősz már?

Ella: Csak a halántéknál. Kicsit. De az úgy odaillik. (Összezsapta a kezét). Jé! Hát ilyen hiu! Ezt nem gondoltam volna. Szégyelje magát!

László: Tévedsz fiacskám. Nem azért. Hanem... El tudod te képzelni, mi az? Nem ismerem a saját arcomat. Nem tudom, milyen vagyok. Ezt te nem értheted.

Ella: De. Értem. Nem akartam én rossz lenni. Hogy milyen? Hát... Szép. Férfias. Érdekes. Ugye furcsa, hogy ilyet mondok. Nem is illik.

László: Köszönöm. És... Anna? Megváltozott?

Ella: Nem... tudom... Mióta én emlékszem, hát... igen... egy kicsit. Mint mindenki.

László: Milyen?

Ella: Hiszen ismerte. Maga is látta.

László: Tizenhat év előtt.

Ella: Én akkor hároméves voltam. Milyen különös!

László: Különös? Mi?

Ella: Tudja, sokszor azt hiszem — az imént is — hogy egykoru vagyok magával. Sőt, hogy én vagyok az öregebb. Aztán egyszerre a tudatára jutok annak, hogy én még alig tudtam járni, amikor maga már...

László: Én már?

Ella: Férfi volt. Nem furcsa? (Csend). De miért kérdezte Annát? Nem tudja őt elképzelni? Hát milyen volt? Akkor? Amikor... látta?

László: Elöttem áll. A hangja... Éppen olyan volt a hangja, mint a tied most. Mint a zene. Jól esik. Azért is szeretlek úgy hallgatni.

Ella: És az övé? Megváltozott?

László: Az övé? Nem is tudom most hirtelen. Megszoktam. De most... Ha a te hangodat hallok, mindig az jut eszembe. Amilyen akkor volt. Akkor. A haja fekete volt. És puha. Mint a bársony. (Megsimogatja Ella haját). Olyan, mint a tied. Te is szép vagy Ellácska ugye? Szép vagy?

Ella: Nem tudom. De ilyet ne kérdezzen! Hogyan lehet erre felelni? Eddig sosem kérdezte.

László: De most meglátom. Ha felébredek. Tizenöt éves álomból.

Ella: Mint Rip-Rip.

László: Mint Rip. És minden megváltozott.

Ella: Erre nem is gondoltam.

László: Én sem eddig. Csak ma. Most. Először. Szinte félek. Mi lesz? Hogy lesz? Ismeretlen. Titokzatos.

Ella: Nem szabad félni! Szemébe kell nézni! Ha jó, ha rossz. A valóságot fogja látni. A világot. Az életet. És szép lesz. Gyönyörű, eleven színeket fog magába inni a maga lelke. A költő, az író lelke. És hogy fogja visszasugározni! (Megfogja a két kezét). És maga férfi! Erős. Önmaga vezeti a sorát. Egy férfi! Ha én férfi volnék! Titokzatos? Felkeresném! Ismeretlen? Megismerném! És nem félnék. Senkitől. Semmitől. Még magamtól se!

László: Hogy tudsz te beszélni Ellácska! Eddig sohasem hallottalak így. Igen. Te nagy vagy már. Nő. Érzem. A hangod zenéjén. A hajad selymén. Az arcod forróságán. (Ella hirtelen feláll, zavart). Kár!

Ella: Kár? Miért?

László: Hát ez is megváltozik. Ez is... Azt hittem, még gyermek vagy.

Ella: Az vagyok. Magának az. És az is maradok. Jó?

László: Nem tudom. Ha lehet...

Ella: Miért ne lehetne? (Újra hozzálép és kezét adja). Hiszen a maga tanítványa vagyok. A maga szellemének a gyermeke. Amit tudok, ami szépet érezni tudok, magának köszönöm. A művészetemet is. Maga nevelt. Maga vezetett.

László: Én A vak...

Ella: A maga tisztán látó, érző, jó, okos, nemes szíve...

László: Ne mondd tovább! Nem engedem! (Magához szorítja Ella kezét). Édes, jó kis leánykám! (Az ajtón kopognak. Ella elkapja a kezét). Tessék! Ki az?

6. jelenet.

LÁSZLÓ, ELLA, KENÉZ.

Kenéz: Csak én.

Ella: (elébe megy, kezét ad): Jó napot Kenéz.

Kenéz: Csókolom a kezét Ella. Szervusz öregem! Nos? (Kezét fog Lászlóval).

László: Ne tapogasd a pulzusomat. Hagyd már ezt az ócska nagyképűséget.

Kenéz: Már hagyom. Hol van Anna?

László: Otthon. Az imént ment haza.

Ella: Disziti a lakást.

Kenéz: A nap hőségének a bevonulására? Hőünk azonban tulkomoly. Már előre nagyon meg van hatva, hogy felülk a szeme. Hát ehhez hozzá kell szoknod! A szemednek, az agyadnak, a lelkednek.

László: Tudom. Mégis a hideg fut végig rajtam, ha rágondolok.

Kenéz: Hát... elhiszem.

László: Látni? Nektek olyan természetes. Semmi. De nekem? Reám zuhan az egész világ. A világ... Azt sem tudom, milyen.

Kenéz: Nem változott. Olyan, amilyen mindig volt. És mindig más, mint amilyennek képzeled.

László: Ellának mondtam éppen. Mintha álomban élttem volna.

Kenéz: És most felébreds. Rendben van. Az álom! A legszínesebb álmnál is többet ér a legszürkébb valóság. Aki a valóságban élhet, ne kérjen kölcsön hazugságokat az álmoktól.

László: Pedig az álmok teszik széppé az életet.

Kenéz: De a valóság nyugodttá. Biztossá. Erőssé.

Ella: És boldoggá is?

Kenéz: A boldogságnak, kislány, semmi köze az élethez. Az ember nem azért él, hogy boldog legyen.

Ella: Nem? Hát miért?

Kenéz: A céllal, kislány, most hamarjában nem szolgálhatok. Nem tudom. Az okot igen. És mert ez az ok tőlünk független, gyanítom, hogy a cél is az.

László: Lehet. De akkor mi az, ami az életnek tartalmat ad? Irányt szab?

Kenéz: Ugy élni, hogy jövőendő életek szívesen fogadott okozói lehessünk.

Ella: Frázis. Mi vezesse az embert?

Kenéz: A kötelesség saját maga és mások iránt. De ezt a kettőt össze kell hangolni kislány.

Ella: Kérem, ne kislányozzon!

Kenéz: Sérti?

Ella: Lekicsinylés.

Kenéz: Bohó teremtés! Kislány: az nem sértés. Kislány: ez a fiatalság. A tavasz. Üde, friss, illatos. Minek sietne a tavasz olyan mohón a nyár elé? Hisz ott már ősz várja.

Ella: Poéta-doktor!

Kenéz: Megihletett a kislánytavasz.

Ella: Kiállhatatlan!

László: De gyerekek! Ma is?

Ella: (Lászlóhoz megy): Igaz! (Kenéz felé). Ennek is maga az oka! Nincs annyi komolyság benne...

Kenéz: Mint például magácskában kisasszony.

Ella: Nincs is. Mindig kizökkenti az embert. Mefisztó!

7. jelenet.

LÁSZLÓ, ELLA, KENÉZ, ANNA, LAURA NÉNI.

Anna: A tanár? Nem jött még?

László: Nem Anna. Várjuk.

Kenéz: Kezét csókolom Anna! Laura néni! Keziticsókolom. Nem is tudtam, hogy megjött.

Laura: Talán én nem tartozom a családhoz?

Kenéz: De mennyire! Nos elkészültek a fogadtatás rendezésével?

Laura: El. Jaj, hogy milyen asszony ez! Tudjátok, milyen? Én olvastam, hogy minden királynak van egy hires gyémántja. Még nevük is van a köveknek, olyan híresek. Az egyiket hijják... Már elfelejtettem. Mindegy. Hát drágaságom, neked is van ilyen gyémántod. Tőlem kaptad.

László: (megcsókolja Anna kezét): Anna!

Laura: Tudod? Nem tudod. Mit tudtok ti férfiak? Tudod, mit csinált ez az asszony most?

Anna: De Laura néni! Igazán! Mire kértem?

Laura: Jó, jó. Csak ne veszekedjél mindjárt! Hát nem szólok. Néma vagyok.

László: (Anna kezét simogatja, majd arcához emeli): Virágot vettél. Nekem. Érzem. Ibolyát. Drága!

Laura: Drága? Meghiszem. Februárban ibolya! Csekélység. Mennyi hust lehetett volna kapni érte!

Anna: Azt akarom, hogy szeresd az otthonodat. Az otthonunkat.

Ella: (ezalatt az ablakhoz állt és kinézett): A tanár. Most szállt le az autóról.

Laura: Jaj de izgatott vagyok!

László: Annám! Most! (Megcsókolja). Most virrad.

Laura: Gyorsan! Gyorsan! Mit kell most csinálni?

8. jelenet.

ELŐBBIEK, ÁPOLÓNŐ.

Ápolónő (kerekesszéket gördít be): Kérem a nagyságos urat. A mütőbe.

László: Igen. (Feláll, Anna és Kenéz átvezetik a kerekesszékekhez).

Kenéz (beülteti): Így. Csak nyugalom! Hát... a viszontlátásra!

Ella: (odamegy, kezét nyújtja).

László: Ellácska!

Anna: Elkísérlek. Veled megyek.

Laura: Én is! Én is!

Kenéz: Helyes Laura néni! Csak vigyázzon, nehogy a tanár ur nagyon is felnyissa László szemét.

(Laura néni csak lesújtó pillantással válaszol. Ápolónő, Anna és Laura néni kigördítik a kerekesszéket).

Kenéz (Ella felé megy): Nos? Haragszik még? Pedig mentegetőzni akarok. Azért a sok bolondságért, amit összebeszéltem.

Ella: Miért éppen ma?

Kenéz: Mert ma több bolondot beszéltem. És mert ma magának rosszul esett.

Ella: Igen. Ma rosszul.

Kenéz: Hát ne haragudják! Tudatosan történt.

Ella: Fura melegség. Hasonlít magára.

Kenéz: Nos igen. A tudatos rossz menthetőbb, mint a véletlen jó.

Ella: Megint aforizma. Betegsége.

Kenéz: Az. Aforizmánia. Gyógyíthatatlan. De igazán, kénytelen voltam ma, mert nagyon lírai volt a hangulat. Szinte szomorú. A szomorúságot pedig mindig el kell kergetni. Az első utszéli követ kell feléje dobni.

Ella: Ugy van. Egy aforizmát.

Kenéz: Mindenki olyan kövel dobálózik, amilyenje van. Magának, lássa, rózsával kellene dobálni. Hát... nem haragszik? Ugye nem? (Kezét nyújtja).

Ella: (barátságosan elfogadja): Nem. Eredeti ember maga!

Kenéz: Talán másolatnak hitt?

Ella: Derék, jó ember. Csak olyan bolondos.

Kenéz: Tévedés. Nem: csak olyan, hanem mert olyan bolondos. Azért derék.

Ella: Így is jó. De most eressze el a kezemet.

Kenéz: Már azt hittem, náiam felejtí.

Ella: Eszembe sincs. Minek az magának? Mit csinálna vele?

Kenéz: Hogy mit? Hát... csak fognám. Így. És simogatnám. Így.

Ella: Én még elvinném. Így. (Elveszi a kezét).

Kenéz: Ami azt illeti, én is elvinném.

Ella: Mondja Kenéz, „szokott maga komoly is lenni?”

Kenéz: Nem szoktam. De ha hihetném, hogy akkor tet-szem magának...

Ella: Igazán. Lássa, magának komolynak kellene lennie. Doktor bácsinak. Nem pedig olyan... Kenéznek. Magában a Kenéztől nem lehet látni a doktort.

Kenéz: Ki mit keres, azt megtalálja. Különben, ha kívánja holnaptól szakált növesztek és szemüveget hordok.

Ella: A korához egészen jól illenék. Hány éves is maga? Különben tudom.

Kenéz: Tudja. Negyvenhárom. Nem az én hibám. Voltam én is tizenkilenc.

Ella: Nem a maga érdeme.

Kenéz: Nem. Akkor öregebb voltam, mint ma. Lesz maga is még fiatal. Igaz. Érdekes. A multkor maguknál egy régi fényképalbumban lapozgattam. És a maga arcképét találtam benne.

Ella: Az enyémet? Gyermekkoromból?

Kenéz: Nem. A maga mostani arcképét. Csak a hajviselet és a ruha volt régi divatu.

Ella: Értem már. Anna az én koromban. Hasonlítunk ugye?

Kenéz: Nagyon. Amilyen most maga, olyan volt ő akkor.

Ella: Szegény Anna!

Kenéz: Ezt nem szabad mondani!

Ella: Tudom. Kiszaladt a számon.

9. jelenet.

ELŐBBIEK, ANNA, LAURA NÉNI.

Laura: Hát visszaküldtek! Hát nem engedték meg, hogy ott legyünk. Egy ilyen tanár! Milyen nagyképtű!

Kenéz: Az orvos olyan, mint a pap. A pap a lélek orvosa, az orvos a test papja. Tehát mindakettő szertartásos. Esetleg nagyképtű. Ez egy. De ez a tekintély alapja.

Anna: (pedig mozdulatlanul állt, most egy székbe roskad, eltakarja arcát): Istenem! Segíts!

Ella: (hozzásiet): Anna! De Anna! Hiszen most már nincs okod!

Anna: Nem bírok! Kitér belőlem. Istenem! Nem is bírom el!

Kenéz: De. Elbirja. Csak az idegei. Sok volt az izgalom. Sirja ki magát nyugodtan.

Laura: De ne sirja ki magát nyugodtan! Hogy vörös legyen a szeme? Meg az orra? Amikor az ura először meglátja?

Anna: Csak egy kicsit Laura néni! Olyan jól esik.

Laura: Elég volt. Mosd meg az arcodat fiam, igazítsd el a hajadat! Egy kis ruzst, meg pudert is. Van nálam véletlenül. Csinosítsd ki magadat!

Anna: Hogy gondoljak én most ilyesmire? Drága jó uram!

Kenéz: Szabad most már magára is gondolnia Anna.

Laura: Csakhogy már magától is hallok valami okosat. (Erőszakkal felállítja Annát a székről és a mosdóhoz vezeti, ahol segédkezik neki): Így. Nézd meg magadat. Borzas vagy. Na, ne szípojj!

Anna: Már nyugodt vagyok. Elmult. Már mosolygok is.

Laura: Ugy is kell. No most a hajadat. Így. Egy kis pudert még! Rendben van. (Előre jönnek). Na! Most várhatod az uradat.

Kenéz: A lakást feldiszipolta virággal ugye?

Anna: Igen. Olyan szép.

Kenéz: És magát? Nem. Tudtam. Megengedi? (A felsőkabátjából kis virágcsokrot vesz elő). Tűzze fel!

Anna: (a keblére tüzi): Köszönöm. Nagyon köszönöm.

10. jelenet.

ELŐBBIEK, ÁPOLÓNÓ később LÁSZLÓ, TANÁR.

Ápolónó: Jönnek. Le kell eresztetni az ablakfüggönyt. (Megteszi).

László (még kívül): Anna! Jövök! (Már is nyílik az ajtó és László megjelenik a Tanár karjába fogózva. Mind nagy izgalommal az ajtó felé tódulnak. A Tanár, amikor a szobában vannak és az ajtót beteszik, leveszi László szeméről a kötést. László megáll, szétnéz és Ellát megpillantva tárt karokkal siet feléje). Annám! Annám!

Ella: (ijedten visszahőköl): Nem...

Anna: (összerezzon, két kezét fájdalmasan a kebléhez szoritja, szinte felsikolt): László! (Elébe indul, magához öleli és megcsókolja).

F ü g g ö n y.

IRODALMI SZEMLE

Kassák Lajos és a progresszív művészet

Több, mint husz éve, hogy első regénye, a »Misilló királysága«, megjelent. Réálistikus emberábrázolásával, keménykötésű stílusával nagyszerűen mutatta meg a földetturó paraszt lelkivilágát. Ez a könyve, ha kiforrottság tekintetében nem is, de témájánál és célkitűzésénél fogva méltán sorakozott Móricz Zsigmond elbeszélőművészete mellé. De Kassák abban az időben egy harcos szocialista mozgalomban vett részt és így fejlődésével nemcsak az irodalom őrangyalainak, hanem osztályának is tartozott.

Az egykori lakatosinas, aki gyárakban, azilokban és bérkaszárnnyákban tengette életét, igazán csak a jólszervezett magyar munkásmozgalomnak köszönhetette azt, hogy tudását gazdagíthatta, világszemléletét kiszélesíthette és szerepét — a lakatosságát az íróval — felcserélhette. A tanulásra és konstruktív munkára a szocialista mozgalom tanította meg Kassákot. Fejlődésének első útja tehát előre megszabott volt. Nemcsak ismereteket kapott, de öntudatot is, nemcsak világszemléletet, de használati utasítást is amellé. Kassákot tehát a szocialista mozgalom termelte ki magából és indította útjára. Ez a mozgalom az életnek nemcsak gazdasági kereteit akarta szétbontani, de a történelem-filozófia alapján, az ember belső életét is meg akarta változtatni. Megkövesedett tradíciókat, kivénhedt, merev művészi formulákat akart lerombolni, mert csak így tartotta lehetségesnek a társadalom megváltoztatását; csökevényeivel együtt. A művészet forradalmasítása nem tartozott a társadalmi rend kihágásai közé. Azt, hogy az uralkodóosztály alattvalóját, a polgárt, lelkivilágában művészi produktumokkal lehessen megbolygatni, az új művészet apostolain kívül senki sem hitte. Ezért semmi akadálya sem volt annak, hogy ezek az új művészeti formák agitativ eszközként szerepeljenek a szocialista mozgalomban. Viszont ezek az új művészi törekvések destruktív céljuknál fogva, nem voltak nagyon szigorúak a tehetségtelenséggel szemben. A művészet minden ága zsongott a maga formai forradalmában és mindegyiknek meg volt a maga atyamestere. Az irodalomnak Marinetti, a festészetnek Picasso, a szobrászatnak Archipenko, az építészetnek Walter Gropius, a zenének Debussy.

Kassák is belekerült ebbe az áramlatba. Új formanyelvet keresett, megtagadta az ortográfiát és akkor kezdte magát névelők nélkül kifejezni. Még benne áll a szocialista mozgalomban, s ekkor jelenik meg egy novelláskötete, a »Khalabresz csodálatos pupja«, csupa nagyszerű, öntudatos írás, de ezután a kollektívum forradalmának eszméjét Kassáknál már egyre inkább elhomályosítja a formaművész egyéni törekvése. Már itt gyanus volt az ut, amelyen Kassák, az osztálytudatos proletáríró haladt. Politikai programja egységesnek és céltudatosnak látszik, lapjában a »Ma«-ban egymást követik a háborúellenes cikkek, de ezek mögött inkább egy individuális elgondolás húzódik meg, mint a történelemmel és Magyarország gazdasági helyzetével számoló kollektív szocialista-politikai célkitűzés. Pártjával szemben opportunizmust is vállal, amelyhez később egyre jobban ragaszkodik.

»Fiatal legények júniusán,
Ó fölmáglyázott nap!
Mégfeszített dobok,
aranyhangu kürtök
és ti fölcsiklandozott hegedük
bibor örömtüzeket játszatok ma
a vérszegény kották fölött.«

Ez Kassáknak egy forradalmi verse, amellyel az ifjúnemzedéket üdvözölte. Tiszta imaginárius művészet! A forma már itt is keret, de annyira zárt, szinte merev, hogy az őszinte lelkesedés sem tudja szétfeszíteni, harcossá, dinamikussá tenni. Alig hihető, hogy a forradalmi tömegeknek ez kellett akkor, amikor egy őszinte, mélyről jövő szónak, gyújtó, robbantó ereje volt. S Kassák akkori verseinél már tisztán látszik, hogy nem a mondanivaló volt a fontos, hanem csak az extravagáns forma. Azóta majdnem két évtized telt el. Marinetti az olasz akadémia tagja lett és Mussoliniról ír dicsőítő éneket, Walter Gropius szocialista lelkesedése megnyugodott a krómozott csőbutorokon, Majakovszki, a szimultanista szovjetköltő öngyilkos lett, mert meghasonlott eszméivel, Kassák pedig... nos, nézzük meg, hova jutott el ő.

Talán természetes, hogy Kassák sem kerülte el sorsát, a forradalmi ujitóból lehiggadt formaművész lett, a lelkes szocialistából pedig csökönyös demagóg esztéta. Kétségtelen, hogy Kassák irodalmi fellépése az egész magyar irodalomról levette a mult század formai béklyóit. A szabadvers nálunk Kassáktól számitódik, ma azonban már ez is annyira megszokott, akár Berzsenyi idejében a kötöttvers volt.

»A külvárosok házai között élek a
mezitelen lány és a durva káromkodások testvérségében

gyakran ki akarok törni korlátaim közül
a gondolat egy késszurás itt minden pillanat
egy szem a hétköznapiok láncából.»

Igy irt Kassák abban az időben, amikor forradalmisága még teljében volt, amikor az epigónok százai esküdtek fel iskolájára és amikor még a baloldal írói is magukénak vallották. Mert azóta Kassák beérkezett, ott evez már a polgári irodalom vizein, a nyugtalan világcsavargó megtelepedett, ott, ahonnan nyugtalansága elűzte, testvérei megtagadták, mert ő már csak róluk írhat, de nem ő értük. Célkitűzései eszközeivé váltak és a »proletár-író« jelzőjét úgy viseli magán, mint viharvert, fekete orosz ingét.

Tíz egynéhány regénye eszméjének eszközeivel konstruálódott. Alakjait nem az élet, hanem az író akarata mozgatják. A szándékosság csak az okozatokat mutathatja meg, de színt, melegséget, életet nem lehel az irodalmi alakokba. Regényei nem a kifosztott proletárt mutatják meg, annak miliője is csak dekorum, s úgy maga az alak, mint regényeinek konklúziói is osztálynélküliségből fakadnak.

Kassákot a progresszív irodalom megtagadta, munkásságát nem találta azonosnak a proletáriró alkotásaival. Azt azonban senki sem vonhatja kétségbe, hogy Kassák dialektikus.

Doktrinér ő s oly csökönyös, oly magabazárkózott, hogy hitvallását képtelen átvinni alkotásaiba. Az ő szocializmusa absztrahálódott. Materializmusa olyan, mint egy matematikai kulcs, amely ugyan megoldja a feladatot, de az ember, aki ezt a feladatot kiválasztaná, hiányzik Kassákból. Nincs is talán más baj az ő esetében, mint az, hogy olyan szerepre vállalkozott, amelynek éppen korlátok közé szorított egyénisége nem tud megfelelni. Kassák szocializmusa nem osztályharcos jellegű, hanem önmagát fejlesztő eszköz volt. A III. Internacionálé hívei sohasem találhattak benne gyakorlati harcosra. Résztvevő a magyarországi forradalomban, egy fal választotta el attól a helyiségtől, ahol megalakították a Munkás Tanácsot, s ez a fal életében magasra emelkedett; örökre elválasztotta a III. Internacionálétól. Eszméje zászló volt, amelyet a tömegnek akart lobogtatni, de amelytől elsősorban ő erősödött meg. Az ember, az örök gyökér felszívta a teóriát, lényében nagyra nőtt, mint a fa, de gyümölcseiben szegény maradt.

Legnagyobb, legértékesebb alkotása életrajza, amely nem akar mást, mint feltárni egy ember életét, őszintén és kendőzetlenül. Ebben látjuk a legjobban, hogyan idomulnak az élet eszközei az emberhez, hogy kiteljesedjék az egyéniség, s hogyan formálják azt a különböző állomások, hogy kész legyen és teljes egész a mű, ami maga az élet. Életrajza igazolja eszméinek töretlenségét és célkitűzéseinek jóhiszeműségét. Ezek azonban mind egyéniségének ugródeszkái csupán, amelyek lehetetlenné tették, hogy önmagán túl kiszélesedjék az eszme.

A művész erősebb volt Kassákban a világmegváltónál, az ész élesebb, mint a szem, a lélek és a szív pedig alárendeltjei mindezeknek. Tragikus paradox ez, amikor az alkotó életét és az alkotást nézzük.

Osztályának nem adhatta meg azt, amivel tartozott, írásait csak a sznobok értik maradéktalanul, s versei, ezek a hisztériában vonagló tüzmadarak, a tárgyilagosság spiritualizált-ságával megépítették a művész körül az elefántcsonttornyot. Képei a pálinkát ivó rokonokról, a holdba könyöklő kovács-ról a realitásnak csak körvonalait adják meg minden természetes törvényszerűség nélkül. De ezekben a körvonalakban egy új misztikum elemei vonaglanak, az anyag misztikuma ez, a lélektelen tárgyak zenéje, a megfogható anyagnak megfog-hatatlan élete.

Nem proletáriró tehát, hanem larpurlarista művész, aki mindazon keresztül, amit az élettől kapott doktrinák és jel-szavak, programok és hitvallások harcából leszűrve csak saját-ságos művészi elemeit tudta rekonstruálni. Ő nem művészetén keresztül keresett céltudatosságot, hanem a céltudatosságban találta meg a művészetet.

Rousseau képeiben láthatjuk meg ennek a művészetnek testvéri hasonlatosságát, a keresettség varázsát, a dolgok irre-ális beállítottságában, mégis mint kész és megdőbbszentően elfo-gadható valóságot.

»Kedves vendégeim, akik a zord hegyvidékről jöttetek akik úgy érkeztek, mint szegény rokonok melleteken üres kosárral és a hideg tél rózsáival orcátokon üljetek le terített asztalomhoz. Az esthajnali csillag fényeskedik fölöttünk.«

Igy ír Kassák, aki három évtizeddel ezelőtt még fujtatók-nál ette a füstöt, üllőkön és satukon kalapált, erős és megbiz-ható tárgyakat konstruált az élettelen vasból — úgy beszél most, mint a megbékélt szektaalapító, aki fönt lakik a hegyekben, ahova csak kevesen mehetnek. Hajába olykor belekap a szél és akik lent vannak, akik a testvérei voltak egykor, azok azt mondják, hogy csak azért ment fel a hegyre, hogy ez a szellő csiklandozza. De lent maradhatott-e volna, megfelelt volna a célnak, fel tudta-e volna áldozni magát azokért, akik a hegy lábánál állnak? Eredményei nem ezt állítják, s így senki sem szólhat ellene.

»Az ember szive alatt hőforrások vannak elrejtve... a fák szomorúan levirágognak, az esztendők is elvirágognak«, csak az ember él örökké hátrahagyott dolgaival az életben és a szabadság, a lélek szabadsága, mit nem lehet béklyókba zárni sokszor még akkor sem, amikor akarjuk, mert a hunyó pa-rázból is egyszer kivirágzik és vérvörös lángba csap, hogy mindent felgyújtson maga körül.

Kassákokat nem szabad proletárirónak nevezni, ő maga sem hiheti ezt magáról. A proletároknak semmi köze az ő művészetéhez! Hogy a társadalommal szemben az író kötelessége nem ez volna, az kétségtelen. De művészt korlátaiból kiugratni lehetetlen, mert ezt hivatása tagadja meg, s azontul semmi sem létezik a számára.

Herceg János

Louis Aragon: A bázeli harangok

Regény. Cserépfalvi kladás 1935

Ez a könyv a tegnap, a ma és a holnap regénye. Így is osztotta fel az író. S mégis a multat, jelent és jövőt egybeolvasztotta; érezzük, hogy könyve az észszerűség tiszta kritikájával íródott, de egy új szellemiség levegőjét árasztja magából. Azok, akik szidják a rossz irányregényeket, olvassák el ezt a könyvet, amely százszázalékig egy világnézet visszatükröződése s mégis mennyire tiszta irodalom, makulátlan művészet és elfogulatlan társadalmi rajz. Természetesen e világnézetben belül. A tér és idő feloldódik ebben a világnézetben, mert tételei mindenkor és mindenütt egyformák. Csak a kor változik, a körülmények és egy kissé az erkölcsök. A szempont egyforma mértékkel mér s ha lencséjén megtörik egy sugár, amely nem a hideg megítélésből pattant ki, akkor az a jövőbe vetett hitnek és bizalomnak sugara, amely reményt ad arra, hogy ehhez a világnézethez fognak alakulni az erkölcsök, körülmények és emberek is.

Az első rész a harminc év előtti Franciaország társadalmát mutatja be egy család életén keresztül. A hazugságok, csalások, embertelenségek és amoralitások sűrű fertője ez. Nem lépik túl ennek a társadalomnak kereteit, mert az egész társadalomnak ilyen az élete, mint ezé a családé. Aragon a nőt választotta a kor kifejezőjévé s a szerelmi életet, mint az ösztönök kiélési formáját. Az első rész főszereplője Diane, a lusta, puha, ravasz és becstelen hetéra, aki nemiségének tultengésében piszkos és undorítóan állatias. Semmi sem érdekli, ami rajta kívül történik, hacsak nem valami fantáziát megmozgató, idegcsiklandozó pikantéria. Külsőleg hazug és álszent, mint a kor, amelyben él. A határtalan önzés, mértéket nem ismerő kihasználása mindennek a maga javára. Kényelemszeretet és lelkiismeretlen elnyomás.

Ez volt az az idő, amikor a parvenük startoltak s amikor intenzív szervezkedésbe kezdtek a kizsákmányolt munkások.

A második képbe Catherine lép, s bár a regény a háboru-

előtti időt jelzi, mégis úgy érezzük, hogy ez az önmagát tétkozló, szép és beteg georgiai nő derékig benne áll napjaink viharában. Tragikus figura. Sokkal becsületesebb és sokkal nyugtalanabb, mintsem hogy meg tudna nyugodni kijelölt szerepénél, amely csak a szekszualitásra akarja szorítani, mint nőt, aki semmi egyébbe nem való. Egymásután váltogatja szeretőit, az érzés nagyságát, az élmény őszinte melegségét hajszolja s csalódottan, undorodva fordul el mindegyiktől, mert csak az őszön fellángolását és szimpla kiélését kapja. Érzi, tudja, hogy a nagy érzések nem a szerelemben vannak, amely két ember ügye csupán, hanem ott kell keresnie valahol az emberi közösség legmélyén, az önfeláldozásban, a harcban a szabadságért, igazságért és egyenlőségért. Sokáig kell kinlódnia, míg megtalálja ezt az utat. S amikor megtalálja, amikor már éppen készül, hogy rálépjen, szerepe befejeződik, mint ahogy egész élete korával együtt végállomásra ér, ahol már egy új típus és egy új kor élete kezdődik. Egy átmeneti kornak szenvedő hőse ő, napjaink nyugtalanul kereső szerencsétlen gyermeke. Ezt a tragédiát gyönyörűen érzékelteti az író ebben a nőben, aki két világ mesgyénjén áll a szakadék felett.

A könyv epilógusa a bázeli szocialista kongresszus, ahol Clara Zetkinen kívül megjelent Jaures, Róza Luxemburg, Bébel és Kautszky és a világ minden részéből a szocialista kiküldöttek, hogy tiltakozzanak a háboru ellen. Hatalmas ünnepség volt. A szocialisták győzelme biztosítva látszott. A nap fenségességét a katedrális harangjainak zugása emelte, s jelentőségét Clara Zetkin öntudatos szavai huzzák alá. „Ha mi anyák a gyermekeinkbe oltjuk a háboru legmélyebb gyűlöletét...” — kiáltja s beszéde a jövőbe nyulik, ugyanugy, mint az egész kongresszus is, a jövőbe, amely még ma husz év után is messze van, mert közbe mint megvadult ciklon háboru söpörte végig a vén Európát, milliókat nyelt el ez a szörnyű moloch, szétaposta a szocialista dicsőséget is és Clara Zetkin szavait megszese fújta, mint a semmit. Jaures volt az első halottja a háborunak és Róza Luxemburg az utolsó.

De Clara Zetkin típusa egyre közelebb jön hozzánk. Ott áll a jövő kapujában, nála van a végcél, s a Catherine-k útja hozzá vezet. Ott kezdődik a szabadság, az egyenlőség, a testvériség és a nő problémája is emberivé változik.

Aragon hisz ebben a jövőben, s könyve, amely a multat és a jelent öleli fel, ebből a hitből fakadt. Hatalmas kompozíciójában egy egész világ vonaglik az igazságtalanság vért okádó borzalmaival, de a bizakodás lángjai tulcsapnak az időn, s az író optimizmusa megmagyarázza, hogy a korok egy örök-ké változó társadalmi fejlődésfolyamat állomásai.

Herceg János

Stephan Zweig: Stuart Mária

A tragikus sorsu skót királynő élete mindig érdekelte az írókat. Stuart Máriát jónak, ártatlannak, áldozatnak ismertük meg valamennyinél. Zweig az első, aki Stuart Máriaiban nem a mártírt, hanem a klasszikusan tragikus hősnőt látja meg.

A kivételesen kulturált és testi-lelki képességekkel megáldott királyi asszony Stephan Zweig szerint valóban elkövette a tragikus vétséget: összeütközésbe került az erkölcsi világrenddel és sorsa szervesen következik a saját bűnéből.

Stuart Mária ábrázolása Zweig könyvében a lelkiismeretes kutatás, az analitikus lélektan és az írói zsenialitás minden eszközzel megvilágítva, kristálytisztán, emberi közelségben áll előttünk.

Kevésbé sikerült érthetővé tennie Erzsébet királynő figuráját. Ennek valószínűleg nem ő az oka. Erzsébet a történelemben és az irodalomban egyformán titokzatos marad. Lényében olyan ellentmondások vannak, amiket a Zweig által oly szívesen igénybe vett pszichoanalízis sem tud megfejteni. Az író célzást tesz valamilyen testi defektusra, aminek lényegéről azonban nem világosít fel és ami szerinte oka volt a királynő érthetetlen irigységének és kegyetlenségének Stuart Máriaival szemben. De semmiféle irigység vagy kisebbségérzés érzete nem tesz érthetővé azt az álnokságot és gyávaságot, amivel a skót királynő angliai fogsága alatt vele szemben viselkedett. Nem tesz érthetővé olyan nagystilű, magas szellemiségű és nagylelkű nőt, amelynek egyébként Erzsébetet megismerjük.

Hogy a skót nemesek jellemrajza helyes, azt kénytelenek vagyunk elhinni az írónak, bár nehezünkre esik tudomásul venni, hogy egy egész országban ugyyszólván nem akadt egyetlen bátor és tisztességes ember. Stuart Mária fivére, férje, szeretője, fia egyik jellemtelenebb, gyávább, aljasabb a másikkal.

Lehet, hogy túl távoli korban éltek, melyet nem szabad a mi erkölcsi mértékünkkel felmérni. De hát abban a korban is nyomon követte a felháborodás és a legkegyetlenebb büntetés a gyilkosságokat és hűségesekeket.

Könyveket sohasem szabadna összehasonlítani, de Zweig két könyve, a két szerencsétlen végű királyné sorsa, tulságosan csábít erre.

Marie Antoinettenak elégtételt ad az író, mikor a minde-

nütt léhának, üresnek ábrázolt kis rokokókirálynő mélységesen emberi kvalitásait felfedi előttünk. Stuart Máriát inkább leemeli arról a piedesztálról, melyre főleg a katolikus írók és történettudósok az ártatlanul szenvedő, angyali királynőt helyezték. Azért Stuart Mária mit sem veszít rokonszenvedéséből, Zweig elfogulatlan ábrázolásában. A szenvedélyből bűnözők nem aljasak és a skót királynő büszke, őszinte, minden szép és nemes iránt fogékony jelleme, szeretetre érdemes akkor is, ha egy szörnyű szenvedély elvakultságában bünt követett el. Talán még emberibbé, sajnálatraméltóbbá teszi ez szemünkben.

Közös vonás mindkettőjükben az a nagyság és lelkierő, mely a szerencsétlenségben bontakozik ki igazán náluk. Marie Antoinette azonban ebben is egyszerűbb és emberibb. Stuart Mária nagyszerű teátrálítással játssza meg utolsó jelenetét. Ez a különbség is talán inkább a korban rejlik, mint az egyéniségben. Bár érdekes ellentét, hogy a rokokó luxushoz szokott, selyemcsipkés operettkirálynő milyen klastromi egyszerűségben hal meg, míg a rideg, disztelen skót udvar szülötte a vérpadig megkivánja a bíbor és arany minden diszletét.

Az író olyan alázatosan szolgálja témáját és az igazságot — vagy azt, amit annak tart, mert hiszen ki merhet századok távlatából abszolút valóságról beszélni, — hogy könyvének szépségei vagy hibái szinte függetlenek az ő írásművészetétől. Stuart Mária életének első husz éve unalmas, eseménytelen, lassu menetű. A könyv első harmadáról is csak ezt mondhatjuk. Az a két év, mikor igazi asszonyi és királyi élete kifejlődik, pattanásig izgalmas, szenvedéllyel telített, minden napja — és a könyvnek minden sora — tulfutott, történésben gazdag, érdekesítő. Shakespearei atmoszférában, shakespearei magaslatocon lüktet, száguld Stuart Mária élete és regénye is. A harmadik rész a bukás után, megint csendes. Tulrészletes, minden drámai tartalom nélkül. Lassu, unalomba fulladó élet, melynek sorsát követi a könyv sorsa is.

Az olvasó ezt a harmadik részt mégis türelmesebben olvassa az elsőnél, mert a szereplőkhöz már köze van. Meleg érdeklődés és szeretet fűzik a szerencsétlen királynőhöz, akit most már követni akar meddő és eseménytelen éveiben is nyugtalanul és résztvevően, remény nélkül, de mégis félve egy elkerülhetetlen befejezés tulkegyetlen előzményeitől és részleteitől.

Nem üdítő olvasmány. Fáradtan és keserűen tesszük le, amiről persze nem Zweig tehet, aki ragyogó írásművészetén kívül pszichológiai történettudósi zsenialitásának is újabb dokumentumát adta ebben a könyvben.

Lucia

Henriette és Thérèse

(Martin Mauric könyve)

Martin Maurice nem ismeretlen a magyar olvasók előtt. Ő írta a *Szerelem* (Terra incognita) című regényt, mely irodalmi sikerén kívül azzal vívott ki érdeklődést, hogy a szerellemnek és a házassáletnek legtitkosabb rugóit vette mikroszkóp alá. Mostani könyve, (alighanem Éj és nappal, vagy Nap és Hold lesz a címe, még nem láttam a magyar fordítást) ugyancsak a terra incognitat kutatja.

Tartalma pár szóval elmondható. Ugynevezett „Ichroman“ elsőzemélyben írt, élménykönyv. Az író, vagy inkább a fiatal férfi aki elmondja, megismerkedik Henriettel, megszereti és magáévá teszi. A lány életében nem ő az első férfi. A háboru alatt, engedett hadba vonuló vőlegénye könyörgésének és övé lett. „Multját“ már jóval szerelmi viszonyuk kezdete előtt meggyónja. Hősünk akkor megértéssel veszi tudomásul. Napról napra fokozódik szerelme, házassági gondolatokkal foglalkozik.

Egy napon, egész furcsa, véletlen képzettársítás révén, eszébe jut elődje. Ez a kép mind gyakrabban áll közéjük. Utóbb már mániászerűen üldözi. A szerelem minden gesztusánál, a másikat látja, aki őt megrabolta. A régi, szüzi Henriettet áhítja, aki az ő számára nem volt és soha sem lehet.

Végre szakít. Párisba költözik.

A lány alázatos büntudattal csügg rajta, leveleket írkaí utána, imádjá. Ő nem bírja elviselni Henriette látását, de lelkében és még inkább testében, nem bír szabadulni tőle. Egy nő sem elégíti ki többé. Henriette szépsége állandóan kísérti. Vágyódik utána és menekül előle.

Hónapok mulva megismerkedik Theresével. Már első látásra megszereti. Sokat vannak együtt és hónapok mulva a barátnője lesz. Ahogy intimitásuk nő, Therese elmeséli élettörténetét. Ebben a történetben van lesbosi szerelm, van házasság és házasságtörés, kalandok, kicsapongások, perverzítások. Mindezeket Therese lányos bája, szelleme, szépsége, jósága elfeledtetik. Hősünk, aki Henriette egyetlen botlását nem bírta elviselni, percig sem érzi zavarónak, vagy problémának azt amit Thereséről megtud. Szereti és boldogan venné feleségül, ha szerelme nem volna főképen lelki természetű.

Therese finom megfigyeléssel disztíngvál: „Ugy szeretsz engem, mint egy férj“.

Ez nem volna baj. A legtöbb házasságban — a boldogokban is — a férj, úgy szeret mint egy férj. De Terézt ez nem elégíti ki. Ő „temperamentumos“ ahogy magáról mondja. Ez a félelmetes temperamentum kétségbe ejti a férfit. Csak társaságban, szabadban, házonkívül boldog Terézzel. Imádjá és

boldoggá akarja tenni. Nem bírja elviselni, ha Therese elégedetlen, vagy ideges. Minden áldozatot meghoz érte, de — amit tesz, az áldozat. Vágyai Henrietté maradnak, aki időközönként — alázatos szerelmes — meglátogatja Párisban és hálásan fogadja gyengédség és barátság mentes, mohó öleléseit.

Lassankint berendezkedik ilyen kettős életre. Délutánja't Terézzel tölti, éjszakáit Henriettel, aki mind sűrűbben és hosszasan él Párisban.

Egy izben két hónapig él már így és csaknem belepusztul. Mielőtt ez bekövetkezne, Teréznek valaki elárulja, hogy megcsalják.

Thérèse elbujik a férfi lakásán és kilesi a szerelmeseket. És itt, a függöny mögött, megtudja a titkot: meglátja milyen a szeretője, mikor Henriettet szereti.

Másnap elutazik. „Ha csak tudjuk, hogy megcsaltak bennünket, semmit sem tudunk“ — írja bucsulevelében. — A módon mulik minden, ahogyan megcsalnak.“

Félév múlva találkoznak.

— Én csak téged szeretlek — mondja neki a férfi.

— Szép — feleli Therese — De engem kellett volna úgy szeretni.

Ennyi a sovány tartalom.

Bár a könyv a legkényesebb kérdéseket tárgyalja, ment attól a brutális őszinteségtől ami például a Lady Chatterlayt jellemzi. Az író az egész természetet segítségül hívja, tenger, és zene, virág, gyümölcs, éhség, szomjúság, sport és cirkuszi akrobatika kölcsönzik kifejezéseik gazdagságát, hogy hasonlatokkal, képekkel, metaforákkal, csaknem allegorikusan ábrázolja, legfinomabb árnyalataiban, azokat a lelki-teszt történeteket, melyeknek analízise a könyv célja és értelme. Művészien elkerül mindent, ami bántó vagy drasztikus, legkevésbé sem frívól vagy csak pikáns is.

Más kérdés persze, hogy fontos-e erről könyvet írni. Nem volna-e helyesebb, ha ezek a dolgok valóban terra incognita maradnának.

Dehát a „Mindenkit meg kell hagyni az ő hitében“ elv, minden oldalról megingott, vallásnál, sociális igazságtalanságoknál, nőkérdésnél és a modern élet minden problémájánál. Hogy az emberek boldogabbak voltak, amíg nem nyitották ki kegyetlenül a szemüket? Lehet. Boldogok az együgyűek. De az emberek már megvetik azt a boldogságot aminek együgyűség az ára. Az emberek inkább kevesebb, de öntudatos boldogságot akarnak.

A szerelem, épen mert a költők úgy állították elénk, mintha hajnalpírból holdsugárból, rózsaszíromból komponált illatos csoda volna, ami szétfoszlik, ha profán módra boncolni kezdjük, rengeteg csalódással és szerencsétlenséggel járt. A terra incognita szakadékaiban bekötött szemmel (a szerelem vak!)

botorkáltak Ámor cselédei és gyakran sebeztek magukat halálra.

Rengeteg kérdés merült fel. Meg nem értett asszonyok, komplikált lelkek, titokzatos Szfinxek, veszedelmes életkor.. Démonok és Casanovák, Don Juanok és Messallinák. Aztán azok az „érthetetlen“ esetek, mikor valaki évekig küzd egy nőért és mikor elnyeri, már meg is unta. Mikor valaki imádja a feleségét és mégis megcsalja. A legjellemesebb emberek teljes megbizhatatlansága szerelmi téren.

Vajjon nem teremt-e egy kis világosságot ebben a chaosban az ilyen irányú irodalom? „Minthogy soha senki hasonló bajokról nem panaszkodott nekem, tagadtam a létezésüket“ mondja egy helyen a könyv és ezt a mondatot választja mottónak az író is.

Persze nem merem mondani, hogy az ilyen könyvek tanulságait alkalmazni lehet a polgári életben. Therese, miután a férjével folytatott házasságát minden szerelme ellenére is csak kint és szenvedést jelent számára, a legelfogulatlanabbul megkísérli mással is, mert bizonyosságot akar szerezni arról, hogy benne van-e a hiba. Ennek a kísérletnek az eredménye csak részben megnyugtató, de több hasonló kísérlet mégis meggyőzik arról, hogy ő egészséges, normális nő.

A mai erkölcsi rendben elképzelhetetlen ilyen megoldás. Asszonyok, akik soha ilyesmiről nem hallottak, hasonló esetben megalázott önérzettel veszik tudomásul gyógyíthatatlan alkati defektusukat, ami aztán lelki és szellemi vonatkozásban is gátolja szabad kifejlődésüket. Férjük fölényes férfi göggel előbb vigasztalja, később sajnálja és végül csalja őket.

Pedig talán kisebb baj egy asszony számára elveszíteni egy férjet, de megtalálni önmagát, mint megőrizni egy látszólag intakt házasságot, de egész életén át az elégtelenség és kisebb-értékűség ballasztját cipelni és rejtegetni, mint valami csunya testi hibát, vagy családi szegényfoltot.

Megoldásokat persze Martin Maurice sem kínál. Csak megpróbálja fellebbenteni a függőnyt egy álszeméremből titkosnak tartott területről. Megpróbál magyarázatot keresni arra, hogy „sokféleképpen lehet szeretni, sőt még nem szeretni is sokféleképpen lehet“.

Finom analízissel mutatja meg test és lélek rezdüléseit, együtt, külön és szemben egymással. Ennél a szembenállásnál, legmeglepőbb, hogy férfiről van szó. A nő szerelmén ilyen kettéhasadásával inkább találkoztunk már az irodalomban is, az életben is. De férfiszexuális, ha szép fiatal nő a tárgya, nem szokott ilyen elvont lenni. Vagy inkább, az ilyen testetlen, ideális érzés, férfinél nem igen fokozódik nagy szenvedéllyé.

No de ugy látszik ilyen is van. **There are more things in heaven and on earth...**

Ha kikapcsoljuk azt a nehezen eldönthető kérdést, hogy

helyes-e ezt a tárgyat bolygatni, hogy irodalmi tárgy-e ez és szabad-e ma könyvet írni, melyben nemcsak, hogy ez van, de **csakis** ez van, akkor egy remekül megírt érdekes és abszolút nivós regény marad, melyből ha nem is vonhatunk le praktikus tanulságokat, mindenesetre tágitja horizontunkat, közelebb hoz sok mindenhez ami — hiába akarjuk tagadni — emberi. Megértőbbé, elnézőbbé tesz és megtanít megbocsátani olyant, amit tapasztalatlanságunkban és tudatlanságunkban gőgösen elítélünk és megvetünk.

Lucia

Essad bey: Mohamed

Essad bey az arab nép tragédiáját, letűnt és újból felkelő dicsőségét rajzolja e műben. Annak igazi hőse az izlám és az arab nép, bármilyen jelentékeny szerepet játszik is abban Mohamed.

Az arab homoksivatag, amely a megélhetés nehézségei folytán lehetetlenné teszi az elkülönült törzseknek egy nemzetbe forradását, mely nem tűri a népesség tartós elszaporodását és szükségessé teszi, hogy időnként a fölös népesség elvándoroljon, magyarázata az arabok minden fizikai és erkölcsi tulajdonságainak, az igénytelenségnek, a józan önmegtartóztatásnak, a férfias bátorságnak, az örökös harcrakésztségnek, az adott szó szentségének, a vendégszeretetnek, az örökös vágyakozásnak valami jobb után. Izmael ivadékainak tudják magukat és úgy érzik, hogy joguk van azon igazságtalanság jóvátételéhez, amelyet Ábrahám követett el akkor, midőn fiát Izmaelt a sivatagba üzte, a termő földet pedig másik fiának juttatta. A sivatagi szárazság koronként fokozódik, ami csak erősíti az igazságtalanság eme érzését. Az izlám az arab nép ezen meggyőződésének a kifejezője és azon vágyának, hogy joga van új, termékenyebb hazához, ahhoz, hogy megszűnjék az arab szegénység és szenvedés.

Mohamed tökéletes arab volt. Szépnek és nemesnek találta az arab tulajdonságokat, igazságtalannak a nyomorát és igazságosnak jobb élet utáni vágyódását. Osztozott népének minden hibáiban és erényeiben. Szegényes gyerekkorában juhokat őrzött és karavánokat vezető kereskedelmi utazó lett ifjú korában. Kérdemelte a becsületes, a megbízható jelzőt, mely arab szájban, mint a hűség és szótartás szinónimája, a legnagyobb kitüntetést jelentette. A becsületes, jelentéktelen, átlag arab életét élte, mindaddig, míg a gazdag Hadidszát nem vette feleségül. Ekkor minden átmenet nélkül megnyilatkozott benne a rendkívüli ember, a próféta. Viziók gyötörték, öntudatlan

transzban elevennek látta az élettelen természetet, Isten anygaival társalgott.

Essad bey nem pszichológus. Mesteri rajzát nyújtja a próféta és a politikus életének, de meg sem kísérli azon lélektani kapcsolódások feltárását, melyek a juhpásztor és a kereskedelmi utazó lelkét összefűzik a prófétával. Készen állítja elének Mohamedet, a prófétát és politikust, a nagy emberismerőt, a békés és harcos hódítót, holott szegénysége megszűntének külső ténye nem magyarázza a hirtelen belső átalakulást, a józanság, a primitívség nem változhatott azonnal exaltáltsággá, rendkívüliséggé, belső lelki előzmények nélkül. A műben meg elevenedik előttünk Mohamed élete folyása, az, hogy miként nőtt ki Mohamed Mekka lenézett félbolondjából és üldözött újítójából Arábia urává, miként törte az apró nemzetségeket és törzsfőnökeiket egységes arab nemzetbe, a széthúzó arisztokráciát demokratikus egyeduralomba, miként nyert meg a beduin erkölcsökbe mélyen beágyazott erkölcszánával minden arabot.

Mohamed nem ítéli el az emberi gyöngeségeket, nem törekszik az emberi természet megváltoztatására, nem hirdeti a lealázkodást, a lemondást, nem a gyengeségre, hanem az erőre akar támaszkodni. A férfias bátorságot, a női gyöngédséget, a szótartást, vendégszeretetet, harcrakészséget, mindent, ami az arab és különösen Mekka szemében drága, vallási és erkölcsi rendszerének talpkövévé teszi. Csak kiegészíti a jótékony-sággal, a régi tradíciókból táplálkozó egy Isten hittel. Céltudatosan teszi meg legfőbb hitcikkének részévé Isten egyetlensége mellett a próféta egyetlenségét és amint a sok Isten helyébe az egyetlen Istent lépteti, úgy a számtalan nemzetség helyébe az egyetlen és egységes nemzetet, eltörölve minden nemzetségi kapcsolatot. Az egy Istenbe és egy prófétába vetett odaadó bizalom félelmetesen megnövelte a fanatizmusba dagadt arab erőt és hirdetik, hogy ez az erő a hívőt a hitetlenek urává teszi. A tulvilág csak folytatása a földi életnek, fokozása minden élvezetnek, amit a földi élet nyújt. A parádicsomra legelső sorban a harcos, a katona hívő számíthat.

A vallásalapítóból nyilván kiütközik az államférfiu. Mohamed egyéniségének ezen kettőssége magyarázza azt, amit Essad bey nem is érint: a vallásalapítói őszinteségébe vetett képtelenséget. Voltak, akik humbugnak tartották prófétaságát, becsapást, félrevezetést szolgáló meznek, mely csak takarója volt hatalmi és politikai céljainak. Azt hiszem, hogy ez egyéniségének teljes félreismerése. Minden nagy egyén igazi valóságnak tartja a maga elképzeléseit, látomásait és meggyőződéseit, magasabb valóságnak, mint azt, amit érzékelünk és éppen ezért lényüknél fogva a legnagyobb mértékben őszinték, ha másként látják is a valóságot, mint mi köznapi emberek. Mohamed szemében egybeforr a vallás a politikával, a politika a vallással és

mind ez az arab nép nagyságával. Rajongásához, célkitűzéseinek őszinteségéhez, fanatikus hitéhez semmi kétség nem férhet, minden tette egész, élete bizonyítja ezt és bármennyire különösnek találjuk is mindennapos érintkezését Isten angyalaival, ez mit sem változtat mélységes komolyságán és szuggesztív igazsághirdetésén.

Mindenben példaadó volt. Az egyszerűségben, az igénytelenségben, a bátorságban, a jótékonyágban, a ravaszságban. A jótékonyt az szociálpolitikai intézménnyé emelte. Mindenki köteles volt jövedelmének tíz százalékát jótékony célokra áldozni, maga az állam a zsákmányból őt megillető egyötödöt és az adók egyötödét fordította erre a célra. Micsoda új felfogása ez az egyén és az állam kötelességeinek az ókori állammal szemben.

Sajnos, hogy a Korán által hirdetett vallási türelem elvét megzavarta és untalan áttörte a politikai türelmetlenség. A zsidó vallás elvi megbecsülése nem akadályozta abban, hogy az őt lenéző és terveit keresztező zsidó törzseket el ne pusztítsa és hogy ne legyen türelmetlen az ellentálló keresztényekkel szemben. Hirdette a humanizmust a háboruban és bizony sokszor kegyetlenkedett. A paradicsomból kizárta a hitetleneket, akiknek haláluk után a pokol az osztályrészük. A más vallásu legkegyesebb lelkek is az örök pokolban kárhoznak, míg a legbűnösebb hívő is csak kis ideig szenved ott, hogy azután megtisztulva a paradicsomba jusson.

Emberi gyengeségei a politikusé. Nem riad vissza orgyilkosságtól, de sokszor megbocsátó, sőt nagylelkű legelkeseredettebb ellenségeivel szemben. Nagy tisztelője volt a költőknek, de gunyverseiket nem tűri és írójukat megöleti. Áhitattal merül imába, szereti a nőket és a jó illatokat.

Milyen különös egy próféta, mennyire más, mint a többi. Milyen különös keveréke a földi dolgok fölött járó elvontságnak és az azokhoz kapcsolódó gyakorlatiasságnak. Egész lényé és minden tanítása a földben gyökeredzik. A homo sum nihil humanum a me alienum puto elvének a vallását hirdeti. A tisztán erkölcsi ideálokban felolvadó vallásalapító nem ismer megalkuvást, ideáljai földöntúliak, birodalma nem e földről való, elérhetetlenül eszményies. Mohamed vallása nem merül ki elvont erkölcsi eszmékben, felöleli az egész emberi életet, gyakorlati, elérhető, a legprimitívebb lélek által is megérthető valóságot. Ezért rögtöni sikerei, hiveinek fanatikus ragaszkodása. Az arabok született józanságával párosult gyakorlati érzék, a reális lehetőségek meglátása oly vallást teremtett, mely tárgyilagos világosságban és minden titokzatosság tagadásában messze fölülmulja a többi, mondja szerző művének egy helyén. Vannak a műnek lélektani fogyatékoságain kívül egyéb hibái is. Nem látja meg a hősében és tanaiban rejlő mélységes ellentmondásokat, az elvi szépségekkel szemben a gyakorlat-

ban mutatkozó fogyatékoságokat, ami elkerülhetetlen folyamánya az emberi gyöngeségekkel történt megalkuvásnak és transcendentális erkölcsi elv hiányának. A legmagasabb emberi erények megkövetelése sem pótolhatja a gyakorlaton felülmúló ideálkitűzést. A politika és vallás elkerülhetetlen ellentmondásai ezek, melyek Mohamed egyéniségének méltatásánál nem hagyhatók figyelmen kívül.

A siiták és szunniták két felekezete is a prófétának, a szép Ayesa iránti szerelméből ered. Marie Antoniette nyaklánc esete ez tizenkét századdal korábban. A szép Ayesa a próféta karavánjával a sivatagba rándul és közvetlen a karaván visszaindulása előtt veszi észre nyaklánc elvesztését. Annak keresésére indul. Ezalatt a karaván távozik, a szép Ayesa egyedül marad a sivatagban és csak 24 óra múlva éri utól a karavánt egy fiatal deli arab társaságában. A hangoskodó gyanu és a vádaskodók szóvivője Ali, a próféta fogadott fia. A szép Ayesa ezt sohasem bocsátotta meg. A szerelmes próféta napirendre tért az eset fölött, de Ali csak nehezen lehetett kalifa, utódai pedig soha. Ma is áll a harc az Ali utódok trónöröklési jogosultságáért kardoskodó siiták és a szép Ayesa igazát valló szunniták között.

Mohamed világa zárt világ volt mindazokkal szemben, akik rajta kívül állottak. Kétségtelen, hogy a maga híveit kiragadta a régi primitiviségből, új eszmevilágot plántált beléjük és mindenképpen új korszakot, magasabb életstandardot jelentett számukra. De nem állítható egy nivóra Nagy Sándor és Róma impériumával, amint azt szerző teszi, midőn Róma igazi utódjául az iszlámizmust vallja. Nagy Sándor hellénizmusa és a római impérium minden nép számára az elzárkózó nemzetiségtől való elszakadást, az összeolvadás és a megbékélés lehetőségét jelentette, a pax románát. Mohamed csak a maga hívei számára jelentett békét, míg a hitetlenekkel szemben az örök harcot hirdette. Szerző önkéntelenül önmagára cáfol, midőn azt hangsúlyozza, hogy az iszlám célja nem a küzdelem, hanem a béke, az egységes vallás szabályaival megfékezett emberiség végleges békéje. A vallás azonosságától feltételezett béke azonban a valóságban a harcot jelenti, aminthogy az iszlám egész története harcok sorozatából állott.

Essad bey a modern kultúrember szemüvegén át látja és állítja be Mohamedet és az iszlámot.

Az iszlám magas kulturája nem terjedt ki a nagy tömegre, mely szó szerint hitt a Koránban, csak a hatalom birtokosaira és közelálló párthíveire korlátozódott, kik szélesebb látkört engedhettek meg maguknak. A külföldre sem jelentett asszimilálható kulturát, elszigeteltségre volt ítélve. Legfényesebb elméi is idegenszerűleg hatottak, a próféta árnyéka határt szabott a szellem bátorságának. Ezért más a reneszánsz, más az

ujkori európai kultúra, melyet pedig szerző az arab kultúrájárulékának, leszármazottjának és nélküle lehetetlennek tart.

Vigasztaló azonban az, hogy az örök békétől olyan meszeálló kultúra jeles szószólója is az örök békében látja a kultúra végcélját. Mintha minden nagy nemzeti megmozdulás háttérében, hacsak mint eszmény, ott lenne az örök béke, mint ha minden nagy véröntés annak végleges megszüntetését célozná.

Szerző küszöbön látja az arab nemzet és az izlám megújodását, lelkesen hirdeti az ex oriente lux-ot. Az új próféta, a modern Mohamed az arabok egyesítésére törő Ibn Saud lenne, az örök béke önkéntelen megvalósítója. Nem tudunk benne hinni, eddig ez az út a kizárólagosság és a szellemi tespedés útja volt. Az örök békét pedig csak a mindenkit magához ölelő, szabadságban szárnyaló szellem hozhatja meg.

Essad bey stilusa minden dicséretre méltó, világos és festői, szárnyaló ott, ahol a tárgy természete megköveteli, ridegen tárgyias ott, ahol ismertet. Sohasem fellengző és sohasem száraz, mindig érdekes. A fordítás jó.

Dr. Stern Lázár

Harold Lamb: Dzsingisz Khán

Az iskolákban Dzsingisz Khánról és mongoljairól azt tanultuk, hogy végigsöpörték Ázsiát és Európát és hogy teljesen céltalanul, l'art pour l'art, elpusztítottak mindent, amit utjukban találtak, embert és vagyont, mintha céljuk nem is az állandó megszállás, a világnak új formába öntése lett volna, hanem csak a hódítás, a győzelem, a pusztítás perverz gyönyöre vezette volna őket.

Későbbi átgondolásunk, de újabb olvasmányaink is közelebb hozták értelmünkhöz a mongol rejtélyt. Beláttuk, hogy Dzsingisz Khán nem lehetett közönséges rablóvezér és hogy a mongolok sem voltak érthetetlen fenevadak, visszamaradtak, más életfelfogású emberek voltak, de emberek.

Lamb könyve egyforma világosságban tünteti fel Dzsingisz Khánnak úgy nagyságát, mint primitívtségét. Élete végén maga Dzsingisz Khán is tünődött azon, hogy igazán jól tette-e hogy annyi embert megölt és hogy annyi kultúrát és vagyont elpusztított, de hozzátette, „de hát mit is tehettem volna velük.”

A zseniális és primitív barbár lelkivilága nyilvánul meg ebben. A primitív Napoleon, aminthogy Napoleon is a kultúr-Dzsingisz Khán volt kisebb méretekben.

A szellem csodálatos fegyverével volt vértézve Dzsingisz

Khán. Intuitív, rögtön működő, mindent átlátó és előrelátó elme, lebirhatatlan energiája és nagyszerű szervezőképességű kormányzó. Az ismert világ háromnegyede állott hatalma alatt. India és Japán kivételével. Az egész ismert Ázsia, Európa nagy része, Oroszország, Lengyelország, Magyarország és a Balkán-félsziget, valamint Németország egy része, sokszorosan nagyobb, mint volt a római impérium, vagy az izlám.

Egy törvény szabályozta az óriási birodalmat, megkísérelte ideális kapcsolatokba fűzni a központfutó részeket. Hadjáratainak jelentékeny részét maga vezette, vagy személyesen is jelen volt hadseregénél vagy távolból vezette a seregeket nagyszerűen megszervezett futárrendszer segítségével.

Szerző Rómára gondol, mint mintaképre és Dzsingisz Khán az ő szemében, ha akaratlanul is, mint az örök béke megvalósításának heroldja szerepel. Lehet, hogy a kifejezett cél nélkül csupa hódításvágyból háboruskodó nagy Khán, ha tovább él, határt szabott volna hódításainak és hozzálátott volna azok tökéletesebb megszervezéséhez, szilárdabb alapkövek lerakásához, erősebb kapcsolatok alkotásához. Lehet, de nehéz ebben hinni, ismerve egyéniségének zabolátlanságát és szörnyű harci vágyát. Azt azonban el kell ismerni, hogy olyan népeket kényszerített egymás közelségébe, akik hirtől is alig ismerték egymást, olyan népeket kényszerített békébe, akik örök harcban állottak egymással. Felrázott és összekevert mindent, ami kezébe került. Eltérő életeteket és ellenséges eszméket hozott kapcsolatba, amelynek nyomán szellemi élet csirázott ki ott is, hol addig alig volt szellemi élet. Gyakorolta a vallási türelmet és nem gátolta a szellem szabadságát. Birodalmában és udvarában a bonz, az érsek és a rabbi egyforma megbecsülésben részesült, az arab költészet utóvirágzását éli.

Olyan volt, mint a várost pusztító tűzvész, vagy árvíz, mely lehetővé teszi annak szebb, fényesebb felépítését, majdani boldogabb jövőjét, de ki óhajtaná ezt ilyen áron, a pusztulás és milliók boldogtalansága árán? Csak később, mondhatatlan szenvedések után fakadt abból áldás, az egymást addig nem ismerő nemzetek között teremtdőtt gazdasági kapcsolatok révén és az addig reménytelenül részekre szakadt orosz sikság nemzetiségeinek erőszak útján lehetővé vált egységbeforrasztásával.

A könyvvel szemben túl nagy igényeket nem szabad támasztani. De megtaláljuk benne mindazt, amit az egyéniség életének és tetteinek, a népek életmódjának és harci összeütközéseinek eleven és világos leírása nyújthat. Folyamatos előadás és gördülékeny stílus élvezetes és érdekes olvasmánnyá teszi a művet. A fordítás itt-ott akadozó és kissé nehézkes, de egészben véve jó.

Dr. Stern Lázár

Nusics, a Miniszter felesége és Budapest

Most, amikor már rohamlépésben közeledik Nusics Branszláv darabja, a „Miniszter felesége“, Budapesten az ötvenedik előadás felé, jóleső megállapításokat tehet, akinek szívügye a jugoszláv-magyar kulturközeledés kérdése.

Már a bemutatón éreznünk kellett azt a fenntartás nélküli meleg érdeklődést, ami a jugoszláv szerző darabja iránt megnyilvánult. Aki jugoszláviai végignézte ezt az előadást, a meghatódottság érzése nélkül nem nézhette sem a szívből kacagó és tapsoló közönséget, sem a színészeket, akik a művészet internacionális magaslatain izig-vérig átérezték szerepüket.

Nusics szatirikus műveiről általában az a felfogás, hogy a saját népét és országa közállapotát figurázza ki, de hogy meszerien találó vágásait napról-napra annyian nézik és élvezik, legjobban bizonyítja, hogy mondanivalói és alakjai általános emberek a maguk fogyatékoságaival és azért ragadja úgy magával a nézőt, mert az emberi lélek igazi arcát mutatja meg. Persze a maga egyéni görbe tükrében.

Már Bécsben is nagy sikere volt ennek a darabnak, de hogy itt Budapesten ilyen népszerű lehetett, annak sokkal nagyobb a jelentősége, mint más, ugynevezett külföldi sikernek. Ezt talán felesleges is kihangsúlyoznunk és csak azért tesszük, mert jó ezzel a gondolattal örvendezni.

Itt Budapesten talán mindenki elmegy most a Bethlen-téri színházba, hogy megnézzé a Miniszter feleségét. Mondhatni társadalmi különbség nélkül, de inkább azt kell megállapítanunk, hogy elsősorban a magyar ur társadalom színe-java az érdeklődő. Tábornokok, a minisztériumok és egyéb közhivatalok urai, hogy neveket is említsek: Darányi földművelésügyi miniszter, Hómann Bálint kultuszminiszter és még sok más kapacitás.

A színészek valóban elsőrangot produkálnak. Nem kis feladat. Naponta kétszer. Gellért Lajos, az ismert nagytehetségű színész Vászba bácsijának példátlan sikere van. Állandó derűtlenség között dadog ki sok emberileg megszivlelendőt és „zsivió“-felkiáltásokkal koccintja pálinkás poharát. A minisztert Darvas Ernő ábrázolja. Nagyon eredeti figura nagy bajuszával és jószágot csurgató családapai hangjával, hivatali komolyságával. Erős belülről eredő becsületessége, kitűnő kontrasztja Vászba bácsinak és nincs a világnak olyan népe, ahol ez a két típus föl nem lelhető. Fenyő Emil, a miniszter veje jugoszláviai, kanizsai származású értékes színésztehetség, évekig külföldön élt és sok filmen szerepel. Mint annyi tehetséget, őt is a német viszonyoknak köszönheti Budapest.

A darab főszereplőjéről, primadonnájáról, Kökény Ilonáról külön fejezetet kellene írunk. Igazi nő, igazi asszony, igazi

színész. Ebben a háromságban több, nagyobb, tökéletesebb már nem is lehet. Szó van róla, hogy Nusics fellátogat Budapestre, ezt már azért is kellene tennie, hogy Kökény Ilonát megláthassa. Semmi sem adhat szerzőnek tisztább és nagyszerűbb örömet, mintha az elképzelt alakját ennyi tökéletességgel látja meglevenedni. Olyan ártatlanul komisz és tudatlan, olyan tudatlanul tisztességes és rendes, hogy szeretnünk kell fogyatékoságaival együtt. Minden női tulajdonságot magába egyesít, de nem akad nő, ki magára ismerne benne. És ez az igazi. Önkéntelenül a krisztusi álláspontra helyezkedünk vele szemben: Bocsásd meg uram, nem tudja, mit cselekszik.

De talán ezzel éppen a szerző nézetét tettük önkéntelenül magunkévá...

Nusics Braniszláv meghódította Budapestet. A jugoszláv kisebbségi írónak ez a siker a legnagyobb öröm. Olyanféle, mint amikor a két gazdag rokon az ő portáján találkozik. A kisebbségi író egy függvénynek, mondjuk kapocsnak érzi magát a két büszke rokon között, akik megvannak talán egymás nélkül, de a kisebbségi író nehezen létezhet nélkülük, neki szüksége van mind a két gazdag rokonára, hogy hivatását betölthesse.

Szomszéd országok nem exotikumok egymásnak, hogy ezen a réven érdeklődjenek egymás iránt. Kultúrájuk sokban rokon, de a nyelv erős válaszfal ennek felismerésében. Aztán a politika, a rivalitás és az a sok mesterséges kínai fal, amivel a művészetnek meg kell birkóznia, hogy leomoljék. Jelentős, nagyon jelentős a Nusics-darab sikere Budapesten. Komoly jele annak, hogy a kultúra és megértés előbb-utóbb egymásra talál ott, ahol igazi írók és művészek vernek hidat ennek.

Gergely Boriska

Budapest, 1935 november.

Schöpflin Aladár: Ady Endre

Nyugat kiadás

Azzal kezdem, amivel végezni kellene: Szép könyv, okos könyv, finom könyv, az ember úgy válik el tőle, mint egy báránytól. Szeretné azt mondani neki: a viszontlátásra!

Ady Endre valamikor az irodalom centralis problémája volt. Támadták és rajongtak érte, vitatták és magyarázták, a hivatalos körök hallani se akartak róla, hívei viszont mindenkinél különbnak tartották. Az ilyen vitát kétféleképpen lehet eldönteni. Vagy meg kell várni, míg a közvélemény lehiggad és az idő lefaragja a jobb- és baloldali túlzásokat, vagy az olvasónak egyedül kell az értékmegállapítást elvégeznie. Időközben

már mindakettő megtörtént. Értelmes és irodalmi érzékkel bíró olvasó már régen megállapította, ki és mi volt Ady az irodalomban. Schöpfung könyve viszont, ha nem is a hivatalos, de az annál többet érő: a hivatott szakértő véleménye. Ez a könyv nem Ady életrajza, hanem Ady költészetének életrajza. A költő életének adatait annyiban tárgyalja, amennyiben költészetének megértéséhez nélkülözhetetlenül szükséges. Annál többet foglalkozik Ady szellemi fejlődésével, kezdettől fogva haláláig. Itt sok új dolgot mond el, sok új szempontot vet fel, sok olyan összefüggésre mutat rá, amelyet nélküle sohase tudtunk volna meg. Eredeti, új, egyéni s a mi fő, értékes szempontjai vannak, felfogása nagyon gyakran új és meglepő s a dolgokra vonatkozó okfejtése a logika világosságától fénylik. Ezért nem igazságos Schöpfung önmagával szemben, mikor ilyesmit ír: „A képet, melyet Adyról fel akarok mutatni, nem tekintem kizárólagos tulajdonomnak. A kortársnemzedék Adyról való tudatát adom át...” stb. Itt a szerzőnek nincs igaza. Ez a könyv a szerzőé, eredeti, új, egyéni könyv ez, amely talán a legkiválóbb azok között a könyvek között, amelyeket Adyról irtak.

Sokat kellene írni erről a könyvről, ha az ember részletesen akarna foglalkozni vele, mert a könyv is sokat közöl az olvasóval. Világosan, logikus sorrendben tárgyalja az Ady-problémát, kitér csaknem minden Adyval kapcsolatos kérdésre, mindenütt érthetően közölve a maga egyéni és disztigvált álláspontját. Ez az álláspont nem fordul sem jobbra, sem balra, kizárólag az igazságot képviseli oly pontossággal, amennyire arra ember képes. Nyolc fejezetben tárgyalja mondanivalóit az első készülődéstől a költő haláláig. Egy ország teljes irodalmi életének pontos rajzu leírása mellett élénk állítja Adyt, de úgy, hogy az olvasó egyszerre érzi és látja a család, a környezet, a társadalom, a különböző városok, a párisi utak, a különböző szerelmek, a közállapotok, a politika, a magánélet számos, gyakran egybefonódó tényezőjének az Ady költészetére gyakorolt hatását.

Van verse, melynek háttere a politika felé mutat, van olyan, mely párisi szerelmére; van, amely lumpoló társaságára, zilahí diákéveire, az akkori szellemi problémákra, a szocialisták és konzervatív körök közötti harcra, egy csöndes sétára a Bois de Boulogne-ban, az egy óriási hangvilla minden hullámát és rezgésszámát mutatva.

Igy rajzolja meg Adyt, organikusan beállítva a talajba, melyből származott, a környezetbe, melyben élt, kimutatja rajta a szellemi hatásokat protestáns impresszióitól kezdve a Nyugatig, Szilágytól Párisig, olvasmányokon, nőkön, barátokon, ellenségeken keresztül. Az az Ady, aki a Schöpfung könyvéből tekint reánk, nem érthetetlen fenegyerek, vagy züllött alkoholista, nem különködő versíró vagy mindent eltiporni akaró forradalmár, hanem gondos és lelkiismeretes költő, akinek a

költészet s a saját költészete szent, amelyet becsületes, százszázalékos odaadással szolgál. Politikai állásfoglalása sem kaotikus handabandázás, hanem mélyről jövő meggyőződés eredménye, olyan meggyőződésé, melynek központjában a fajta testvéri szeretet állott. Arról persze lehetne beszélni, hogyha a véletlen kellő hatalmat adott volna kezébe, jobban tudta volna-e átalakítani a dolgokat, mint az akkori hatalmasok. Meddő kérdés, amelyre nem lehet felelni. De dacoskodása igazolható jóhiszeműségén alapult, amelyet csak ellenségei gondolhattak felforgató agresszivitásnak. A nyolc fejezet és a hozzájuk csatolt elő- és utószó mindegyike mesteri remeke a finom lélekelemző analízisnek, bár nem igazságos dolog itt csupán pszichológiai elemző munkáról beszélni, mikor a történelem, földrajz, szociológia s egyéb tudományágak minden itt felhasználható eszközét is alkalmazza. Sok tudás van ebben a könyvben felhalmozva, sok adat, sok életismeret s mindenek fölött: finom, éles kritikai érzék hajszálpontos munkája van benne, olyan munka, amelyet kizárólag az igazság keresése vezetett.

Nyolc fejezet nem sok ugyan, de ha az ember meggondolja, hogy majdnem minden oldalon egy-egy új problémát tárgyal, akkor az olvasó tisztában lesz vele, hogy itt nem 214 üres oldalt kap, hanem egy nagyszabású monográfiát, amelynek mondanivalója seholsem csökken, hanem oldalról-oldalra gyarapszik. Sűrű, tömött könyvet, amelyben a mondanivaló zsufolt gazdagságát egy lucidus elmeteremtő világossága teszi kellemessé értelmünk számára. Majdnem minden oldalon van valami, ami meghökkent újszerűségével, frappáns eredetiségével. Majdnem minden oldalon van néhány sor, amelyet alá kellett huznom, hogy elragadtatásomnak kifejezést adjak. Egy versét idézi (Az ágyam hívogat), melyben a sor másik fele mindig ismétlődik a következő sorban. Schöpfung azt mondja, hogy ez a forma „Az ágyban hasztalanul fetrengő, az étellel halállal kinosan gyötrődő ember vergődését félelmes teljességgel fejezi ki.” „Általában a képek és asszociációk kimeríthetetlen gazdagsága, amivel egy témát a versek százain át tud variálni az egyhangúság színe nélkül, költői kellemének egyik legfőbb ereje.”

Ahol a versek magyarázatáról ír, finom analízissel igyekszik megközelíteni a költői teremtés titkait. Sőt van bátorsága megmondani, hogy az értelemnek is vannak határai. Az „Özvegy legények tánca” és a „Fekete zongora” Schöpfung szerint is csak sejtetem, amelyet nem lehet százszázalékosan megmagyarázni. „Aki ezt nem érti, az olvasson miniszteri rendeletet.”

„Az ötsoros strófák tompa rimtelenségébe úgy csap bele az utolsó sornak a másodikkal összecsengő ríme, mint egy minduntalan ismétlődő órakondulás.”

Az „Ős kaján” Ady „Énjének árnyéka.”

Milyen mély pszichológiai finomság a következő mondat: „Valahol lényre sejtjeiben benne kellett, hogy legyen, mint csíra, az élet ideiglenességének tudata. Nagy mohósága, mellyel az életbe vetette magát, nem is volt más, mint ennek a tudatnak a kompenzálása.”

Ilyen természetű tanulmányt írni nem könnyű. Nem könnyű Ady költészetének lényegét kihámozni, nem könnyű a kritikus gondolatait érthető és világos formába önteni s legkevésbé könnyű azt az olvasóval élvezetes módon közölni. Schöpfung ezt a hármast könnyen győzte le. A már említett értékek mellett része van ebben szép és élvezetes stílusának, világos és finom mondatainak, amelyeket egyenletes ritmus zeneje kísér. Puha hullámu, kellemesen ömlő stílus ez, csiszolt és harmonikusan ötvözött mondatokkal, lágy rugózási hullámos esésekkel és emelkedésekkel, az embernek szinte az az érzése van, hogy kényelmes Pullmann-kocsiban ül. A Schöpfung stílusa a jelenkori széppróza egyik legfinomabb hajtása. Rövid és hosszú mondatok harmónikusan fonódnak egymásba, szervesen vegyülnek össze, a gondolati tartalom s a mondat formája szorosan egymáshoz illeszkednek. Mindez szinte zenei érzést nyújt, ami prózai írásnál különösen nehéz és kivételes stílusművészet eredménye.

E sorok írója régebben abban a szerencsében részesült, hogy hosszabb időn át Schöpfung baráti köréhez tartozhatott. Verseket vittem hozzá, amelyek megjelentek a Vasárnapi Ujságban. Az ismeretségből barátság lett, amely többet ért a husz koronáknál, melyeket mohón csusztattam zsebbe s a dicőségénél, melyet a nagytekintélyű folyóirat nyilvánossága jelentett. Ez a barátság számomra sokat ért. Akkor is azt láttam, amit most a könyvében látok. Az igazság szeretetét, őszinte jószándékot, becsületes törekvést minden emberi jelenség megértésére. Támogatást a kicsikkel, önérzetes őszinteséget a nagyokkal szemben, az irodalom szeretetét, ítéletben mértéktartást, in dubiis ad melius szempontot, az újban felismerni a jót s a régivel szemben mértékletes kritikát. Bátor kiállást az elfogult közvéleménnyel szemben, akkor is, ha ez kockázatot jelentett. Közről figyelhettem egy nagy elmét, közről kaptam egy tudós puritán gondolatait. Rajta keresztül jobban értettem az irodalmat és jobban értettem az életet.

Minden ítélete újság és érték volt, amelyet szomjasan szívtam magamba. Amit az olvasó ebben a könyvben talál, azt és ahhoz hasonlókat én huszonöt esztendővel ezelőtt élveztem. Volt egy ház egy milliós városban, ahova örömmel mentem s ahol irodalomról, tudományról, művészetről hallottam szavakat, melyeknek legkisebb morzsája is fontos volt számomra. Ezek az együttlétek olyasmik voltak nekem, mint a hamuba sült pogácsa a szegény vándor tarisznyájában. Ma is őrzöm

őket. Ha valamire vittem az életben, abban része van ezeknek a baráti együttléteknél. Ez ugyan különösen hangzik, hiszen én más pályán működöm. Az értelem világossága, a dolgok mélyére ható analízis, penetráló intelligencia, a problémák több, néha ellentétes szempontból való vizsgálata, objektivitás, érett gondolkodás, távoli összefüggések villámszerű áttekintése, a dolgokat gyökerükig vizsgálni, az embert ismerni szinte kozmikus összefüggésekig, megfontolt véleményformálás, tisztelet az ellenvéleménnyel, diszciplína önmagunkkal szemben: hol van olyan tudományág, ahol ezek az értékek ne volnának fontosak?

Miért irtam le ezeket a dolgokat, amelyek — látszólag — nem tartoznak egy könyvkritika keretébe? Azért, hogy az olvasó tudja, hogy kit olvas, hogy ebben a könyvben tiszta „tegyészet”-ben megtalálja mindazokat az értékeket, amelyek az emberi elme legszebb diszei.

Aki szereti a szellem szépségét, az ítéletek célbataláló biztosságát, a kutató elme analitikus munkáját, finom korrajzot, társadalmi képet, irodalmi finomságokat egy csiszolt és művelt próza hajlékony mondataiban, az olvassa el ezt a könyvet és igazat fog adni nekem.

Ambrus Balázs

Hunyady Sándor: Az ötpengős leány

Athenaeum 1935

Érdeklődéssel vettem kezembe ezt a könyvet, nemcsak azért, mert szerzője ifjúkori barátom, akivel az ifjuság hajnalán pár évet töltöttem együtt, nemcsak mert egy nagy irodalmi tekintély örököse s mert a színházi irodalom világában kivételes sikerekre tekinthet vissza, hanem azért is, mert novelláskötettel jelentkezik, oly műfajjal, amelyről sokan azt hiszik, hogy idejét multa. Kiadók mondják, hogy a közönség a regényt szereti s inkább olvas háromkötetes regényt, mint rövid novellát. A Hunyadi Sándor könyvéből azt látom, hogy a novella él s élni fog tovább is. Valamikor Lovik, Herczeg, Heltai, Cholnoky mesteri műveket irtak, egy-egy novellájuk megragadta az olvasót s hosszú időn át foglalkoztatta. Az idők megváltozása, az élet terhesebbé válása, az izgalmak fokozódása, a megélhetés nehézsége, a kenyérkereset gondjai okozták, hogy az olvasó elkívánczik a körülötte levő dolgoktól. Figyelmét másfelé kívánja terelni, narkotikum kell neki, hogy gondolatait erősen lekösse: más millióba vágyik, mint amelyben él, hosszú időre el akarja terelni figyelmét önmagától, gyökeres átalakulást akar saját gondolataiban elérni: mentaltását, figyelmét, lelki éghajlatát akarja megváltoztatni, ezért

keresi a regényt, amely nagyobb dimenzióival, szélesebb kerekteivel erre alkalmasabb, mint a novella. Ezeken a novellákon rögtön látni, hogy gyakorlott kezű, rutinos író tollából kerültek ki. Biztosan ragadja meg mondanivalóját, látja és hallja azt, amit az olvasóval közöl. Csupa jól karakterizált markáns alak: ha az ember találkozna velük, felismerné őket személyesen is. Az első novella egy meleg emberi érzéstől áthatott szociális helyzet- és lélekrajz, amely szinte párolog az átélés melegétől. Egyszerű, közvetlen, meleg és megrendítő. Kis kezei dacára is hatalmas!

Helén és Eliz inkább teoretikus elgondolás, színpadra gondolt bonyodalom, aminthogy majdnem minden novellában felbukkan a színpadi szerző frappáns fordulatokat produkáló dinamikus ereje.

Az „angol ruha” kedves ötlet nagyobb pretenziók nélkül, a környezetrajz itt is kitűnő, élethű és hiteles.

A „havasi levegőn” az első novella párja. Tele van humanummal, mély emberi szolidaritással. Megírása pompás, az ember maga előtt látja a divatos tátrai szanatórium egész belső életét. Ez is bővelkedik színpadra kívánczó fordulatokban.

A fog kedves, meleg humoru história a pubertás rejtelmes világából, eredeti, ötletes és emberi.

A lovagias ügy a humor és félszeg tragikum finom keveréke, okos és megértő mosoly.

A marosvölgyi kastély kitűnő fűszeres írás, szinte sugárzik belőle a régi konzervatív házak intim belső élete.

A háromorru Bethlen gróf utitársa: érdekes környezetrajz, humoros anekdota, egy új Pató Pál kacagtató fényképe.

Don Juan mosolygó életbölcse, fanyar humorral, egy megértő életnézés szelíd kacagásával.

A katasztrófa ismét a pubertás korából való, könnyű, kerekded elbeszélés, sok őszinteség és nyílt bátorság van benne.

János bácsi humoros novella, a film és elbeszélés keveréke, kitűnően megrajzolt alakokkal, főleg az öreg csirkefogó figurája plasztikus.

A erény utjai és a Sallangos négyes kisebb anekdotaszámba mennek. A Bakaruhában pedig igazi erős novella, az elbeszélő művészet legszebb értékeivel: frappáns fordulatokkal, pontos környezetrajzzal és finom lélektani háttérrel.

Ha az ember a novellákat egybeveti, azt látja, hogy a szerző sok értékes írói tulajdonsággal rendelkezik. Van elbeszélő készsége, tud mesélni, érdekes és színes. Sok érdeklődéssel fordul a közelmúlt érdekes figurái felé, néhány pompásan megrajzolt erdélyi férfifej bizonyosságot tehet erről. Erős tónusa van, egyszerre szemlélteti az embert, a levegőt, amelyben él, a környezetet, melyből kisarjad. Szereti a konzervatív mágnes világot, a férfias, sűrűvérű figurákat, az indulatos, makacs, bikatermészetű embereket. A férfiakat jobban rajzolja,

mint a nőket, jobban szeret velük foglalkozni, nyilván gyermekkori emlékek hatása folytán, amikor közelről látta őket s az élmény frissen rakódott le benne. Szinte azt lehetne mondani, hogy a férfiak inkább erdélyiek, hegyvidékiek, a nők inkább alföldiek. A férfiak gyermekkori ismerősei, a nők az ifjuság és a férfikor kezdetéből valók. Bármint is áll a dolog, egy bizonyos: Hunyadi kedves és kellemes elbeszélő, amit tollára vesz, az érdekes s megérdemli, hogy az ember figyelemmel kísérje.

Stilusa szabályos és egyenletes, kimért és nyugodt mondatai vannak. Komponáló készsége elsőrendű: ami nála történet, az logikusan következik, nem érezni nála semmi erőltetett taktikát, tud érdekes és frappáns lenni anélkül, hogy az ember nála a kiszámítottság vagy az íróasztali raffineria eszközeire gondolna. A fordultatos helyzetek komponálása a gyakorlott kezű szinpadí írótt juttatja eszünkbe. Közte és alakjai között van egy bizonyos távolság: messziről nézi őket, mert így látása s az előadás hatása is perspektivikusabb. Annyi bizonyos: akármíhez nyul, akármít közöl velünk, abban benne van a született író közelről érezhető s könnyen konstátálható tehetsége. Érdekes meseszövés, rutinos elbeszélőképeség, könnyű, gátlásnélküli közlési képeség, egyenletes stílus, pózmentes, közvetlen leírásí mód, alapos emberismeret, élethű és pontos környezetrajz, szellemes és logikus komponáló tehetség, egy a világ dolgait sok jóindulattal szemlélő, nyitott szemű ember okos mentalitása: mindezek olyan tulajdonságok, amelyek elismerést és megbecsülést érdemelnek. Hunyadi Sándor ma divatos író. Én a divatos írókat nem szeretem. Az olyan írókat szeretem, akik a halhatatlanságnak írnak, nem a divatnak. Akik nem egy, aránylag szűkebb kör izlését szolgálják, hanem az emberiségét. Hunyadinál azonban másról van szó: itt egy robusztus, vérbő írói tehetség felkeltette maga iránt az irodalmi körök és a közönség együttes érdeklődését. Külső sikerei kellemes ráadások, belső sikerei az őszinte írói tehetség jogos eredményei. Megérdemli, hogy olvassák és szeressék.

Ambrus Balázs

Saurat: A vallások története

Elmerülni a lélek, a vallások, a babonák rejtelseibe: egyike a legizgalmasabb és legérdekesebb feladatoknak. Az emberi öntudat megnyilvánulása, a születés és halál, valamint az öntudatnak a halál utáni sorsa kezdettől fogva izgatták az embereket. Az öntudatra ébredt ember megdöbbenve állott meg a halál jelensége előtt és kétségbeesett kísérleteket tett arra,

hogy megkerülje, kiküszöbölje a világból. Ösztönösen segítséget keresett a halál ellen minden oldalon és mert a felfoghatatlan természeti jelenséget az emberi ész fegyverével nem tudta megsemmisíteni, olyan fegyverhez folyamodott, amely — miként az ellenség is — a számára tulajdonképpen érthetetlen volt. Ez a fegyver a hit. Így született meg az emberi értelem számára felfoghatatlan és lehetetlen elmulás ellen szegezett „Credo quia absurdum“ — hiszem, mert lehetetlen — jelmondat, amely egyszersmint a tisztán érzelmi alapokra fektetett hitnek a csúcspontját is jelenti.

Denis Saurat, a londoni egyetem tanára, a hírneves valláskutató ezzel a könyvével megkísérelte, hogy átfogó képet adjon a vallások történetéről. A kísérlet csak részben sikerült, mert a könyv első része valóban alapos ismertetést nyújt a történelemelőtti és az ókori népek vallásainak fejlődéséről. A könyv második része, amely a kereszténységet, az izlámot, a brahmanizmust és a buddhizmust tárgyalja, már nem sikerülhetett annyira, mint az első, mert a szerzőnek olyan óriási anyagot kellett feldolgoznia, aminek csak a megközelítőleg helyes és kimerítő ismertetésére is köteteket kellett volna fordítania.

A vademberek, az ősemberek vallásáról szólva Saurat rendkívül érdekes megállapítást tesz. Szerinte a vadak hitében teljesen hiányzik az összefüggés, a logika. Babonáik és vallásaik minden rendszer nélkül bonyolódtak össze és tudós legyen a talpán az a kutató, aki rendszerezni tudja ezt a homályos babonatómkeleget. Saurat megállapításai alapján az olvasó azt a tanulságot vonhatja le, hogy mennél inkább fejlődik az ember értelme és ezzel kapcsolatban mennél műveltebb lesz az ember, annál több az összefüggés a vallásban. Annál kevesebb a természetfölöttiség, az érthetetlen a hitében.

A vademberek vallása olyan összekuszált és olyan változékony, mint a tenger fenekén nőtt korallak és füvek, növények. Ha egy tudós tízévenként megvizsgálja ugyanazon vad vidék népének vallását, minden alkalommal változott vallási — babonás — felfogással találkozok.

Hogyan viselkedik a teljesen vad és fejlődésben elmaradott értelmű ember a halállal szemben? Erre vonatkozólag Saurat felettébb érdekes feleletet ad. Melanéziában Rivers angol tudós vadembereket talált, akik nem tudtak különbséget tenni az élő és holt ember között. Éppugy, mint ahogyan a századokkal ezelőtt élt európai nem tudott a test vérkeringésé-

ről, ők sem képesek megfigyelni a lélegző test és a teljes mozdulatlanságban fekvő, sőt oszlásnak indult test közötti különbséget. Mégis észrevették, hogy az emberi test bizonyos állapotban (a halál után) már nem alkalmas a cselekvésre és ennek az állapotnak a megjelölésére a varázslójuk a „met“ szót használja. Ha a varázsló a beteg emberre kimondja, hogy „met“ akkor őt is szabályszerűen eltemetik, mintha halott lenne.

Talán a legérdekesebb és legtanulságosabb az, amit Saurat az egyiptomiak vallásáról írt. A régi Egyiptom a többi ókori nép tudósainak megállapítása szerint — a világ legvallásosabb népe volt. Egyiptom gazdag földjén hamar rendkívül magas műveltség fejlődött ki. Ezzel együtt gyorsan virágborult a vallási kultúra is. Mivel Egyiptom a természettől fogva zárt ország — sivatagok és tengerek veszik körül — sem kereskedőosztálya, sem a katonasága nem fejlődött ki annyira, hogy versenytársa lehetett volna a hatalmas papi rendnek. Így Egyiptom történetében az emberi istenekkel és az állatokból istenekké vált vérszomjas lényekkel és a babonák millióival elképzelhetetlenül átszótt vallás szokatlanul nagy szerepet játszott. Az író-tudós biztos kézzel vezeti át az olvasót az egyiptomi vallások tömkelegén és a tényeket, a megtörtént eseményeket úgy csoportosítja, hogy az olvasó aránylag tiszta képet alkothat magának Egyiptom életéről és értékes tanulságokat vonhat le.

Ha az ember elmerül a régi babonák és vallások tömkelegében, megdöbbenve eszmél arra, hogy az évezredekkel ezelőtt élt ember vallásos hite milyen közel áll a mai homo sapiens gyermekkori elvont elképzeléseihez, amely csakugy, mint az ókori ember hite, ezernyi ismeretlen rémtől való félelemből táplálkozott.

Az újkori vallásokat a szerző — mint már említettük — hihetőleg az aránylag szűk könyvterjedelem miatt csak felületesen, elnagyolva ismerteti.

A 375 oldalas könyvet a budapesti Cserépfalvi vállalat adta ki. A fordítás gyenge.

Tóth Bagi István

Kázmér Ernő: Hat új magyar regény

Szomory Dezső: Hóreb tanár ur. (Athenaeum, Budapest.) Szép Ernő: Ádámcsutka. (Athenaeum, Budapest.) Zsolt Béla: Kinos ügy. (Pantheon, Budapest.) Sárközi György: Viola (Athenaeum, Budapest.) Kodolányi János: Feketeviz. (Athenaeum, Budapest.) Gergely Márta: Én, Máté Erzsébet. (Pantheon, Budapest.)

Az „Isteni kert” novelláitól a „Horeb tanár ur”-ig kerek huszonöt év telt el, az új magyar irodalom előretörésének diadalmas negyedszázada, a „Nyugat” irodalmi gárdája nagy generációjának feltartóztatlan előrenyomulása. Szomory Dezső novellái e negyedszázad irodalmi, társadalmi viharát megdönthetetlenül állják és túl az „Isteni kert” szenvedés, kéj, bűn, éhség, pompa komplexumain, a további novelláskötetek különös kábulatai, minden impresszióra reagáló, érzéki asszociációkban felfokozott modorosságai ma már irodalomtörténeti értékek, a lázas és fékevesztett lirizmusból felfakadt magyar epika első etappeja, amelynek kezdő csirái már Jób Dániel egyetlen novelláskötetében, az „Ifjukur”-ban is fellelhetők. Szomory Dezső érzéki szemlélete, a körülötte „zengő tumultusból” kilendülő egyéni pózai a sajtóságos „szomoryi” stílust teremtették a magyar nyelv törvényeinek és szellemének teljes mellőzését. Franciásan használ mondatszerkezeteket, perget biztos, találó, bár tulnyomórészt erőszakos képekké és merész szóösszetételekkel gyarapítja szókincsünket. A régi imakönyv lapjait „megkínzottaknak”, egy öreg hotel ósdi bútorait „agyonfáradtaknak” látja, a csóknak nála „maró zamatja van”, a forgalmas ucca „szennyét hömpölyögteti”, királykisasszonyok „sóhajtozó selymekben” járnak és ha hősei: királyok, tönkrement tudósok, kéjgyilkos kalandorok, lecsuszott kokottok felsóhajtanak, visszatérő sóhajuk a „Szent Isten”. Frazéológiája sokszor recitáló, fáradt. „A merev frenéziák, harsány hevületek” ismétlése kiri csillogó, pazar szavaiból, amelyek tisztán, megdönthetetlenül mutatják művészetét, manierját, amely iskolát teremtett vértelen epigonjainak, de megkötötte Szomory írói erejét is, mert az önmaga teremtette manierjaitól máig sem tud elszabadulni.

Ennek a megkötöttségnek valóságos iskolapéldája legújabb könyve, a novellákból, dialógusokból, széteső regénnyé kényszerített „Hóreb tanár ur”, amelyben a kiváló orientalista már már torzképpé feszülő portréját rajzolja meg, mellette az ápolatlan, csuszómászó docens jelentéktelenségét, tudatlanságát, ahogy szívosán, visszataszítóan küzd professzora otthonyott katedrájáért. A rajz, amit erről a tudományosságban, vi-

lágsszemléletben teljesen ellentétes két emberről és a közöttük élő, kielégítetlen testi és lelki szerelemre éhes Hórebnéről ad, biztos, fölényes és tökéletes, mindhármukat leglelkükig, a tulságos humornak szinte oly fékezhetetlen erotikájával mutatja meg, amely már valóságos deklamatorikus szenvedély. Nem egyszer olvassuk szófüzéseit, hasonlatait: „Az a megfoghatatlan valótlanság s alaptalanság lebegte körül őskori sörényét a fején, egész sovány, mellőzött, eltaposott, szegénységbe foglalt alakját s testiségét, ami nagyrészt minden neophitát, a legjobb esetben egy művirághoz tesz hasonlónvá. E ponton követnünk kellene balzaci részletességgel, megvilágításokkal és egyéb halandzsákkal.“ Ilyenkor az író a saját maga manierját torzítja, tulzásait, különégeit mosolygó önfelismeréssel tulozza, mintegy játszik művészetével, amit maga sem tart művészetnek. Nem hisz benne! Tehát destruktív művész, vagy hogy saját szavaival: „kövessük talán agresszív elmefuttatását, mely nekünk nem izlésünk ugyan, de amelyben gyökerestől benne van ennek a kitűnő eszmének és szívnek minden tiszteszsége rabbinikus kabalisztikája.“ Mert amit az író Horeb tanárral mondat, a zsidóságaért katedrájáról elűzött tudóssal, aki az akkád-nép részletkérdéseihez, az ősnépek nyelvéhez, az asszír kulturához, a bibliai kritikához egyaránt ért, tulajdonképpen nem más, mint egy mindenben és mindenkiiben csalódott szomorú ember, aki már csak az alkonyi Dunapart lágy atmoszférájában, a Gellértheggyel szemben levő padon érzi jól magát és ott szeret szivarozni, míg felesége szerelmei „a maguk fényében és homályosságában sokkal súlyosabb természetűek, semhogy a pletyka szárnyára venné őket.“

Szomorú Dezsőnek, a nagyság varázsát és szédületét keltő írónak ezt is szabad. Szabad, hogy tobzódjon, fuldokoljon zamatos tréfái kacajában, hogy a nagy impresszionisták módorában, szavakból fessen portrét emberekről, akiket más író aligha venne észre. Pedig ezek az emberek a betűk világán túl is élven, az igazi íróművész utja elé tereli őket, mint az „Isteni kert“ züllött újságíróját Hughes Revelt, aki lady Bakhamról áradozott: „Szép Ő, Szent Isten, szép, mint egy japán cseresznyefa am'kor kivirágzott, szép, mint egy gyöngyházcsiga a smaragdfüvekben, egy aranyalma a hajnalban vagy a vér a narancsban.“ Horeb egy egész délután, késő estig Renannal beszélgetett a sábai királynőről, aki „egy egészen szőke nő volt, egy kis pisze orral s egy kicsit szajha is volt.“

Huszonöt év távlatán így vált a lelkes Hughes Revelből csufondáros Horeb tanár.

*

Egy pesti író lazán összefüggő regénylapokon, kezdő öreg-sége napjait írja meg. Kezdi a legközelebbi valóságon, a min-

dennapi szegénységen, a vigasztalan pénzhajszán, a közönyös idegen embereken, akikhez az élet hozzáfűzi, beszél szerelmeiről, lassan feltörnek régi emlékei, fiatalsága megható jelentéktelenségei, hervadó ligetek októberi sárgába hulló levelei, melankóliája és mélységesen megindult vágyakozása a múlt után.

Szép Ernő az író és új regénye az „Ádámcsutka.”

El kell jönni már annak az esztétikusnak, aki megírja a századeleji új magyar irodalom indulását s meg kell, hogy mutassa, hogy váltak az akkor egymás mellett összeverődött fiatalokból kemény, szép sikerű írók, beérkezettek, akiknek majdnem valamennyije szinte egészen összeforrott azzal a rokon légkörrel, amelyből Ady Endre kimagaslott. A vers problémája volt akkor a döntő s az adyi harcos, a babitsi esztétikus líra mellett is becses eredmény volt Szép Ernő csendes, bánatos, érzékeny versei, a leghalkabb pianisszimókkal zengett, szomorú gyermekévei, a nagy Alföld természeti jelenségeiből, mesék változataiból sokszor a néplélekkel rokon lírai motívumai, amelyekből tiszta, könnyű rímek összecsengésén át szívhöz szóló, könnyes hangok enyhültek dalokká. Nem volt ebben a lírában semmi a titanizmusból, az aktivitásból, csak a telicsordult érzések poézise, a lélek nosztalgiája minden meghatódottság után, amely a behavazott vidéki országutak, elhagyott őszi parkok és a kihalt boulevardok versképeibe fojtotta költői világát.

A próza, amit ír, ha végső fokán analizáljuk, nem más, mint költői pályájának lassu fejlődése, gyermekkori emlékeinek újraálmódása, a kis érzések tikkadt mámora, az érzelmek szabad nyiladozása, extázisok a belső élet és a külső képek között. Külső formájára minden regénye, minden novellája és minden apró jegyzete: emlékirat, kezdve az „Irka, firka” káprázatos emlékkaleidoszkopjain, a „Lila ákác” bravurján, az „Október” csodálatos színein és ilyen egyetlen megáradt emlékeocean az „Ádámcsutka” is, amelyből csodálatos égi bőséggel, szüntelenül patakzik hangulat, leírás, de minden leírás és minden hangulat a lélek ösztönös megérezésével, pontosságával helyére állított eszköze a nagy Megismerésnek, amely mélyebb, intenzívebb a legtudományosabb lélekanalízisnél is. Az öregedő férfi regénye az „Ádámcsutka”, a negyvenedik évén tuljutott pesti író elrontott, sivár életének őszinte rajza, a Nagy Nő és a kis színinövendék között vergődő napjainak céltalansága. Közben felvonul a regényben Budapest, csodálatos impresszionizmussal odavetett arcok (a Nőt írja le, vagy ahogy ő nevezi, 5 Fleurst: „A haja fénye villant, mint a kés. Az arca merő fehér láng előtt, csak a szája vörös, mintha vastagon bemázolták volna vérrrel. Sötétvörös, ragadós, vad és vak az a ruzs.” Hiszen ez a portré nem is valóság-elemzés, hanem maga az eksztatikus mindenség!), majd kis budai uccácskák, tavaszodó erdő, az ősz sárgájába fürdő Margitsziget — végsőként át-

szürt, előkelő színei, képei vannak az őszről —, süppedő siroktól elhagyott tabáni temető, külvárosi mozik homályában szerteköző párok, pályaudvari éttermekben töltött vacsorák... aztán elpárolog minden, el az asszony, el lboly, a kis színnövendék.

Mi adja meg ennek a regénynek szépségét, értelmét, mi az, amivel írója magasan felette áll minden írónknak? Szintézise, ahogy magába ölel mindent, amit eddig az irodalmi szépség és az emberismeret terén elérhettünk. Semmi sem idegen tőle, a várost megfosztja a mesterséges és hazug nimbusz alakoktól, átéli, újáteremti az emberek egymásköztli kapcsolatát, száz meg száz alakot rohantat, beszéllet, mindegyiket csak egy pillanatra, egy röpké szóra, de mindenkiben csak az ő hangja, az ő lelki attitudeje a fontos. Minden és mindenki csak érte van, mint az álmokképekben az álmodó.

Költészet, mélabus és mély költészet lélezkzik Szép Ernő új regényében és alakjainak élete, őszintesége, érzése oly meggyőző, hogy szinte kibékít bennünket az irodalommal, amely kevés ily ajándékot tartogat számunkra.

*

Az új orosz irodalom és az emigrációba szorult német valóságirodalom iskolát teremt, napjaink és eszméink összefüggésének formálási lehetőségét keresi, a magasfoku életességet, a szociális realizmus perspektíváit, a társadalomtudomány fabulativ kereteit és már feltűnedeznek a mai magyar irodalom ily kísérletei is, amelyek az egyéni élet önkényes sorsábrázolásából a társadalmi szemlélet, a szociális megismerés művészi kifejezése felé tartanak. Ezek a kísérletek, mint a mai magyar irodalom majdnem teljes arcéle, polgári idealizmusban és a polgár szubjektivizmusában ragadnak, de mert a magyarországi polgári osztály alsóbb rétegét a sivár proletársorstól alig választja el valami, letörölhetetlenül magukon viselik a pesti irodalom korbélyegét, a kor naturális képét anélkül, hogy a változtatni akarásnak a legártatlanabb szándékát is elárulnák. Valóságnak — ez is valóságirodalom, sőt legtöbb esetben antipolgári, de fogyatékoságukat ott árulják el és kiérett témájuk ott sekélyesedik olvasmánnyá, amikor ezzel az antipolgári szemlélettel hálósobák titkaira, kávéházak külön szobáira, vidéki írók áporodott levegőjére nyílnak, ahol mindenütt nevetségeset, kishitűséget, reménytelenséget látnak, a változtatás lehetősége, hite és valósága nélkül.

Zsolt Béla pesti író és publicista — minden prózai írása erre mutat — a kispolgárság szűk keretében fejlődött, élet-szemléletének ez a zsidósággal teljesen összekeveredett réteg adott irányt. Pest és Nagyvárad között eltöltött fiatalsága termékeny talaj, hogy a két városnak az új államalakulatig azo-

nos „párisi“ légköre frivolitását az egyéni és szellemi szabadság korlátatlanságától sodródó intellektuális ideológiába oltsa, amely ideológia csak demokratikus ábrándnak maradt, a kombattáns szociális szemlélet szabadságáig sohasem fejlődött. Ez a polgári író mégis ott jár a szociális lelkiismeret mesgyéjén, regényírói képessége szinte kivétel nélkül polgári osztálya karikaturáján át közeledik a nincstelenek felé és ahol nemcsak zsánerfigurákat fest — írói tökéletességét éppen ezekben a figurákban adja — ott érzelmi humanizmusával sokszor gondolkodik azon, hogyan lehetne a béke utolsó éveit zsákuccája, a háboru céltalansága, a háboruutáni forradalmak meddő labirintusába vesztett polgár lelki és testi nyomorproblematikáján át egy jobb, erkölcsösebb szintézisű társadalomig érkezni. Ezért szakít most, szinte egy pesti uccába lakó (Terézváros, a Vázsonyi Vilmos hivei) kispolgári alakjaival és új regénye a „Kinonosság“ központjába a zsidó orvost teszi, aki az országra zuduló új eszmék mámorába, törékeny vágyak szalmaszálába kapaszkodva, belemegy a forradalomba és „soi disant“ forradalmiságában veti meg apja bérkaszárnnyait, a pesti külvárosi söpredék: betörők, orgazdák, késelők, titkos prostituáltak lakóhelyét, amelyből az öreg Heller svájci és párisi emigrációból hazatérő fiának gazdag örökséget uzsoráz össze. S ez a fiatal orvos, aki elég hamar rájött arra, hogy „mint tudós nem tartozott eléggé a tudományhoz, mint kommunista a proletáriátushoz, mint gazdag ember a pénzhez, mint orvos a szenvedőkhez, mint férj a feleségéhez“, egy szerencsétlen, összeropant, magával és mindenkiel meghasonlott figura, akiben a kor reménytelenségének tudata — öntudatlan mindnyájunkban ez ugyancsak sokszor felsikolt, de erőnk, kulturánk, lelki fegyelmezettségünk ellenállásán csakhamar elcsittul — addig mozog, a holdkórosok állapotához hasonlóan addig támoilyog a magateremtette kinzó atmoszférában, amíg az írónak valóságos drámai megoldást kell keresnie, hogy megszabadulhasson tőle. De amíg ez a vég elérkezik s amíg a kilenc grammos veronált beveszi, addig is szép, elegáns, ápoltságától kövér, maszatos ápolónőjére szokik, söntésekben és józsefvárosi kocsmákban iszik, a háborútól, forradalomtól, inflációtól, spekulációtól, munkaválságtól tönkrement, állandó izgalomban élő polgári és proletári tömegeket terrorizáló mesteremberfiuból és büzbombás ifjúsági vezérből átvedlett „konjunktura“ segédorvosával, aki mohó és trágár multságain át cipeli, zsarolja s amikor már megunja, patakozó káromkodások közben véresre veri.

Lelki sérülésektől, apja elleni tudatalatti lázadásból lesz forradalmárrá Heller Sándor pesti gégeorvos, akinek kórrajzát a pozíciós lélektani irányok alkalmazott sémáiból pontosan ki lehet hámozni. Tönkremenő osztálya szomorú szimboluma, kusza életté sürített példánya hanyatló nyugateurópai polgári osz-

tályának, aki ahelyett, hogy brutális erőszakkal csapná be a maga osztálya düledező udvarházának kapuját és heroikus átnevelődéssel kanyarodna a dolgozók felé, még osztályán belül éri meg, hogy a görcsös kaoszból egy gonosz meztelenségű „népi forradalmi mozgalom” manifesztálódik Európa centrumába, megfertőzve az egyén és az élet történelmi és szociális valóságkapcsolatát. S mire „Hitler végre megkapta egész Németországot”, Heller doktor leteszi a fegyvert, „anyja kendője puha bolyhaival susogva” szédül át a nirvánába.

Az író és a publicista Zsolt Béla közös munkája ez a regény s mindkettőről meg kell állapítani, hogy tisztábban, magyarázóbb élességgel és veleérzéssel senkisért írta meg a magyar forradalom slemiljének szomorú végzetét. Hogy számára ez a slemil a prióri publicista érdeklődés, csak őszinteségére vall. Ily súlyos feladattal, úgy érzi, nem tudna csak regényt írni.

*

A kispolgár szürke hétköznapijának, eseménytelenségének regénye Sárközi György „Viola”-ja, annak a kispolgári rétegnek, mely a századfordulón érett a magyar főváros amerikai stílusú fejlődésébe, hogy azután a világháborúban, a forradalmakban felőrldve, osztály nélküli, sivár helyzetével, örökös nyomorproblémájával éreztesse azokat az indulatokat, amelyek az egész élet sötét falai mögül milliók sorsszerűségére világítanak.

A regény tulajdonképpen egy kispolgári család regényeül indul, olyan család történetéül, amelyek a sárga pesti bérkaszányák sivár emeletein, egymás mellett összezsúfolva a máról-holnapra élők gondját őrlik. Az apa kishivatalnok, a fiuk: az egyik ügynök, a másik színész, a mama elkinzott cseléd és a leány: Viola, igénytelen, vértelen teremtés, aki apróhirdetések összefolyó betűvilágából próbál álmvilágot szőni szerény jövedelmű férjéről, kétszobás lakásról, hatszemélyes készletről, a spenót tükörtojással ebédről. Közben a pesti ucca él, hűvös hajnali sorbaállás élelmiszerboltok előtt — csendélet 1918 —, majd a vörös forradalom csodát váró, de hamar felbomló rendszere — 1919 — azután a rendcsinálók, a fütykösök, a bombák, a nagyhangú plakátok kora — 1920 —, hogy mindezt elmossa az inflációs évek tőzsdézése, a szolidan megtakarított garasokkal kezdődő értékpapírüzletek lassu szédülésének láza, szerencseörülete, ami után minden összeomlik.

Mai regény, őszinte pesti történet, aminek külön értéke az író pártatlansága, témája, figurái fölött uralkodó ironiája. A téma többet sejtet, szinte kínálja a világfölfogás az életszemlélet határozottságát, kihangsúlyozását és Sárközi György, aki sokszor megdöbbenő, magával ragadó erővel zugatja az élet

viharát, érett naturalizmusa könyörtelensége ellenére is könnyen válhatott volna a szegény, agyonhajszott világvárosi kispolgárral érző költővé. Aki a szegény ember írója, az mindenki írója, elsősorban akkor, ha művész. De a mai művésznek nemcsak azt kell meglátni, hogy az őszi alkony szépségében pompázó Muzeum-kert milyen finom keret a hadbainduló fiatal fiu első szerelmi idilljéhez s hogy a mozi milyen sok friss élményt, pezsgést, lelkendezést hoz a szórakozásokra oly szomjas Viola sivár életébe, hanem meg kell hogy fogja ezeknek az apró életeseményeknek érzéshullámozását, kérlelhetetlen szuggesztivitását, egyéni sorsra reagáló általános viszonyok, mondhatnám talán azt is, hogy történelmi idők osztályt, társadalmat átalakító szeszélyét, amihez a kispolgári Pogány-család minden tagja tulajdonképpen valóságos társadalomklinikai kórkép. Nehogy félreértés keletkezzen mindebből, távol áll tőlem Sárközi Györgyöt felelősségre vonni, miért nem formál ebből a szürke családi történetből szociális írást? Ha ő még ma is csak a tiszta naturalizmus perspektíváit bontogatja és meglepő fordulatától, váratlan csattanótól, alakjaiban duzzadó, magasra csapó indulataitól sem hagyja magát az agitatorikus igazság felé sodorni, azt tőle senki zokon nem veheti. A semmiféle iskolába járó fiatal elbeszélő megy itt a maga, másoktól már jól kitaposott útján és ha véletlenül utal is dolgokra, amire ma minden fiatal írónak emberi, művészi kötelessége minél döbbenetesebben rámutatni, akkor is csak regisztrál és nem remeg. Hogy lehatárolt feladatát, amit maga elé tűzött és amit regénye témája külső keretei kivetítenek, jól oldotta meg, az kétségtelen. Titka ennek: az óvatosság, a körültekintés, a jó ízlés, a mérlegelés, ami nem közönséges megfigyelők érdeme. Hogy mondanivalójának, szemléletének nincs egyedülvaló, külön értéket reprezentáló jellege, azt is csak erős analízis útján állapíthatjuk meg. Hüen, pontosan lát s ez is megbecsülendő érték ahhoz az írói képhez, amelyhez Sárközi György, a lelki élmények tiszta költője mint regényíró is adott néhány nemes vonást.

*

Kemény, szívós irodalmi harc dul a paraszt ábrázolása körül, harc, amely sokáig nem ér véget. Világnézetet, jobb és baloldálnak egyformán agitativ anyagot akarnak belegyömmöszölni és az igaz költő meglepő hidegséggel nézi ezt az izgatótt finisht, amely nélküle folyik. Ő csak ahhoz ért, hogy az életjelenségek szervességére mutasson, arra, ahogy a föld igaz gyermekeinek primitív dolgai a rögből kihajtanak, örömet fakasztva, tragédiákat érlelve. K o d o l á n y i János, több faluregény egyéni, művészi szemléletű írója, sok őszinteséggel, töretlen realitással és a tények hű ábrázolásával érett abba az irodalmi arcvonalba, amely a falu és népe életének feltárására vál-

lalkozott. Első írásai a paraszt ösztönéletének alapvető vonásait domborította ki, a haszontalan erőpazarlás, a hirtelen indulat, a földéhség, a pénzimádás körül sűrűsödő apró harcot, majd a falu ernyedtségéből kitörni készülő emberi lélek vivódását és ezek a vivódások magukban hordták a küzdelemre képes gazdasági munkás szociális problémáit is, hisz a baranya-drávai szögben lejátszódó regényeinek figurái éppen azok az évszázadok óta kommencióban, nyomorban zsellérkedők, akiket a szociális irodalom, mint magukra ébredt, öntudatos nincsteleneket széles izmokkal, dacos, merész nézéssel ábrázol. Ezekben az írásokban ez a szándék is ott lappangott s nagyon érződött rajtuk, hogy nem akar csak faluregényt írni, sem pedig a paraszt életét plasztikus, komor színezetű freskósorozatba vetíteni.

Legujabb könyve a „Fekete víz” letér erről az utról és a falusi gyermekkor gondtalan éveit pergésén át próbálja az uri és paraszti világ ellentéteit feltárni. Egy városi kisfiu kerül a sárba, szegénységbe fuldokló drávamenti falucskába, a Fekete-víz mellé és felfedezi az ismeretlen, új világot. Ötszobás, szalónos lakásban fájó szívvel gondol a parasztyermekek vöröshagyma ebédjére, bicskájukra, a megemészthetetlen detektivregények modorát elsajátító nagy, hazudozó fiúra, a „látó emberre”, aki betegeket gyógyít, a falut benépesítő furcsa figurákra: a bolond Jancsira, a lomha Jóskára, vágyálmaiban már hajóraszáll, a Fekete-tengerig — az indulásnál ott lesz a falu népe — és itt ismeri meg a gyermeki szerelem első, furcsa érzését, környezetét, szülei széthuzódását ebből a sok lelki zavarból, felismerésből, mélységes sóvárgása, tiszta egyértelmű paraszti életre éled.

A gyermeki lélek tisztaságán, az osztályából menekülni akaró gyermek ösztönvilágán át adni a falu irodalmi szociográfiáját... nehéz feladat, nehezebb, semhogy ezt írója maradéktalanul oldhatta volna meg. Elsősorban azért, mert a gyermeki lélekből feltörő gondolati képek, víziós lázalmok sehogy sem lehetnek apró, kilenc-tíz éves gyermek valóságai s ha Kodolányi János a „Feketevízzel” a magyar „Kosztja Rjabcev” megírására gondolt, tudhatta volna, hogy Kosztja tizenöt éves. Ennek a korkülönbségnek szociális és szexuális gyökereire aligha kell külön rámutatni. Ami falurajzát, a népéletéről adott teljes képsorozatot illeti, sok helyütt exotikumot lát bennük, holott a természet elemeivel való teljes összeforrás, a falu tempója, az évszakok rendjén át változó életmód, kevés higiénia, rossz öltözködés, sok furcsa babona csak azok előtt exotikum, mondhatnám: folklóre, akik az aszfalt lelkivilágán át nézik a falut. Ma, amikor világsszerte szinte divatban van a paraszt, sőt már nemcsak Kelet Európában, hanem Nyugaton is döntő politikai tényező, nem a legszerencsésebb írói feladat még mindig csak exotikumaiban rajzolni, mert hisz minden társadalmi osz-

tállyal szemben, a világháború óta, éppen a parasztság fejlődése a legszembeötlőbb.

Kodolányi János, az új magyar nemzedék kitűnő tagja, egyre tudatosabban és egyre magasabbról nézi a parasztot, már-már olyan magasról, ahova magyar dolgozók mezei hada alig ha ér fel. Hogy volt idő, mikor velük volt, bajban és nyomorban, az nem a kritikusra, hanem a világszemléletek gyors forrásának analitikusára tartozik. Mit tagadjuk, volt egy-két írása, talán a „Küszöb“-ben, amelyekről azt hittük, csakhamar jóval túl lesz mindazon, ami a magyar parasztirodalom színvonalát jelentette. A „Feketevíz“ nem több jólsikerült környezetrajznál, emberi tragédiák és energikus akarások messze járnak tőle.

*

Szép, közvetlen és tudatosságban is őszinte könyv a fiatal Gergely Márta második regénye, az „Én, Máté Erzsébet.“

Érdekel bennünket az önmaga gyermekségével viaskodó, magát érett emberré nevelő gyári munkáslány sorsa, mindent megérteni akaró szeretete, mindent melankóliára hangoló érzése, mintha messziről hazatérő, rég nem látott hugunk beszélné el vándorévei történetét, sívár életét. S mily szépen, színesen beszél, mennyire hozzásimul külső eseményeiben szegényesnek látszó, egyszerű életéhez én modorában tartott stilusa, ami a korunk egyik legégetőbb problémájához fűzött érzésszerű és eseménybeli anyagot annyi objektummal, annyi átéléssel s annyi jellegzetességgel boncolja. Egy véglegesen, tisztán elmondott, maradéktalanul adott könyv, meglepő nagyvonalú fejlődés a sokat vitatott „A salakmosó“ után, amelynek vidéki fiatalembere jelentéktelen átélései nyersanyagával disszonáns zavarával sokszor a valószínűtlenség, a meg nem emésztett irodalmi reminiscencia hatását keltette. Tagadhatatlan, szép volt benne a törekvés, a vívódás, a vidéki hangulatnak valami határozatlan színessége, hirtelen felhalmozódó zavaros képkapcsolata, de már élt benne az eljövendő könyv körvonala, a kiegyensúlyozott alkotás csirája s hogy most itt van, ily gyorsan, ennyire készen, öröm azoknak a keveseknek, akik „A salakmosó“ kissé zajos sikere mögött egy az önmaga titkait kereső lélek hangját vélték hallani.

Végredményében ez az új regény is lírai regény és tartalma, amit az író önmagában meglátott. De az író eseményről eseményre erősödő öntudata jól látta meg, hogy élete egy érdekes szakaszának története csak műtárgy, mesetörténet lenne, így hát a gyári munkáslány otthagyja albérleti szobáját, a textilgyár munkáskolóniájára költözik, este mos, takarít, főz, nappal a szövőgépek ezernyi csattogó hurjával vívódik, vasárnap mozi, néha a falusi munkáslányok kedvéért korcsma, itt-

ott a város, a maga komplikált emberkéivel, akiknek mesterkelt, nehéz eszmefuttatása helyett inkább verekedő társnői trágárságait hallgatja. Máté Erzsébet szíve, szeme nagyobb, mélyebb a körülötte élőkénél, sok benne a szeretet, a szenvedés, amit a dolgozó hite és bizonyossága enyhít. Világnézeté erősödik ez a hit, de nem az elhaló intellektusok és válaszuton álló mai magyar írók világnézetévé, akik utjaik meddőségét, természetlen daluk céltalanságát érezvén, hervadó művészi ábrándok, műtermekben sápadó tanulmányok sorvadásán eszmélnek hiábavalóságukra, hanem a legegyszerűbb dolgokon, a mindennapi eseményeken, napszámoslányok, mesteremberek cselekedetein át látja az írói élmény ideológiáját. És Gergely Márta, mint a mai orosz írók legtöbbje, teljes tudatában van annak, hogy külön írói ideológia nincs, nem lehet a földtől, a néptől, a gyártól, a harctól elsodródni, nem lehet az erotika, a misztika vagy az idill szépségét zengeni, hanem szembe kell nézni az igazsággal, az új realizmus tiszta és éles levegőjével, a hajnallal, amikor daloló munkásnők mennek a gépek elé, megtörlik a spanglivasakat, hogy vasárnapi álmaik enyhe, olcsó romantikáját lassan sziszegő, kattogó gépszíjjak lendülete mossa el.

Egy emberréteg könyve az „Én, Máté Erzsébet“, egy emberrétegé, amely felé a legemberségesebb Révész Bélán túl magyar író még nem nyult. S a fiatal írónőnek második regénye, megfigyelései hozzátapadhatnak a még mindig vérszegény magyar szociális irodalomnak kiapadhatatlan révész forrásához, hisz a textilgyári lányok ezernyi baja rokon a gyufagyári munkásnép szenvedésével. (Milyen örök hatású ez a Révész Béla novella.) De útja a megbonthatatlan egységek felé kanyarodik, belső egyensúlyát takaró sűrű stilusa másfelé tör, egyéni sorsán keresztül a társadalom sorsa, emberismeretén át az ember-szeretet felé, amelynél szebb, diadalmasabb világnézete írónak nem is lehet.

1935 DECEMBER

KALANGYA

7. SZÁM

Odgovorni urednik: KENDE FRANJA.

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztők:

SZIRMAI KÁROLY és KENDE FERENC

Felelős szerkesztő: Kende Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai címe:
Novisád, Kralja Petra ulica 30.

Kiadótulajdonos: Inotay Béla.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia“ könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,
Komlós Márton nyomása, Novisád.

